A. Ali Ural Satranç Oynayan Derviş

Ş

Satranç Oynayan Derviş

Doğudan ve Batıdan Portreler-2

A. Ali Ural

Şule

17. BASKI

Şule Yayınları : 311
Deneme Dizisi : 7

Editör:
Mehtap Ferhat

İç Düzen:
Fatma Betül Çifçi

Kapak:
Yasin Çetin

Baskı & Cilt:
Alioğlu Matbaacılık
Orta mah. Fatinrüştü sk.
No: 1-3 A Bayrampaşa
Tel: 0212. 612 95 59

Sertifika No: 12404
ISBN: 978-605-4056-02-6

Şule Yayın Dağıtım Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alayköşkü Cad. No: 2-4 K: 4 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 528 23 57 - 528 11 46 Faks: (0212) 528 25 89
e-mail: iletisim@suleyayinlari.com
www.suleyayinlari.com

A. ALİ URAL

SATRANÇ OYNAYAN DERVİŞ

17. Baskı

ŞULE YAYINLARI
Kasım 2017

İÇİNDEKİLER

Çerçeve içine almak insanı ne müthiş! İnsanı insanda aramak ne derin yolculuk! Duraklar fışkırıyordu yerden, *"vardım!"* dedikçe. Yollar dev kâğıt ruloları. Ve ne tuhaf; boyadıkça değil kazıdıkça derinleşiyordu tablo! Her tablonun altından yeni bir tablo çıkıyordu. Ressam paletini bumerang gibi fırlatıyordu semaya; yıldızlar taşısın. Arkeolog itinayla vuruyordu kazmayı toprağa; insan parçalarına ulaşsın. Kadim freskler gibi üzerinize yürüyordu kökler. Yaşlı bebeklerdi emen hayatın özsuyunu. Kimi zaman gök kubbeniz oluyordu, kimi zaman duvarlarınız. Bir renk tufanıydı bu! Ana renkler ıstırap. Yarı açık bir cezaevi; avlusuna dört renkten dört bin renk yağan! Yağmur dinip sular çekilmeye başladığında, sandalımın küreklerine asılıp, yorgun bir mahkûm gibi uzaklaşmalıydım oradan. İlk ve son tablomu nehre bırakıp, fırçamı yakmalıydım. Heyhat! O günden beri onlarca tablo yaptım. İmzalarımla kapınızı çaldım kaç sabah delice; gözlerinizi ovuşturarak açtınız.

Ah! Bakılması gereken yere bakmıyor insan. Bir Zen şairinin kelimeleriyle, *"Kendisini değil, başkalarını kesebilen bir kılıç gibi, ya da bir göz gibi, kendisini değil başkalarını görüyor."* Bu yüzden duvarlarınıza astığım tablolar, Konfüçyüs'ün, Şems'in, Dante'nin, Fuzûlî'nin, Descartes'ın, Nasreddin Hoca'nın, Nietzsche'nin, Bişr el- Hâfî'nin, Leonardo da Vinci'nin, Hâllac-ı Mansur'un, Kafka'nın, Süfyân es- Sevrî'nin, Pablo Neruda'nın değil sizin portrelerinizdir.

Ağabeyim
Ahmet Nedim Serinsu'ya...

GÖĞÜ MÜ ALDATACAĞIM

"Bir insan kişiliğini nasıl gizleyebilir," dedi bir öğretmen, *"işleri ortadayken."* Sınav soruları bakışlarıydı. Öğrencilerinin kişiliklerini mercek altına alır, nerede varlıklı, nerede yoksul olduklarını belirledikten sonra eksik taraflarını tamamlamaya çalışır, bilgiyi boca etmezdi üzerlerine. Farklılıkları gözeterek her öğrenci için âdeta ayrı bir derslik inşa eden bu tuhaf öğretmen, düşünceleriyle örtüşmese de aldığı cevaplara saygı duyar, kendi görüşlerinden vazgeçtiği zamanlar olurdu pekâlâ. *"Bildiğin zaman bildiğini, bilmediğinde de bilmediğini söylemek, işte bilgi budur,"* derdi bilgiyi irdelerken. Öğrencilerinin derinliğini kelimelerin derinliğinde arar, sözcüklerin kabuğunu kırıp özünü paylaşırdı onlarla. Doğrusu *"Üstün insan"* kendisini toplum için büyük bir özenle yetiştiren kimseydi. Konuşmadan önce bir şeyler yapan, sonra yaptıklarına göre konuşandı o. *"Utanç"* bir ülkede yalnız aylık maaşları düşünmekti; *"Efendilik"* insanlığını kaybetmemek. Prensin prens, bakanın bakan, babanın baba, oğlun oğul olabilmesi doğruluğa bağlıydı. Öğrenci "Öyleyse," diyordu, "ölü-

mün ne olduğunu sormama izin veriniz." Üstat şöyle cevap veriyordu: *"Hayatın ne olduğunu kim bilebilir?"*

"On beş yaşındayken kendimi öğrenmeye verdim. Otuz yaşında irademe sahip olabildim. Kırk yaşında şüphelerden uzaklaştım. Elli yaşında Gök'ün emrini öğrendim. Altmış yaşında seziş yoluyla her şeyi kavradım. Yetmiş yaşında doğru olan şeylere zarar vermeden kalbimin isteklerini yerine getirebildim," diyen Üstat Kong, Batı'nın diliyle Konfüçyüs'tü bu öğretmen. 73 yaşında öldüğünü söyleyenlere bakmayın, 2500 yıldır öğretmenlik yapıyordu. Kâh, *"Bir şey söylediğimde, o asla ilgisizlik göstermez. Ah! İşte bu Hui'dir,"* diyor, kâh *"Onun hep ilerlemekte olduğunu ve asla durmadığını gördüm,"* diye betimliyordu Yüan'ı. Ah, sabırlı olmalıydı. *"Bir bitkiden yaprakların fışkırdığı görülmüştür; ama, o bitki çiçek açmamıştır. Çiçeklerin açtığı görülmüştür; ama, meyve vermedikleri de bir gerçektir,"* diyordu *"ilerleme"* yi tahlil ederken. Hem ilerleme yükseliş de olabilirdi düşüş de. Büyük ve üstün insanın ilerlemesi yukarıya, düşük bir insanın ilerlemesiyse aşağıya doğruydu. Hem devlet de bir okuldu hükümdarların hocalık ettikleri, öğrencilerinin daha iyi insanlar olmasını amaçlayan. Bu yüzden herkesten çok hakikati sevmeleri gerekiyordu. Değil mi ki, *"Gerçeği bilenler, onu sevenlerle mukayese edilemezler. Onu sevenlerse ondan haz duyanlarla bir değildi."*

Anahtarın adı *"Ren"* di; erdemi, sevgiyi, tevazuyu ve insan sevgisini açan. Her insanda doğuştan var olan bu tohumu çimlendirmek lazımdı. Fakat çimlenen korku, zorbalık, vergiler, savaşlar, kıtlık ve açlıktı; kabına sığamayıp, Çin İmparatorluğu'nun devasa vazosunu bir daha yapıştırılamayacak şekilde un ufak eden. İşte bu binlerce küçük devletçikten biri de Su'ydu, Konfüçyüs'ün bir ihtilal sonrası öğrencileriyle birlikte terk etmek zorunda kaldığı. Hani kaçar-

ken Tai Dağı'nda bir kadına rastlamışlardı oğlunun mezarı başında ağlayan. Kadın, *"Kocamın babasını bir kaplan öldürmüştü. Kocamı da öyle. Şimdi de oğlumun başına aynı şey geldi,"* diye dövünüyordu. *"O halde neden buraları terk etmedin?"* diye sormuştu tilmizler de şu müthiş cevabı almışlardı: *"Buranın hükümeti zorba olmadığı için gitmek istemiyorum!"* İşte bu cevaptı konuşturan üstadı. Konfüçyüs bunun üzerine talebelerine ve bütün çağlara dönüp, *"Evlatlarım, bunu hep hatırlayın; zorba yönetimler kaplandan daha yırtıcı ve daha korkunçtur!"* diye haykırmıştı.

Ah hükümdarlar! Herkesi aldatsalar bile göğü aldatamazlardı. Ah hükümdarlar! Yeter ki iyiyi istesinler, insanlar iyi olurdu; yeter ki azaltsınlar yanlışlarını, peşlerinden giderdi halk da. Soyluluğun şecere olduğunu kim söylemiş; soylu bir biçimde davranan herkes soyluydu. İnsanlık, adalet, bilgelik, doğruluk, sadakat ve iyi niyete Üstat Kong, ömrü boyunca yakındı, *"Erdemi seven birine henüz rastlamadım! Bir gün gücünü erdem için kullanabilecek kimse çıkacak mı?"* diye. *"Beni anlayan kimse yok!"* dese de tanınmak değildi muradı. *"İnsanların beni tanımamış olmalarından dolayı üzülmem. Ben onları tanımadığım için üzülürüm,"* diyordu o, her vesileyle büyük ve üstün insanın kendinin, düşük insanınsa başkalarının peşinde olduğunu ilan ederek.

Konfüçyüs, hep uçacakmış gibi kollarını iki tarafa açarak yürüdü dünyada. Ve bir gün mezarı başında üç yıl yas tutacak öğrencilerine bırakarak konuşmalarını sımsıkı göğe sarıldı. Ona göre en yüce varlıktı *"Gök."* Ambar muhafızı da olsa, çoban da olsa, adalet nazırı da, bir cümle son sayfasında yankılandı durdu Konuşmalar'ın: *"Göğün buyruklarını bilmeden büyük ve üstün insan olmak ne mümkün!"*

Yedi kartal, yedi kat göğün rabbi buyruğunca ömürlerini Lokman'a verdiler. Yedi kartal ömrü kadar yaşamayı istedi çünkü *Lokmânü'n-Nüsûr* (Kartalların Lokmanı), kapkara tenli ve güçlüydü. Çok susan ve düşünceli. Peygamberlikle bilgelik arasında bir tercih yapmasını istemişti de Yaratıcı, o *"Hikmet"* demişti, peygamberliğin yükünü kaldıramayacağından korkup. *"Andolsun ki biz Lokman'a 'Allah'a şükret' diyerek hikmeti verdik. Kim şükrederse kendisi için şükretmiş olur..."* buyurdu Hak, ismi Lokman olan sûrede. Sonra Lokman'ın oğluna bağışladığı binlerce inciden en paha biçilmez olanlarını hatırlattı: *"Oğulcuğum, Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk büyük bir zulümdür."*, *"Oğulcuğum, yaptığın iş* (iyilik veya kötülük) *bir hardal tanesi kadar da olsa, bir kayanın içinde veya göklerde, yahut yerin derinliklerinde de bulunsa, Allah onu getirir.* (Ortaya çıkarır.) *Doğrusu Allah çok lütufkârdır, her şeyden haberdardır."*, *"Oğulcuğum, namaz kıl, iyiliği emret, kötülüğü önle. Başına gelene sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer şeylerdir."*, *"İnsanları kü-*

çümseyip yüz çevirme. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allah kendini beğenip böbürlenen kimseleri asla sevmez.", "Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."

Geniş kanatlarıyla hikmet göğünde yüzyıllarca süzülen bu keskin bakışlı kartalın hangi çağlar üzerinden geçtiğinin sırrını vermiyor Kur'ân. Belli ki onun hangi zamanda yaşadığından daha önemli olan, bütün zamanlarda insan olmanın değişmez ilkeleri: Tevhid (Bir olana ortak koşarak yeryüzünde kaosa neden olan şirki reddediş), Birru'l-Valideyn (Anne babaya iyilik, bir zamanlar aciz bir bebek olduğunu hatırdan çıkarmayış), İhsan (Allah'a O'nu görüyormuş gibi kulluk. Zira sen O'nu göremiyorsan da O seni görüyor), Namaz (Alıkoyacak şekilde seni kötülüklerden), Emri bilmaruf ve nehyi anilmünker (İyiliğe çağırıp kötülükten alıkoymak, duyarsızlığı kabul etmeyen onurlu bir hayat), Sabır (Çıkış yolunun anahtarı çünkü), Tevazu (İnsanla insan arasındaki köprü), Kibirden kaçma (Zulmün ilk ve son basamağından.) Lokman' ın oğlu değilsen de Allah'ın kulusun. Ne bu yeri yaracakmış gibi yürüyüş! Ne bu çirkin ses yabancı düşen insan ruhuna!

İster eski Arap kıssalarında geçtiği gibi Âd kavmine mensup olsun Lokman, ister başka kaynakların şahitliğiyle Hz. Davud zamanına erişen Hz. Eyyûb'un kız kardeşinin ya da teyzesinin oğlu, ister Habeşistanlı bir köle olsun Ezop gibi kalın dudaklarıyla efendisini eğiten, isterse bir ulu bilge, Yunan filozofu Empedokles'e hikmet öğreten. Doğrusu şu ki bir bilge kul o, oğlunu yanına alıp nasihat eden. İşte bir rivayet Hafs bin Ömer'den: "Lokman Hakîm, yanına bir hardal torbası koydu ve oğluna nasihat etmeye başladı. Her bir nasihatte bir hardal tanesini çıkardı. Nihayet hardalları tükendi. Sonra da 'Ey oğlum! Sana

o kadar nasihat ettim ki, şayet bu nasihatler bir dağa verilseydi, dağ yarılır, parça parça olurdu,' buyurdu."

"Dört zamanda dört şeyi korumak gerekir; namazda gönlü, halk arasında dili, yiyip içmede boğazı, bir kimsenin evine girince de gözü.", *"Ey oğlum! Horoz senden daha akıllı olmasın! O, her sabah zikir ve tesbih ediyor, sen ise uyuyorsun."*, *"Ey oğlum! Tövbeyi yarına bırakma, çünkü ölüm ansızın gelip yakalar!"*, *"Ey oğlum! Merhamet eden merhamet bulur. Sükût eden selâmete erer, hayır söyleyen kâr eder."*, *"Yavrum, meclisleri ihmal etme! Allah'ı anan bir topluluk gördüğünde onlarla otur. Eğer âlimsen ilmin işine yarar; cahilsen onlar sana öğretirler. Umulur ki Allah onlara rahmetini lütfeder, rahmet onlarla beraber sana da ulaşır. Allah'ı anmayan bir topluluk gördüğündeyse onlarla oturma. Eğer âlimsen ilminin sana bir yararı olmaz; cahilsen saptırırlar seni."*

Bir de hekimliği var ki Lokman'ın *"Hakîm"*i , *"Hekim"* okutmuş Anadolu insanına. *"Lokman Hekim gelse yaram azdırır!"* dese de türküler, Yunus'tan beri insanımız şifasını bu hekimde aramış. Yunus, *"Bir dem cehaletle kalır hîç nesneyi bilmez olur / Bir dem dalar hikmetlere Câlînûs u Lokman olur,"* diye mertebelere yol ararken, Müdâmî *"Lokman çare bilmez dil yâresine,"* diye bir başka insan haline dokunur. Kadir kıymetleri bilinmeyen edebiyatçılar da müracaatta geç kalmazlar Lokman'a. Hakânî, *"Ma'rifet kadrini irfan anlar / Hikmet-i nazmımı Lokman anlar,"* deyiverir. Gelelim âşıklara, şifası kaybolmuş hastalara yani. Onların derdini de şairler dile getirecektir Lokman vurgusuyla. Kâh Müştak Baba gibi, *"Âvâz-ı bülend ile demiş Hazret-i Lokman / Hikmetle tegannî maraz-ı aşka devadır,"* diyecekler, kâh Aşık Ali İzzet gibi, *"Gözlerin Eflatun ellerin Lokman,"* diye devayı işaret edeceklerdir.

"Allah'ım günahlarımı ört!" diye ağlayan bir dişi aslanın hikâyesi bu. Avcılardan kurtulalı beri bir dağda yaşıyor, yalnız. Her gece şafak sökene kadar oturuyor kefeninin üstünde. *"İlâhi! Sesler sustu, hareketler durdu, bütün sevgililer sevdiğine kavuştu. Ben de seninle baş başayım ey sevdiğim!"* diye mırıldanarak aralamaya çalışıyor tövbe kapısını. Sözlerin samimiyetinden, gözyaşlarının sıcaklığından, dönüşlerin kesinliğinden emin değil. İstiğfarların bile istiğfara ihtiyacı olduğunu düşünüyor çünkü. Kırık bir testisi, eski bir hasırı, yastık yerine kullanılan tuğlaları ve yanına gelenlere söyleyecek bir çift sözü var: *"O'nun, fakirleri fakir olduğu için unutup, zenginleri de zengin olduğu için hatırlayıp yardım ettiğini mi sanıyorsunuz! Madem ki Rabbim hâlimi biliyor, benim hatırlatmama ne lüzum var. O, öyle istiyor, biz de O'nun istediğini istiyoruz."*

O'nun istediğini istemek, dile kolay. Zira nimetlerin sevildiği gibi sevilmek istiyor belalar. Sırf O istediği

için kucaklanmak. *"Yâ Rabbî! Benden râzı ol!"* diyen bir adama bu yüzden kükrüyor aslan: *"Kendisinden râzı olmadığın* (Kazâ ve kaderine rızâ göstermediğin) *bir zâtın, senden râzı olmasını istemeye utanmıyor musun?"* Ah utanmak! Nasıl da gülümsüyor uzaktan! Günahlarını gizlediği gibi sevaplarını gizleyenleri arıyor, her günün kendinden bir şeyler götürdüğünü fark edip zamanın peşine düşenleri. *"Yâ Rabbî! Beni kendinle öyle meşgûl et ki, senden alıkoyacak işlerden uzak kalayım!"* deme cesaretini gösterenleri. İstiğnanın diliyle reddedenleri dünyayı: *"Kâinatın sahibinden bile istemeye utanırken, kuldan neden dünyalık isteyeyim!"*

"Dördüncü" anlamına gelen *"Râbia"* ismini taşıyan bir öncü aslan geçti hicrî ikinci asırdan. *"Korku"* ve *"Ürperme"* kelimelerini telaffuz ederken muasırları, o *"İlâhî Aşk"* ve *"İlâhî Hoşnutluk"tan* söz açtı. Atâ b. Rabah ve Zünnûn el-Mısrî'nin soluk aldığı bir dünyada yaşadı o ve dünyayı kötüleyen sûfîleri, *"Ben dünyanın dört bucağıyla kalplerinize yerleştiğini görüyorum. Zira kalplerinizdeki en yakın şeye bakıp konuştunuz!"* diye uyardı. Her namazını, *"Bu benim son namazımdır!"* diye kıldı, her orucunu *"Bu benim son orucumdur,"* diye tuttu. Kabe yolunda öyle yorgun düştü ki, Kabe'ye varmadan Kabe ona vardı. *"Nedir bu hal!"* diye sordu İbrahim Edhem, *"Sırrı nedir bu iltifatın?" "Ya İbrahim! Sen namaz eyledin, ben niyaz eyledim!"* dedi Râbia. Süfyân-ı Sevrî bir gün, *"Ah benim derdim, ah kederim!"* dedi de dişi aslanın söz pençesi ona da değdi: *"Öyle diyeceğine, 'Ah yazık bana, ne az dertliyim,' de! Eğer gerçekten mahzun olsaydın, bu kadar rahat nefes alabilir miydin!"*

Hz. Yusuf gibi birkaç pula satılmıştı çocukluğunda. Anne ve babasını kaybettiğini gören avcılar, ağlarını at-

mışlardı yavru aslana. Onu altı dinar ödeyerek satın alan ihtiyar, bir gece Allah'a yakarışına şahit olunca, bir sabah açmıştı kafesini aslanın. İşte duası genç Râbia'nın: *"İlâhî sana malumdur ki ben gönlümü Sana vermişim. Fakat elimden ne gelir ki, beni bir mahluka köle ettin. Hür olsaydım bir an geri kalmazdım kulluğundan!"* Râbia el-Adeviyye, hür oldu yeniden ve ölene kadar korudu özgürlüğünü. Kendisiyle evlenmek isteyenlere, *"Nikâh vücutla olur. Bende vücut yoktur,"* dedi. Yokluk makamıyla var oldu çünkü. Bir mektupla kendisine talip olan Basralı zengine şu satırları yazdı: *"Dünyaya değer vermemek kalbin ve bedenin rahatlığıdır. Ona hırsla sarılmaksa gam ve kederi getirir. Mektubum sana ulaştığında durma, ahiret için azığını hazırla! Kendine öğüt ver, başkasına bir şeyler teklif etmeye bakma!"*

Kefeni hep yanındaydı. Ölümden değil, günahlarıyla huzura varmaktan korkuyordu. Şükür ki Rahîm'di Rab. *"Allah'ım bana rahmet kapısını aç,"* diye dua eden birine, *"Yüce Allah'ın rahmet kapısı kapalı mı ki açmasını istiyorsun? Rahmet kapısı her zaman açık. Kalp kapın açık mı, sen ona bak!"* demişti bir seferinde. Ölüm döşeğinde baş ucunda bekleyenlere, *"Beni yalnız bırakın! Meleklerle baş başa kalmak istiyorum,"* demiş, kapanan kapının arkasından şu ayetler işitilmişti: *"Ey güvenceye kavuşmuş ruh! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön! Seçkin kullarım arasına karış ve cennetime gir!"* (Fecr Suresi, 27-30.) İçeri girenler seksen yaşındaki Râbia el-Adeviyye'den geriye İmam Gazâlî'nin öğretilerinin de temelini teşkil edecek bir ruh mirası kaldığını görmüşlerdi.

Tur Dağı'na defnedildi Râbia. Hasan el- Basrî bir mezar taşı gibi koydu noktayı: *"Nasıl erkek aslanlar yaşadıysa, dişi bir aslan da yaşadı bu dünyada!"*

İzleniyor. Ağ tabakasında bir av. Nereye gitse peşinde bir adam. Ne yapsa hafıza küpünde bir gümüş dirhem. İşte bir duvara doğru yürüyor. Taşların arasına elini sokuyor sonra. Bir deri parçası çıkarıyor oradan ve uzun uzun bakıyor ona. Her ne okuyorsa tepeden tırnağa ürperiyor. Her ne okuyorsa sararıyor tırnaktan tepeye. Deri parçasını tekrar taşların arasına yerleştirip bir hastanın bitkin adımlarıyla uzaklaşıyor oradan. İzlemekten vazgeçiyor peşindeki adam. Merakı takipten alıkoyuyor onu. Duvardan uzaklaşanı bırakıp duvarda saklanana yöneliyor. Elini taşların arasına sokup deri parçasını çıkarıyor yerinden. Sırla arasında bir an var. Katlanmış deriyi açtığında sarartan gize ulaşacak. Açıyor deriyi ve gözlerini. Açıyor bir cümle binlerce cümleyi: *"Ey Süfyân! Allah'ın huzuruna çıkacağın günü düşün!"*

Süfyân es-Sevrî, önce kendine seslendi. *"Kendim kadar hiçbir şeyle uğraşmamışımdır,"* diyerek, gün neyi işaret ettiyse oraya yöneldi. Gün, ilmi işaret ediyordu. İlim,

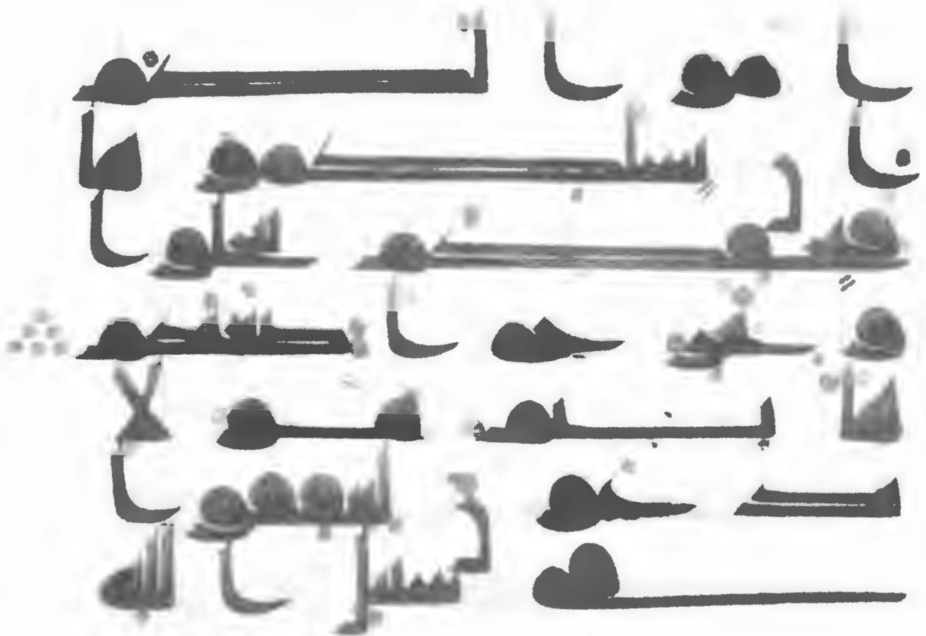
hazırlanmayı ilme. Bilginin konulacağı kabın hazırlanması yıllarca sürerdi. Kulluk ve ahlakla yoğrulurdu çamuru bu testinin. Susmayla başlardı ilim, dinleme ve ezberlemeyle devam eder ve ancak yaşadıktan sonra öğretilebilirdi. Bilginin duyarlılığı artırması lazımdı. Kimin ilmi çoğalırsa acısı da çoğalmalıydı. Fakat o da ne! *"Mâle"* fiilinden geliyordu mal. Kalpler mala meylediyordu. Süfyân, alışveriş sırasında kendisine sorulan soruyu cevapsız bırakıyordu, *"Şu anda kalbim dirhemime takılı!"* diyerek. Ona göre âlim dinin tabibiydi. Dirhemse hastalığı dinin. Tabip davet ederse kendine hastalığı, nasıl tedavi edebilirdi başkasını. Sustu, o kadar sustu ki Sevrî, *"Biliyorum artık; Allah'a ibadet dirhemlerin yanında yapılıyor,"* mısrasını bir gürz gibi indirdi toprağa bir gün, sonra üç mısrayı üç mızrak gibi bıraktı boşluğa: *"Yepyeni ebedî güzeli sattılar / Köhne bir köşeye karşılık / Ah! Ne hüsran dolu bir ticaret bu!"*

"Ya Rab! Kurtar! Kurtar!" diyerek yürüdüğünü görenler batmakta olan bir geminin yolcusu sanırlardı onu. Korku şiddetli, tehlike büyük, kıyamet yakındı. *"Kendini her şeyden boşa, kalbini boşalt! Sonra gayret et, gayret et! Acele et, acele et! Kaç, kaç! Âhiret seni götürmeden sen âhirete göç et!"* diyordu bir dostuna yazdığı mektubunda. Bir başka dostunuysa şöyle uyarıyordu: *"Seni unutmayanı sen de unutma! Tek başınayken de Allah'ı unutma, başkalarının yanındayken de!"* Sorularda içtenlik arardı. Cevaplarda içtenlik. *"İslam nedir?"* diye soran birine, *"Çarşıya çıktığında bir hamala sor! O sana ne diyorsa İslâm odur,"* demiş; *"Nasıl dua edeyim?"* diye soran birini, *"Günahları terk etmekten güzel dua mı var!"* diye cevaplamıştı.

Krallarla arası yoktu. Nice kanaatkâr görünen insanın sultan olduktan sonra pençelerinin çıktığını görmüştü

hep. Sımsıkı tuttuğunu dünyayı. Ona göre zalimlerin yüzüne bile bakmak günahtı. Değil ki yanaşmak onlara! *"Hayır,"* diyordu, *"ben sultanların zulmünden korkmuyorum. Fakat beni kendi dünyalarına yanaştırmalarından, kalbime sevgilerini koymalarından korkuyorum. Onlara meyledersem, hatalarını da görmemeye başlarım çünkü."* Süfyân es-Sevrî her şeyin hakikati üzere görülmesinden yanaydı. Su berraksa berrak, bulanıksa bulanıktı. Şerli ve bulanık kimselerin hayırlı sanılması kadar garip bir şey olamazdı.

Tebe-i tâbiînin büyüklerinden Süfyân es-Sevrî, 713 (H. 95) senesinde Kûfe'de doğdu. Hadis ilminin kaptanı olup Kâinatın Efendisi'nin gemilerini güvenli sulara indirdi: *"İşçinin ücretini teri kurumadan veriniz!"*, *"Yarım hurmayla da olsa ateşten kaçınız! O da olmazsa güzel bir sözle!"*, *"Birbirinizi terk etmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz!"*, *"Üç kişiyseniz arkadaşınızı tek bırakarak fısıldaşmayınız. Böyle yapmanız yalnız kalan arkadaşınızı üzer."*, *"Müslüman kardeşini sevindirmen, açken doyurman ve derdini halletmen af sebepleridir."* Koca kaptan, kendisinden hadis dinleyenleri dilsiz kesecek kadar heybetliydi evet, fakat bir bülbülü kafeste bırakmayacak kadar da müşfikti. Arkadaşına, *"Bu bülbül neden mahpus?"* diye sordu bir gün. *"Oğlumundur. Sana hediye etsin,"* cevabını aldı. *"Hayır,"* dedi, *"Bir dinar vereyim satsın!"* Çocuk bülbülü Süfyân'a sattı. Süfyân kafesin kapısını açtı. O da ne, bülbül bırakmadı Sevrî'yi. 778 (H.161)'de Basra'da vefât edene kadar nereye gitse oraya uçtu, yanı başına. İşte o gün ölüm meleğinin peşinden cenazeyi izledi bülbül. Kabri başında günlerce öttü acıyla. Evle kabir arasında mekik dokudu, bir sabah cansız bedeni Süfyân'ın toprağına karışana dek.

El yazması bir Kur'an-ı Kerim sayfası (Suriye, 10.-11. yüzyıl.)

Gördü. Gök ve yer şarabın sisiyle örtülmüşken gördü onu. Yalpalamadan yürüyemediği bir vakitte gördü ve durdu. Çamurların içinde bir beyaz kâğıt. Eğilip aldı yerden, temizledi ve öptü. Bir başlangıç cümlesiydi bu. Bir anahtar, gök ve yeri iki yüce kapıya çeviren. Gördü ve evine götürdü onu. Güzel kokular sürüp astı duvarına. *"Bismillahirrahmanirrahim* (Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.)"

Gördü. Bir rüya gördü Mervli genç, bin iki yüz yıl önce. *"İsmimi temizlediğin gibi seni temizlerim. İsmimi büyük tuttuğun gibi, seni büyültürüm,"* dendi ona bu kutlu rüyada. Hayalin elleri, düştüğü yerden çekip çıkardı Bişr'i. *"Dostlarım beni çağırdılar!"* cümlesiyle çatladı kadehler. Şarabın sisi dağıldı. Gök yağmurla, yer toprakla temizledi onu; güzel kokular sürüp astı duvarlarına.

Gördü. Şehirler gördü, Peygamber'in nuruyla yanan. Mekke, Kûfe, Basra ve Şam kutlu sözler biriktirdi bu sırlı seyyah için. Hadis ilmi kendine emin bir râvî buldu, bir *"Muhaddis."* Halîfe Me'mûn, Ahmed bin Hanbel'den

arabuluculuk yapmasını istedi görebilmek için onu. Bir cümle kulaktan kulağa: *"Bişr el-Hâfî'den başka Bağdât'ta kimse kalmadı." "İnsanları hoşnut etmek elde edilemez bir gayedir. Sen Allah'ı hoşnut et,"* dedi Hâfî, kim vardıysa yanına. Bir an önce harekete geçmek gerekiyordu. *"Dün öldü, bugün can çekişiyor, yarın doğmada."*

Gördü. Tehlikesini gördü görülmenin. Ölmeye başlıyordu övgüden hoşlanınca ruh. Bu yüzden şehirdeki ölüler mezarlıktakilerden çoktu, *"Bilinmemek"* ganimet bilinmediğinden ah! Madem ki râvîlik tacında şöhret, madem ki itibar etmede halk, kaçmalı yalınayak, aldırmadan kınamalara. Ah, nerede hırs ve tamahtan arındırılmış kalp! Nerede hüzün, bulunduğu yere kimseyi sokmayan padişah! Gizlesin açığa vurmak için kendini. Mevlâna'nın kitaplarını su, Bişr'in kitaplarını toprak.

Gördü. Sûfîlik üst üste hacda değildi. Rıza, yoksulun dualarında. *"O halde sen bu iki bin dirhemi, borcunu ödeyemeyen bir fakire, yiyeceği olmayan bir yoksula, nüfusu kalabalık bir aileye, yetimi sevindiren bir yetim bakıcısına ver. Zira bir Müslüman'ı sevindirmek, bir düşküne el uzatmak, bir sıkıntıyı gidermek, bir zayıfa yardım etmek, hayırlıdır yüz nafile hacdan."* Soğuk bir günde giysisini çıkarmış titriyor Hâfi. Soranları titretiyor sözüyle: *"Bugün bir yoksul gördüm soğuktan titreyen. Ne yazık ki yoktu giysi alacak param. Titreyeyim ki dedim, bir şey olsun onunla aramda ortak."*

Gördü. Görmenin örtmek olduğunu. Gözün şükrü, hayır gördüğünde açmak, şer gördüğünde örtmekti. Kulağın şükrü, hayır işittiğinde ezberlemek, şer işittiğinde unutmaktı. Ellerin şükrü, onlarla hak olandan başkasını tutmamak, ayakların şükrü, iyilikten başkasına gitmemekti. *"İnsanların sırlarını ortaya çıkaracak sorular sor-*

ma!" diyordu Bişr el-Hâfî, *"Settar"* sıfatına sığınıp. Aslan terbiye etmekte ne var! Dil terbiyecisiydi. *"Konuşmak hoşuna giderse sus, susmak hoşuna giderse konuş."*

Gördü. O'ndan başka sığınılacak yer yoktu. Ali b. Haşrem'e yazdığı mektupta: *"Bir kölenin yalvarışı gibi yalvar O'na. Sığınak bulamayan sürgünler ve esirler gibi yalvar! Kaçacak deliği olmayan firariler gibi kaç! Çıkış yolunu gösterecek Allah'tır. İsteyeceğin zaman O'ndan iste. Sen gel Rabb'ini, seni yaratanı razı et, zamane ehlini, sultanları ve zenginleri razı etmeye kalkma! Allah'ın nuruyla aydınlanmamış, evlerden, konaklardan ve saraylardan uzak dur!"* diyordu. İzzet, müminlerindi. Dünya peşinde koşan hazır olmalıydı, aşağılanmaya. *"Sevgilini kızdırana muhabbet beslemen sana yakışmaz,"* buyurdu.

Gördü. Kimse bakmıyordu kaynağına kazancın. Oysa ekmek nar olurdu, su irin. Ey Süleyman b. Yakub! Öğüt mü istedin? *"Yediğin ekmeğin nereden geldiğine bir bak ve onu ateşe atma!"* Örgücülük yaptı Bişr el-Hâfî, elinin emeğiyle geçindi. Özgürce yürüdü Tanrı'nın toprağında bir ömür. Çıplak ayaklarının altı simsiyah kesildi. Su içmedi sultanların tasından.

Gördü. Bir adam gördü kırbaç cezasına çarptırılan. Anlattı ne gördüyse bir bir: *"Bir gün Bağdat'ta bir adam gördüm. Kırbaçlandığı halde çıkmıyordu sesi. Sonra zindana götürdüler onu. Peşine takıldım ve niçin dövüldüğünü sordum. Bir kadına âşık olduğundan bu hâle düştüğünü söyledi. 'Bu kadar acı çektiğin halde neden ses çıkarmadın?' diye sordum. 'Sevgilim bana bakıyordu,' dedi. Bunun üzerine kendisine, 'Ya yüce Allah'ın seni hep gördüğünü bilseydin!' dediğimde, haykırarak yere düştü."*

Bişr el-Hâfî, gördü.

Uçmak ne ki, yerde leş arıyorsa gözler! İşte akbabalar da uçuyor gökte kara lekeler bırakarak. Var mı uçabilen kalbinin üstünde! Tayy-ı mekân edene itibar ediyorlar, ne tuhaf! Ya su üstünde yürüyenlere ne demeli; balıkları denizde yürütmüyor mu Allah! Var mı yürüyebilen kalbinin üzerinde! Ah kolay mı O'na ulaşmak! 1200 sene önce bir derviş aşkın yağdığı bir sahrada soruyor Rabbine: *"Nasıl ulaşırım Sana!"* Cevap bir mızrak gibi saplanıyor göğsüne: *"Nefsini bırak!"* O nefis ki, üç sınıf insanla Rabbi arasına kalın perdeler geriyor: *"Zühdüyle kendini aldatan zâhid, ibadetiyle başkalarını hor gören âbid, ilmiyle oyalanıp haktan kopan âlim!"* Ah her hastalığa deva buldum da şifa bulmadı nefsim! Otuz sene halatın bir ucundan o, bir ucundan ben çektim! Cehennemle cennet arasındaki bu yarış sürerken, sarsılan ellerimden kan damlattım ben. Sonunda bir örsün üstüne serdim de nefsimi on iki sene dövdüm çekiçle kıvılcımlar saçarak. Ve bir gün gömleğinden sıyrılan bir yılan gibi,

buruş buruş benliğimi bıraktım rüzgârlara. Akbabalar başka diyarlara uçtu. Nasihat istedi benden bir adam. O gün sadece iki kelime, iki safkan Arap atı gibi fırladı ağzımdan: *"Göğe bak!"*

Horasan şehrinin Bistâm beldesinden Bâyezîd-i Bistâmî, 103 üstadın eleğinden geçti yedi deryayı bir yudumda içebilmek için. Devir ilk mutasavvıfların devriydi ve Yahya b. Muâz haber gönderdi Bistâmî'ye: *"Burada biri var, sevgi kadehinden öylesine içti ki bir daha susamadı."* Bistâmî, habere haberle karşılık verdi: *"Burada bulunanlardan biri de yedi deryayı bir yudumda içtiği halde hâlâ dudaklarını açarak 'Daha yok mu?' diye soruyor!"* Allah'tan başka her şey bir aldatmacaydı. Hakk'a erdiklerini sananlar yoldaydılar henüz. Varılabilir mi O'nun künhüne, O ancak O'nunla biliniyorsa. *"Ey sen ki bensin!"* demek kimin haddine! Ruhî miracına talip oluyorsa her kim, işte merdivenler: Tevhid, marifet, muhabbet, sekr, fenâ, îsar ve melamet. Bâyezîd-i Bistâmî gibi itiraf etmek gerek: *"Binlerce makamı geride bıraktıktan sonra gördüm ki, Allah'ın mânâsında değil, lâfzındayım... Aşkın yağdığı bir sahraya açıldım; zemini ıslanmış; burada ayaklar kara batar gibi aşka batmaktadır."*

Tek başınayken bile O'nun huzurunda olduğunu düşünerek diz üstü otururdu Bâyezîd-i Bistâmî. Temizdi; ömrü boyunca bir kez sokağa tükürmemişti. Velilik sırrının edebe aykırı davrananlara emanet edilmeyeceğine inandığından, *"büyük"* diye nitelenen bir zâtı ziyaretten son anda vazgeçmişti. *"Allah'ım! Beni cehenneme at ve vücudumu o kadar büyüt ki artık cehennemde başka birine yer kalmasın!"* diyecek kadar insanları, Hemedan'dan aldığı hardal tohumlarına karışıp Bistâm'a gelen karıncaları Hemedan'a geri götürecek kadar hayvanları aşkla se-

verdi. Fakat insanların etrafında toplanıp ona iltifat etmelerinden hoşlanmazdı hiç. Bir seferinde onları yanından uzaklaştırabilmek için orucunu bozmak zorunda kalmış, bir başka seferinde insanların gözünde değerini düşürecek sözler sarf etmişti. *"Kiminle dost olalım peki?"* diye soranlara verdiği cevap şuydu: *"Hasta olduğunda seni ziyaret eden, hata yaptığında tövbeni kabul edenle!"* Sûretler değil sîretler önemliydi. Kalbi Allah'tan başka her şeyden boşaltmadan nasıl kul olunabilirdi! Nice ibadetler vardı ki, âfetler gizliydi içinde. *"Yapılan ibadetlerde öyle âfetler vardır ki, o ibadeti yaptığınızda fazladan bir günah işlemenize gerek kalmaz,"* derdi Bistâmî.

Kalbini gözleriyle meşgul etmeyen fakat kelimeleriyle sorguya çeken bir dervişti o. Tanıdıkça yeterince tanımadığını, andıkça yeterince anmadığını, sevdikçe yeterince sevmediğini, istedikçe yeterince istemediğini düşünmeye başlamış, *"O'nu zikrettiğimi, O'nu bildiğimi, O'nu sevdiğimi ve O'nu istediğimi sanmıştım! Sonunda anladım ki, O'nun kullarını hatırlayışı benim zikrimden fazladır, O'nun kullarını bilişi, benim O'nu bilişimden fazladır, O'nun yarattıklarına olan sevgisi benim O'na olan sevgimden fersah fersah ötededir. Ve O'nun beni isteyişi benim O'nu isteyişimden fazla olduğu içindir ki, ben O'nu sevebildim, O'nun rızasını isteyebildim!"* diye feryat etmişti. Ah bir de şaşkınlığı vardı ki kırlangıçlar gibi coşkuyla tavaf ediyordu Kabe'yi. Hallâc'ı, Şiblî'yi, Harakânî'yi, Senâî'yi, Câmî'yi, Attar'ı, İbnü'l-Arabî'yi ve Mevlâna'yı peşine takıp aşk ülkesine göç ediyordu: *"Ben ki sana muhtaç bir kulum ey Rab! O halde seni sevmemde bir gariplik yoktur. Asıl sen hiçbir şeye ihtiyacı olmayan yüceler yücesi bir Melik'ken beni seviyorsun ya, işte buna hayret ediyorum!"*

Birinci savunucu, *"Müvekkilim suçsuzdur,"* diye söze başladı ve şöyle devam etti: *"Bir bardağa meşrubat konulduğunda bardakla meşrubatın rengi birbirine karışır. Bu durumda bardağı anmaksızın meşrubatın varlığından söz etmekte ne sakınca olabilir!"* İkinci savunucu, birinci savunucuya tebessüm ederek sözü devraldı: *"Soğuk bir demiri ateşe atarsanız tıpkı ateşin korları gibi kızarmaya başlar, rengi ve şekliyle muhteşem bir ateş parçası haline gelir. O zaman demirin lisan-ı haliyle 'Ben ateşim, ben ateşim!' demesi boşuna değildir; evet ateştir o."* Üçüncü savunucu, suyla camı, demirle ateşi harmanlayıp suç kılıfını müvekkillerinin üzerinden bir harmani gibi sıyıran dostlarından sonra ne diyebilirdi ki! Bir an düşündü, sonra su ve ateşe gölgeyi ilave etti: *"Bir insanın gölgesi, kendinden hâsıl oluyor. Gölge, onun bir görünüşüdür. Bu kimseyi aşırı seven, gölgeyi filân görmez. Ondan başka bir şey görmez. Gölge, o kimsenin aynıdır, diyebilir."* Hâkim, birincisiyle ikincisi arasında 150, ikincisiyle üçüncü-

sü arasında 350 yaş fark bulunan bu üç savunucuya korku ve hayranlıkla baktı: İmam Gazzalî, Mevlâna Celâleddin, İmam Rabbânî. Kararı verilmiş, infazı yapılmış bir davaya asırlar sonra müdahale eden bu heybetli adamlar Hallâc-ı Mansûr'un iade-i itibarını istiyorlardı.

Hallâc-ı Mansûr yürüyor beraberinde sırları. 12 yaşında doğduğu Tûr'dan Vâsıt'a Kur'ân'ı hıfzetmeye, 16 yaşında Vâsıt'tan Tüster'e, Sehl et-Tüsterî'nin tasavvuf okulunda yerini almaya, 20 yaşında Cüneyd'e sorular giydirmek, Amr b. Osman el-Mekkî'den cevaplar giymek için bir hırkayla beraber Basra'ya ve Bağdad'a yürüyor. *"Vay ki vay kalbime ve devşirdiğine,"* diyerek üç kere Mekke'ye yürüyor yüzlerce seveniyle. Horasan, Maverâünnehir, Sicistan, Kirman, Fars, Talekân, Türkistan, Maçin, Turfan ve Keşmir'e yürüyor kıvılcımlar saçarak. Tutuşanlar ona, *"Sırların Hallâcı"* diyorlar, kendilerine *"Mansûrîler."* Kıskançlara gelince, haset ateşi hep amellerinde. Oysa hallaç pamuğu gibi atıyor benliğini Mansûr. Hakk'a yürüyor hür olmak için. Özgürlüğü yeniden tanımlıyor: *"Kul, ubûdiyetin bütün şartlarını kendinde toplarsa, Allah'tan başkasına kul olmanın yorgunluğundan kurtularak hürriyete kavuşur."* O Rabb'iyle bir göz kırpması zamanda bile ayrılığa tahammül edemezken, siyaset meydanına kazanlar taşınıyor biteviye. Karmatîler Abbasiler'e karşı ayaklanıyorlar. Kabe'yi talan edip, çalıyorlar Hacerülesved'i. Kıskançlara gün doğuyor. Hallâc'la Karmatîler arasında hayali köprüler kuruyorlar. Fakat yıkılınca hayali köprüler, yeni bir köprü gerekiyor idam etmek için Hallâc'ı üzerinde. Yardım ediyor onlara Hallâc bir cümleyle asırları sarsacak: *"Enelhak."*

Sekiz yıl yatıyor hücrede Hallâc. Bir gece zindanda bulamıyorlar onu. İkinci gece ne zindan var ortada ne

de o. Üçüncü gece, zindan ve Mansûr yerli yerinde. Soranlara, *"İlk gece O'nunlaydım, beni bulamadınız. İkinci gece, O benimleydi, ne beni ne de zindanı görebildiniz. Üçüncü gece, her şey yerli yerindeydi,"* diyor. Haset ateşleri parlıyor tekrar. Bâyezîd -i Bistâmî'nin *"Kendimi tesbih ederim, benim şanım ne büyüktür"*; Cüneyd-i Bağdâdî'nin, *"Cübbemin altında Tanrı'dan başkası yoktur,"* sözleri aşk sarhoşluğuna bağışlanıyor da Hallâc'ın *"Ben Hakkım"* sözü darağacı dikiyor Dicle nehrinin başına. *"Aşk namazı için abdest ancak kanla alınır,"* diyen Mansûr'un üzerine taşlar yağıyor aralarında bir gül. Şiblî'nin gülü *"Ah!"* dedirtiyor, Hallâc hep suskun. Zira söylemişti söyleyeceğini: *"Eğer Allah'ı tanımıyorsanız eserini tanıyınız. İşte o eser benim. Ben Hakkım; çünkü ebediyyen Hak ile Hakkım!"*

Aşkı haz değil, elem olarak tarif eden Hallâc'ın külleri Dicle nehrini kabartadursun *"Enelhak"* ateşi yüzyıllardır sûfilerin sır meşalelerini yakıyor. *"Ayrılık karanlıkta gelirse sana / Safa nurunun meşaleleri altında yürü!"* diyor onlara Hallâc. İmam Gazzalî, Abdülkadir Geylânî, Aynulkudat el-Hemedânî, Feridüddin Attar, Mevlâna Celâleddin Rumî, Ahmed Yesevî, İbnü'l-Arabî, İmam Rabbânî ve Yunus Emre cübbelerinin yakalarını kaldırıp her asırda bir kere daha giriyorlar celseye. Şeyh Vefa, *"Mansûr niçin 'Enelhak' dedi?"* diye sorulunca, *"'Enelbatıl' mı diyecekti!"* diye kükrüyor. Yunus Emre, sorulmadan söylüyor, *"Daim Enelhak söylersem / Haktan cü Mansûr olmuşam / Kimdir bendi berdar eden / Bu şehre meşhur olmuşam,"* diye. Hallâc mı ne diyor peki? Şunu: *"Pervane uçtu, döndü, eritti kendini. Resimsiz, cisimsiz, unvansız hale geldi. Artık ne için dönecekti şekillere? Vuslattan sonra hangi hâl vardı ki!"*

Şehname'den bir sahne (Werner Heiduczek: *Firdevsî' nin Şehname' sinden En Güzel Parçalar*, Berlin 1989, S. 200.)

Şiir bu, fil yükü altın da bağışlatır, fillerin ayakları altında da ezdirir. Şair bu, hükümdarı göklere de çıkarır, gayya kuyusuna da indirir. Hükümdarlar sözü buyruk atına, şairler sözü büyü atına bindirirler. Sözün pahası büyüktür, sultanlara cömertlik düşer. Kudretli olduklarını kim bilecek şairler sussa. Ha altmış bin altın, ha altmış bin beyit! Kırk yaşında yontsun kalemini şair kırk sene yazmak için. Sarayda bir oda versin sultan ona kapısı bahçesine açılan. Vezire buyrulsun: *"Her beytine bir altın bağışlana!"* Şaire buyrulsun: *"Yazıldıkça huzura çıkarılsın şiir!"* Gazneli Mahmud, meclisi titretsin gür sesiyle: *"Ey Firdevsî meclisimizi firdevse çevirdin!"* Kırmızı bütün tonlarıyla yüklensin Firdevsî'nin yüzüne. *"Şehnâme"* kazdıkça ortaya çıkan bir gömü gibi üflesin efsanenin ruhunu: *"İki ordu birbirine Çin Denizi gibi karışıp kaynaşmaya başladı. Sanki canlanıyordu toprak. Savaş eri Karen, köpüre köpüre bir yandan, fil bedenli pehlivan Gersiyuz da öbür yandan ortaya çıktılar. At kişnemelerinden*

ve havaya kalkan tozlardan, ne güneş görünüyordu ne de parlak ay! Elmas kılıçlar ve kanlı mızraklar tozların arasında güneşin zehirli kızıl boyasını sürdüğü kartal kanatları gibi parlıyordu. Etrafı kaplayan tozların içiyse davul sesleriyle dolmuştu..."

Firdevsî mi istemedi parça parça almayı mükâfatı yoksa vezir mi cimrilik suyuyla söndürdü kerem ateşini? Bildiğimiz, "*Şehnâme*" yazılırken şairin el sürmediği vaat edilmiş servetine. Derler ki bir su bendi yaptırmak istermiş doğduğu Tûs şehrine. Biriksin ki işe yarasın altın. Derler ki, vezirin kıskançlığındanmış geri durması vermekten dirhemleri. Her neyse. Beyitler dalga dalga yayılmış beldelerde. Firdevsî bu büyük destanın *"Rüstem ve İsfendiyar"* bölümünü şeytana ya da yoksulluğuna uyup, Rüstem İbni Fakrüddevle'ye yollamış; bir başka sultana. Bin altın ve bir davet almış saraya şair. Bin kıskançlık ateşi yağmış sonra üstüne. Yine de kıyamamış yetmiş yaşındaki şaire Mahmud. Ta ki şekillensin "*Şehnâme*" tarihi yontup. Ta ki seksen yaşındayken bitsin altmış bin beyit. Ta ki bir fil yükü altınla ödüllendirsin.

Şair, *"Kötülerden kötülük gelmesine şaşmamak gerek. Gece karanlıktan ayrı tutulur mu hiç!"* derken şiirde, vezir, *"Bir fil yükü altın çok! Altmış bin altın yerine altmış bin gümüş verin sultanım!"* demiş huzurda. Böylece güneş aya kalbolmuş, altın gümüşe. Hükümdarın elçisi Ayaz, Firdevsî'yi hamamda bulmuş. Şair ayı kabul etmemiş güneş yerine. Bir anda kızarıp güneşe dönen eliyle, üçe bölmüş gümüşten ayı. Birini Ayaz'a vermiş, birini hamamcıya, birini şerbetçiye bir tas ferahlık için. Gazneli Mahmud altmış bin gümüş dirhemi savuran şairden korkmuş. Lâkin pişmanlığa gerek yok, demiş vezir. Hakarettir bu. Mademki huzurdan ihsan edilmiş, gümüşü de altındır

Sultan'ın. Ve söz buyruk olmuş o zaman: *"Fillerin ayakları altına atılsın, Firdevsî denen densiz!"*

Şair, terk etmiş Gazne'yi bir mektup bırakarak geride. Fısıldamış: *"Yirmi gün sonra verilsin mektup Gazneli'ye!"* Hükümdar af dilediğini sanarak açmış Firdevsî'nin mektubunu. O da ne: Zehirli mısralar bu! Yüz dizede yüz kere yerle yeksan eden tahtını. Yüz dizede yüz kere gayya kuyusuna atan. *"Tez yakalansın bu şarlatan!"* Altmış bin altını çok gören Firdevsî'ye, elli bin altın vaat etmiş şairi getirene. Şair bu, durur mu, sözün büyülü atına binip çoktan sarınmış toz bulutuna. Gürcan sultanı Kâvus'a sığınmış önce, sonra Bağdatlı bir tüccara. Tüccar kurtarmak için şairi ona ticareti öğretmiş. *"Bir övgü şiiri yaz Halife'nin vezirine! Nasıl hiciv düşürdüyse seni buraya, övgü çıkartsın seni saraya!"* Bu kez Arapça yazmış Firdevsî methiyeyi. Tüccarın dediği gibi, art arda kapılar açılmış. Fakat Gazneli Mahmud tespit edince şairin yerini, bir mektup yazmış Halife'ye: *"Çek himayeni!"* Kader seksen yaşındaki şairin tutup elinden, önce Ehvaz'a, sonra Kuhistan'a savurmuş. Kuhistan hakimi Nasır Lek, Gazneli Mahmud'un dostuysa da Firdevsî'ye kucak açmış, yani büyüsüne sözün. Bir ticaret de o yapmış. Gazneli'yi hicveden yüz dizeyi yüz bin dirhem gümüşe satın almış şairden. Satın almış ve yakmış, hem kurtarmak için Sultan'ı bu zehirli sözlerden hem iade etmek için itibarını şairin. Bir mektupla ara bulunmuş. Pişman olmuş kararından Gazneli.

Vatanına geri dönmüş şair. Dönmüş ama yığılmış Tûs Çarşısı'nda. Rivayet o ki ertesi gün altmış bin altın değerinde ihsanla girerken on iki deve şehrin bir kapısından, diğer kapısından cenazesi çıkıyormuş şairin. Arkasında bir mısra: *"Madem son yerin toprak, iyilik tohumundan başka şey ekme! Hazinen varsa bağışla!"*

Dil eşikte yatan bir arslan da olabilirdi, yularından çekilen bir deve de. Söz kara yere mavi gökten inmişti. İnmişti de karışmıştı toprağa taşa. Her kim altını topraktan çıkardı, alev alev yanan taçlar beyler başında. O zamanlar söz sahipleri korkardı dilden. Korkardı da başkasına değil, kendilerine sallarlardı parmaklarını: *"Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu bir sözde çöz!"* Ya kalkarsa arslan eşikten! Ya parçalarsa söz sahibini! Kim ki kitap yazdı, başında şöyle demeli: " *"Sözünü iyi söyle! Aklın süsü dil, dilin süsü söz, insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür. İnsan sözünü diliyle söyler; sözü iyi olursa yüzü parlar."* Röportaj yapılmazdı kitabı çıkan yazarlarla o zamanlar. Kendileri anlatırlardı: *"Sözü bilerek söyleyen çok kimse var; benim için sözü anlayan adam azizdir... Elli yaşım bana elini değdirdi; kuzgun tüyü gibi olan başımı kuğu tüyüne çevirdi. Şimdi altmış 'Bana gel!' diye çağırıyor; ecel pususuna düşmezsem, şimdi oraya gideceğim.* (Bir zamanlar) *vücudum ok, gönlüm yay*

gibiydi; şimdi vücudum yay oldu; gönlümü ok yapmalıyım." Elli yaşında ilk kitabı çıkmıştı Balasagunlu Yusuf'un: *"Kutadgu Bilig."* O zamanlar imza günleri değil, imzalar vardı.

Yusuf'tu, Has Hâcib oldu 1070 yılında. Buğra Kara Han çevirince sayfalarını Kutadgu Bilig'in. Anladı, gönlü ok olmuştur Yusuf'un. Kaşgarlı hakanı nasıl da vurdu: *"Bu dünya işi oyundur oyun. Oyuna katılma, nene gerek bu oyun!"* Kutadgu Bilig, Kutluluk Bilgisi farkında olanlara oyunun. "Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap her iki dünyayı tutan bir eldir." Kitabını tek dünyaya sunmuyor. Belli ki birden fazla dünyası var Yusuf'un. Bu yüzden münacatla açılıyor kapısı. Allah adıyla başlayan bu ilk Türkçe eserin: *"Allah adıyla söze başladım. Yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabbimin adıyla."* Bu yüzden na'tla süsleniyor penceresi: *"O'nun yoluna gönül bağladım; bütün dediklerine inandım ve severek sözünü tuttum. Ey Tanrım, benim gönlümü gözet; kıyamette beni sevgili Peygamber'le haşret!"* Ve bu yüzden dört kristal avize gibi aydınlatıyor kutlu evi İslâm'ın dört halifesi: *"Bunlar O'nun sevdiği dört arkadaşıydı."* Nihayet sıra Buğra Han'a geliyor. Herkes sırasını bilmeli. Bilmeli ki büyüklük büyüklere tabi olmakta. Hem illa bir şey söylenecekse sultanı az övüp çok yermeli: *" İyi kanun koy. Kötü kanun yapan kimse daha hayattayken ölmüş demektir. Adalete dayanan kanun bu göğün direğidir. Kanun bozulursa gök yerinde duramaz."*

"Has Hâcib" lik makamı vezirlik ve ordu komutanlığından sonra gelirdi sarayda. Has Hâcib vicdanıydı Karahanlılar'ın. Hâcib olmak, insanlara yol göstermek demekti. Öyle bir teşrifat nâzırı ve mâbeyinci ki, akıl, bilgi, tavır, davranış; boy bos, yüz, ses, kıyafet harmanlanmalı

şahsında. Boşluklara köprü olmalı, sessizlere ses. Kulak olmalı dileklerine yoksulların. Yusuf olmayacaksa Has Hâcib kim olacak! Kim çıkartacak sahneye hükümdar Gündoğdu'yu, vezir Ay-Toldı'yı, Ögdülmiş'i, vezirin oğlunu, Odgurmış'ı, Ögdülmiş'in zâhid akrabasını. Kim onların ağzından, adaleti, mutluluğu, aklı ve âkıbeti konuşturacak! *"Bugün bilgi hakîr oldu. İlde fena insanlar arttı. Akıllı kişiler ağız açamıyorlar... Eskiden cemaat çok, camiler azdı. Şimdi camiler çoğaldı, cemaat azaldı!"* diye yükseltecek sesini. *"Hükümdarın çevresindeki insanların iyi veya kötü olması hükümdara bağlıdır. Hükümdarlar kötü olmadıkça yanlarında kötü kimseler toplanamaz!"* diyebilecek sarayda.

Yusuf olacak elbet. Dile hakim olmak isteyen Yusuf. Türkçe'yi peşine düştüğü bir yaban ceylanına benzetip, *"Onu yavaşça tuttum, kandırarak kendime çektim. Okşadım ısındırdım. Bana gönül verdi. Yine de ara sıra korkup ürküyor,"* diyen Yusuf. İki dünya mutluluğunu *"iyi insan"* olmaya bağlayan, kötülerin gücünü her geçen gün biraz daha kaybettiğini müjdeleyen Yusuf. Huzurun zahmet, sevincin kaygıyla yol arkadaşlığı yaptığını görüp, zahmetsiz huzur, kaygısız sevinç aramayan Yusuf. Güçlüleri haklı kılmak için hükümdarın kapısını aşındırmayan, güçsüzlerin hakkını aramak için hükümdarın kapısını sarsan Yusuf: *"Kapıda birçok aç kurt toplanmıştır; ey hükümdar, koyunları koru!"* Yusuf olacak elbet. İslâmî Türk edebiyatının ilk yazarı Yusuf. Ellerinin mürekkebiyle değil, kelimelerinin derinliğiyle resim veren Yusuf. Kafiye darlığını gönül genişliğiyle aşan, 6645 beytinde Türkçe çağlayan Yusuf. *"Ten isyanları"*nı bilgi sultanıyla bastıran, *"Yalnızlık korsanları"*nı *"Zikrullah"* gemisiyle susturan Yusuf.

Bu dünya işi oyunsa eğer, Yusuf olacak elbet.

"Kutup" denilince aklına kuzey ve güneyden başka bir yön, buzullardan başka bir zemin gelmeyenlere değil sözüm. Hem sizin kaç altınınız var? Onun kırk altını vardı, altmış altı eşkıya kafileyi durdurduğunda. *"Senin neyin var?"* sorusunu, *"Kırk altınım var!"* diye cevaplamış, koltuğunun altında dikili olduğunu haber vermişti, yeri sorulduğunda. Gülümseyerek uzaklaşmıştı eşkıyalar gencin yanından, sözlerine inanmayıp. Dahası haberdar etmişlerdi reislerini, o da gülümsesin. Hatta sözlerinde ısrar eden delikanlıyı süzsün ve emretsin: *"Bakın koltuğunun altına!"* Hazar Denizi'nin güneybatısından, Bağdat'a giden kervanın saf yolcusu, gömleğine annesinin diktiği altınları koysun eşkıyanın avucuna. Reis şaşkınlıkla: *"Neden!"* desin. *"Neden haberdar ettin bizi!"* *"Annem!"* desin genç yolcu, *"Söz verdim. Yalan söylemeyeceğim asla!"* Birden iki tuz gölü kesilsin reisin gözleri. İki nehir doğsun o gölden; iki tuz nehri. *"Bunca yıldır ben, Rabbime verdiğim sözü bozuyorum!"* diye hıçkırsın koca eşkı-

ya. *"Ben yokum artık bu işlerde!"* diye ayrılmaya çalışsın adamlarından. Ve adamlar da *"adam"* olsun o anda. *"Yol kesmekte reisimizdin. Yol göstermekte de reisimiz ol!"* diye haykırsınlar.

"Kutup" denilince aklına kuzey ve güneyden başka bir yön, buzullardan başka bir zemin gelmeyenlere değil sözüm. Hem sizin kaç kızgınlığınız var? Onun tek kızgınlığı vardı. *"Gerçekte kendi şahsınız için hiddetlendiğiniz halde, Allah için hiddet gösterisi yapmayın!"* derdi, birden fazla kızgınlığı olanlara. O yani Abdülkâdir-i Geylânî, on sekiz yaşında Bağdat'a tek kızgınlığı olsun diye geldi. Nefsi için kızmamak ilimle mümkündü madem, *"Avını kaçırmayan şahin"* tefsir, hadis, fıkıh ve edebiyat göklerinde aradı rızkını. Ders verdiği medrese almadı tilmizlerini, çevredeki evler de katıldı yapıya bir bir. Haset ateşleri yandı. Fakat gönül genişliği için dedikodularına kulak vermemeliydi insanların. Allah'ın takdirine razı olmayanlar, nasıl razı olurlardı ondan. Ve bir sabah Bağdad'ın binaları değil, harabeleri sevimli gelmeye başladı ona. Şehri satıp sahrayı aldı. Yirmi beş yıl nefsiyle savaştı Gavsü'l-A'zam, sadece şeytanlara kızdı. Ne müthiş bir inziva!

"Kutup" denilince aklına kuzey ve güneyden başka bir yön, buzullardan başka bir zemin gelmeyenlere değil sözüm. Hem sizin kaç kerametiniz var? Keramet denizlerinin bu sırlı kaptanı, *"Kerameti gizlemeyen dünyaya düşkündür,"* derdi hep. Bir sûfinin derunî halleri değildi ölçü, Kur'ân ve hadislere uygun hayattı önemli olan. *"Uyun, uydurmayın!"* diye uyarırdı talebelerini, *"Temizlenin, kirlenmeyin!"* Bağdat'a döndüğünde yirmi beş yıl sonra. Kalabalıkları almadı öğüt verdiği camiler. Öyle ki yetmiş bin kişi açık havada birbirlerinin sırtına koyarak kâğıtlarını, hikmet derdiler o büyülü hasatta: *"Ey gaflet uykusunda*

uyuyanlar! İyi biliniz ki sizi yaratan uyumuyor!", "Ey güçlerine ve dirliklerine tapanlar! Allah sizden büyüktür!", "Sabrediniz, sızlanmayınız. Sabit kalınız, ayrılıp dağılmayınız. Bekleyiniz, ümit kesmeyiniz!", "Acele etme! Acele eden, ya hata yapar ya da yakınına gelir hatanın", "Hırsı, şımarıklığı, azgınlığı ve dünyaya düşkünlüğü bırak. Sevincini ve neşeni biraz azalt! Biraz hüzünlü ol!"

"Kutup" denilince aklına kuzey ve güneyden başka bir yön, buzullardan başka bir zemin gelmeyenlere değil sözüm. Hem sizin kaç hizmetçiniz var? Onun bir hizmetçisi vardı ve elinde bir ekmekle kapıda dikilip şöyle seslenirdi oradan geçenlere: *"Yemek isteyen, ekmek isteyen, yatmak isteyen yok mu? Gelsin!"* Misafirsiz gece geçirmezdi o. Zayıflar, hastalar, köleler, mazlumlar o evde korunurdu. Oğluna, *"Zenginlerle görüşmen izzetle, onlara değer vermeyerek, yoksullarla görüşmen ise, kendine değer vermeyerek olsun,"* derdi. Çarşıya çıktığında çocuklar üşüşürdü başına, sıralayan isteklerini. Cuma'ya giderken onu görmek için doldururdu tüm yolları insanlar. Eve döndüğünde sıra büyüklere dua etmeye gelirdi. *"Medet! Ya Abdülkâdir-i Geylânî!"* Kandil aydınlığında ta sabahlara kadar.

"Kutup" denilince aklına kuzey ve güneyden başka bir yön, buzullardan başka bir zemin gelmeyenlere değil sözüm. Hem sizin kaç hayatınız var? Onun bir hayatı vardı. *"Yakında dünyadan alınacak, ahirete götürüleceksin. Ömründe sadece şu içerisinde bulunduğun günün kaldığını farzet de ahiret için hazırlık yap! Zamanın zayi olup gidiyor. Hâlbuki sen yiyemeyeceğin şeyleri toplamak, ulaşamayacağın şeylerin peşinde koşmak, oturamayacağın binaları kurmakla meşgulsün!"* sözüyle işaret ettiği bir hayatı.

Sahi bizim kaç hayatımız var!

Yeter ki yan. Dumanın bulut oluverir. Yeter ki yak. Denizler kazan. Nerede ateş orada su. Ne tuhaf kimya! Suyun terkibinde ateş, ateşin terkibinde su. Bir ayna getirin ateşe, suyu görmek istiyor; bir ayna getirin suya, ateşi görmek... Ellerini alınlarına dayayıp uzakları gözlüyorlar. Hem bîhaberler, hem birbirinden haberdar. Bu nasıl sır, adım atanın semaya yükseliyor dumanı. Bu nasıl gömlek, kim giyse deli oluyor.

"Sadece susayanlar suyu aramaz / Su da susuzları arar durur," diyor görklü Mevlâna. İyi de gözlerimiz seçemiyor dumandan. Hangisi ateş bunların hangisi su? Ateşin mi kadehinde su var, suyun mu kadehinde ateş? Bu sarhoşlar kim, kıvılcımlar çıkan dudaklarından. Ya kim şu ailesi ve talebeleriyle Belh'ten göç eden adam: Bahaeddin Veled, Sultanü'l-Ulema. Peki yanındaki çocuk: Celaleddin, küçük Mevlâna. Peki sohbet ettikleri kim Şam'da: İbnü'l Arabî, Şeyh-i Ekber. Ne diyor uğurlarken Sultanü'l-Ulema'yla oğlu Celaleddin'i Anadolu'ya: *"Sübhanallah!*

Bir umman bir gölün peşinden gidiyor!" Ne tuhaf, baba göl, oğul okyanus. Ne tuhaf, Konya'ya deniz geliyor. Ve gün geliyor buharlaşıyor göl postunu okyanusa bırakıp. Daha yirmi dört yaşında Mevlâna. Beş sene dolup taşıyor ders verdiği medreseler. Beş sene ilmini kulluğuna katıyor, sözünü keşfine. Ününün dalgaları arzın bütün kıyılarını dövüyor. Fakat unutmuyor karşısına çıkan meçhul kişiyi gençliğinde. Şam'a gönderdiğinde ilim öğrensin diye babası Sultanü'l-Ulema. Kimdi o, bir an görünüp kaybolan saklayarak yüzünü? Bir anahtar bırakıp avcuna bütün kilitleri saklayan: *"Ey dünya sarrafı, beni ara!"*

Şems, yani güneş, kabına sığmıyor dehrin. Dizginlerini tutmakta zorlanıyor mana âleminin seyisleri. *"Bende olanı şeyhim göremiyor!"* diye hayıflandığını sezip, bırakıyorlar dizginlerini. İşte *"Sohbetine dayanacak bir dost"*u aramaya başladığı o günden beri, kâh şarktan doğuyor kâh garptan kıyamet alâmeti. Kara keçeler giyiyor, karartıyor yüzünü sırrını soranlara. *"Ben sırrı, kendimi onda göreceğim kimseye söylerim ancak,"* diye fısıldıyor ürpertici bir sesle. Kimden incinse ölümcül yaralar açıyor ruhunda. Şehirden şehre, handan hana varıyor. Bağdat'ta ayı leğendeki suda seyreden Şeyh Evhadüddîn Kirmânî'ye rastladığında, *"Boynunda çıban mı var, başını kaldırıp göğe bakmıyorsun? Hem neye bakarsan bakılmaya değer olana orada rastlarsın!"* diyor. Kirmânî eline sarılıyor Şems'in, dost olmak istiyor ona. Şems, *"O halde birlikte şarap içelim Bağdat çarşısının tam ortasında!"* diye gülümsüyor Kirmânî'ye. *"Yapamam!"* kelimesi daha çıkar çıkmaz ağzından, lav püskürtüyor: *"Uzak ol erlerin huzurundan! Demedim mi, gücün yetmez dostluğa, diye. Hâlbuki bütün müritlerini satmalıydın bir kadeh şaraba. Hem bil ki, ben mürit değil, şeyh arıyorum!"*

Güneş, bir nehirle yer değiştirdi. Nehir, bulutların koynunda gizlenirken, güneş nehrin yatağını altüst etti külleriyle. Ve ateşten bir ırmak, kıvılcımlar saçarak geldi Konya'ya: Şekerciler Hanı'nda bir kızıl şurup. Elini kalbine koyup, zamanın adımlarını ölçüyor. *"Değirmen taşı neden durmadan döndüğünü nereden bilsin! / Bedenimiz taş ve düşüncelerimiz su / Taş der ki: 'Evet, su biliyor devranı!' / Fakat su der ki: 'Hayır, değirmenciye sor / Suyu vadiye, aşağı indiren odur!'"* kelimelerini taşıyan kadehin, kırılıp okyanusa dönüşeceği ânı bekliyor. Kılıcını kınından sıyırıyor aşk. Şehidinin omzuna vuruyor vakit tamam, diye. Şems, Şekerciler Hanı'ndan çıkıp, Altın Aba Medresesi'ne doğru yürümeye başlıyor. Ne yürüme!

Mevlâna bir binek üstünde ilerliyordu. Hürmetle yürüyordu talebeleri yanında. Şems adımlarıyla dağlarken Konya'nın toprağını, o bineğinin üstünde nur saçıyordu. İki deniz bir deniz olmak için yükseliyor, iki güneş bir güneş olmak için çekiliyordu. Met ve cezir böyle sürüp gitti her adımda. Ta ki *"Marace'l-Bahreyn"* denilen vuslat yerine varıldığında, dizginleri bırakılmış güneş, tuttu suyun dizginlerini. Ve o tehlikeli soruyu sordu: *"Ey dünya sarrafı! Muhammed Mustafa mı büyük, yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi!" "Bu nasıl sorudur!"* dedi Hüdâvendigâr. Fakat itham etmeyip dinledi onu. *"Hz. Muhammed, 'Ya Rabbi seni tenzih ederim. Biz seni layıkıyla bilemedik,' derken, Bistâmî, 'Kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim. Cübbemin içinde Hak'tan gayrı varlık yok' demişti."* Belli ki bir sınav sorusuydu bu. *"Elbette Muhammed Mustafa büyüktür,"* dedi Mevlâna. *"Zira Hak tecellisine mazhar olan Bistâmî kabının darlığından taştı, bu sözü söylerken. Hâlbuki Muhammed Mustafa, hangi mertebeye varsa önceki makamlardan is-*

tiğfar ediyor, 'Ey idrakimizin kuşatamadığı Rabbimiz! Seni layıkıyla bilemedik,' diyordu." Bir çığlık! Konya'dan kopup dalga dalga sarstı evreni. Bir uğultu; kalabalıkların içinden yükselen kara duman. Ve bir soru: *"Bu çığlığı kim attı?"*

* * *

Çığlığı Şems attı ne tuhaf. Hançeri saplayan da o, çığlığı atan da. Kurbanı ayakta, o ise kurbanının ayakları dibine yığılmış. Bu anın yaşanması gerek. Böyle bir an olmalıydı ki Mevlâna güneşin koluna girme gücünü bulabilsin kendinde. Güneşin elinden tutup kaldırsın yerden. Kol kola medreseye doğru yürüsünler. 1244 yılını göstersin takvimler. Sonbahar on altı ay sürsün Konya'da. Şems var, kış gelmesin. Medresede ılık sesiyle sorsun Mevlâna, *"Sultanım, çok yerlere uğradın biliyorum, oralarda irşâda devam etmek varken neden zahmet ettin buralara kadar?"* diye. Şems gülümsesin ve *"Gittiğim yerlerde hep Tanrılara rastladım; kul olmaya bir türlü razı olmayan insanlara. İlk defa bir kula rastlıyorum. O sensin!"*

O sensin, o halde Kirmânî'nin veremediği sınavı sen ver. Git şarap getir çarşıdan. Konya halkı Hüdâvendigâr'ın koltuğunun altındaki testiyi görsün. Hüsnü zan etsinler sudur diye. Fakat testi kolundan kayıp yere düşsün. Kırılsın ve kıpkırmızı olsun yollar. Halk koşup gelsin kızaran yüzünü görmek için pîrinin. Gelsin ki gülsuyuna dönüşsün şaraplar. Bütün çarşı gülsuyu koksun. Mevlâna, Şems'in istediği bir testi şarap için tekrar gitsin Rum şarapçıya. Şarapçı yerlere kapansın, *"Sultanım senden sonra dükkânımdaki bütün şaraplar gülsuyu oldu,"* diyerek.

O sensin, o halde minberini terk et. Kürsünü boş bulsun sana öğüt almaya gelenler. Vakar da ne, sarhoşsun sen, el çırp! Şeyhlikten vazgeç, elifle tanış yeniden. Çarşılarda, yollarda görmesin seni kimse. Çıkma güneşinle sohbet ettiğin odadan ki üşümeyesin. Varsın dedikodu kazanları kaynatılsın her odasında beldenin. Haset ateşinin dumanları göğe yükselsin. İsleriyle sürme çek gözlerine sen, değdirip bulutlara mili. Sürme çek ki, sana *"Muhammed yürekli"* densin. Bırak talebelerin, *"Hüdâvendigârımızı isteriz!"* diye ayaklansınlar, sen sabit kal ki bir başka dünyaya yürüyesin.

O sensin, o halde bildiğin ne varsa unut. Kitapların mı? Hani o zarif havuzun başındaki. O akşamları odana, gündüzleri gül bahçene doğru dönen raflar. O okunmaya değer ne varsa yüzyıllardan süzülüp peteğinde toplanan. Onlar mı unutmaktan korktuğun, titrediğin üstüne. Gör bak nasıl yüzüyorlar suda! Nasıl batıyorlar mürekkeplerini yayarak. Bir, iki, üç, dört... Batır gemilerini Tarık bin Ziyad! Batır ki dönüşü olmasın Mevlâna'nın. Çok okudu, artık yansın. Hayranlıkla izlesin güneşten suya inen gemileri. Yalnız biri gömülürken suya, ah etsin. Kızgın demire dokunmuş gibi cızırdasın su. Daha çocukken göç yolunda Attar'ın hediye ettiği kitap! O sırlı Esrarnâme! O çocuk ruhuyla girdiği şehir. Bir tek o kalsaydı keşke bu görkemli filodan geriye. Böyle geçirsin ki içinden, güneş daldırıp elini havuza kitabını geri versin. Versin ama mırıldanarak: *"Aşk ilmi öğrenilmez bunlardan!"*

O sensin, o halde semaya kalk! Çark at ki dursun çarkları dünyanın. Dönüşü sana geçsin, yörüngeye gir. Mevsimler doğsun eğ ki başını. Açılsın çiçekler, sarksın meyveler, sonra örtsün üstlerini o bembeyaz kar. Ve güneş ihtişamla öpsün arzı yeniden. Erisin kalplerdeki kardan

adamlar. O feyzle ayak vurulsun ki ezilsin nefis. Kollar yana açılıp benlikleri kuşatsın. Eksik insan kuşatılsın ki düşsün kaleler. Hem herkes bulabilir secde edilecek yer. Sen gökyüzüne alnını koyacaksın! Dilini çözecek şarap. Sen söyleyeceksin, insanlar yazacak: *"Seher çağı gökyüzünde bir ay göründü, gökten indi de gözünü bize dikti, bakmaya başladı. Ay zamanında bir kuş vurmuş doğan gibi. Ay beni kaptı, gökyüzüne uçuverdi... Kendime baktım göremedim. Çünkü o ayın lütfuyla bedenim can kesildi. Can âlemine gittim. Orada da göremedim o aydan başka bir şey."*

O sensin, o halde sabredeceksin bu ayrılığa. Kışı olmayan uzun bir sonbaharın sonunda, o mart sabahında baharsız kalacaksın. Geldiği gibi sessizce gidecek sevgilin. *"Bayat ekmek gibi ufalayarak"* seni. Hâlbuki nar gibiydin çıkarttığında fırından. Şimdi ateşi dedikodu kazanlarının altında, dumanı kıskanç bir beldenin üstünde bırakarak gidiyor. Şems'siz sabah gamlı bir duvar, yıkılıyor üstüne! Haydi çığlık atma sırası sende: *"Evin aydınlığı sensin evi bırakıp gitme! Gel, gel ki, ayrılığınla ne akıl kaldı bende, ne din. Şu yoksul gönülden, karar da gitti, sabır da."* Ey münâdi! Nerede bir topluluk görürsen bağır. *"Ey Müslümanlar, kaçmış bir kul gördünüz mü! Ondan bir ses verenin, ondan bir haber iletenindir canım müjde olarak."* O sensin, o halde *"Böyle değildim, beni o böyle yaptı!"* diye yan odalarda mırıldanarak. O sensin, o halde bekle! Bak ne Şemsler doğacak.

* * *

Şam. Cebel-i Sâlihiyye Hanı. Atlar *"L"* izi bırakıyor canlarını alırken piyonların. Leyla'nın atları mı bun-

lar? Filler çapraz ateş açmış, menziline giren kapaklanıyor yere. Ebabil kuşları nerede? Vezirlerin gözleri kızıl topaçlar gibi dönüyor karelerde. İpleri Şahlar'ın elinde, ipleri şahların boynunu arıyor. Kaleler sığınmaya gelenleri mahzenlerine kapatıyorlar, ne konukseverlik! Kılıç şakırtıları, topuz vınlamaları, naralar ve çığlıklar duyulmuyor, ne derin savaş! Şahlar ağızlarını açıp bir kelime söylemiyor, bir adım atmıyorlar. Kendilerinden emin seyrediyorlar yüzlerce kareye bölünmüş meydanı, ne sükûnet! Yalnız bir iç ses Makâlât'tan çalınmış: *"Ey Şah! Halk içindeyken bir saat olsun halkı kendinden uzaklaştır. Ta ki Şah dervişin ziyaretine gitti desinler. Hem öyle bir eve gidelim ki, orada Şah kimdir, derviş kim belli olmasın."*

Satranç oynayan şah mı, derviş mi belli değil. Dokunduğu anda piyonları vezire çevirdiğine bakılırsa şah. Şahla göz göze geldiğinde tepeden tırnağa ürperdiğine bakılırsa derviş. Kiminle mi oynuyor? O da pek belli değil. Karşısında bir Frenk delikanlısı var; ama bu Frenk delikanlısı kâh bir Konyalı oluyor haset dumanlarını savuran kâh bir Leyla savuran saçlarını. Kâh ikiye bölünüyor Şems, kendisiyle savaşıyor. Kâh yok oluyor, hiçlikle. Sonunda mektuplarını cevapsız bıraktığı sevgilisini; Mevlâna Hüdâvendigâr'ı çıkarıyor karşısına... Evet cevap vermedi bu can satırlarına. İyice tutuşsun diye yaptı. Kömüre dönüp kendinle yazsın diye. Ancak kendinle yazandan sadır olabilir ateşîn sözler: *"Bilirsin ki yaşamamız senin elinde. Ayrılığın bitirdi bizi. Sözünde dur ey lütuf sahibi! Kusuru ört, iyilik et... Gel! Araplar, 'Taal' der, Farslar 'Biyâ.' Gel demektir bunlar. İşte gel! Ey Tebrizli Şems! Gel, çabuk gel, n' olur! Dur! Hayır deme. Sana evet-hayır demek yaraşmaz. Gelmek yaraşır."*

Ve ancak kendi kömürüyle yazanlar cevabı hak eder. Şam'dan gönderilen mektup bir hazine sandığı gibi titreyerek açılır Konya'da. Mücevherler avuçlanıp tekrar tekrar bırakılır sandığa. Dil âciz kalır da coşkuyla kaleme sarılınır: *"Yürüyün ey erler, cananı getirin / Bizden kaçan o müstesnayı getirin."* Erlerin başında oğlu vardır Mevlâna'nın: Sultan Veled. Yanlarında bir mektup ve kızıl altınlar. Günlerce nefes nefese koştururlar atlarını Şam'a doğru. Güneşin Cebel-i Salihiyye Hanı'nda olduğunu duyar duymaz yanarlar. Öyle yanarlar ki atları yıldız olup kayar Şam semalarından bu sırlı hana. İşte Şems'leri Frenk delikanlısıyla satranç oynamakta. Bir hamle yapmasından korkarak ağır ağır yanaşırlar Şems'in yanına. Şems hiç oralı olmaz, devam eder oyuna belli belirsiz bir gülümsemeyle. Belli ki sembollerle konuşulacaktır. Ne demişse Hüdâvendigâr o yapılacaktır. Bir çift ayakkabının içi kızıl altınlarla doldurulup Anadolu'ya çevrilecektir yönü. Göğüsten çıkartılan mektup, kutsal bir emanet gibi saygıyla uzatılacaktır. Zarf daha eline değer değmez Şems'in, köpükler çıkartarak dolduracaktır meydanı lavdan cümleler; filleri, kaleleri, atları, piyonları ve vezirleri önüne katıp sürükleyerek Şah diyecektir: *"Siz buradan ayrıldıktan sonra, mumun baldan ayrılması gibi, ben de lezzetten ayrı düştüm. Baldan tatlı sohbetinizden mahrum kalınca ateşle teselli buluyorum. Cemalinizin yokluğuyla cismimiz viran. Canımız ise baykuş gibi viranede. Artık, dizgini bu tarafa çeviriniz. Neşe ve eğlence şeytan gibi taşlanıp sürüldü buradan..."*

Ne hasetçilerin pişmanlığı ve özrü ikna edebilecektir onu ne Sultan Veled'le gelen yirmi atlının taşıdıkları. İçi altın dolu ayakkabılar işaret etse de Diyar-ı Rum'u, gelecekse Hüdâvendigâr için gelecek, Şems bu. *"Bizi altın ve gümüş satın alamaz. Daveti kâfidir Muhammed yürekli Mevlâna'mızın. Onun sözünü çiğnemek ne müm-*

kün!" diyerek dağıtacaktır yoksullara neyi varsa. Hazırlıkları bitince Sultan Veled'in atını yanında bulacak, binek taşından yükselince atın sırtına, yollar sıraya girecektir, gece ve gündüz başlayacak. Nihayet Şems, Mevlâna'nın kokusunu duyacak. Şems'in kokusu Mevlâna'ya ulaşacak sonunda. *Kafile* Konya yakınlarında çekecek dizginleri, *"Dur!"* diyecek. Zincirli Han özgür ruhlara açacak kapılarını. Ve Sultan Veled atlılardan birini babasına gönderecek müjdeci olarak. Mevlâna mı? O yanında ne varsa müjdeciye bağışlayıp haykıracak:

"Yollara sular dökün
Bahçelere müjdeler verin
Bahar kokuları geliyor
O geliyor, o!
Ay parçamız, canımız, yârimiz geliyor
Yol verin, açılın, savulun,
Beri durun, beri!
Yüzü apaydınlık, ak pak
Bastığı yerleri aydınlatarak,
O geliyor, o!"

* * *

Konya'da buzlar eridi. Güneşten özür diledi saçaklar. Bahar bir medrese odasına yerleşip, çiçek tozlarını üfledi kâinata. Kapısını yalnız Sultan Veled ve Kuyumcu Selahaddin açtı bu sırlı odanın. Şems ve Mevlâna hücrelerinde iki müebbet mahkûm gibi volta attılar. Mevlânâ tesbihini savurarak yürüdü: Her duvarda Şems. Şems yürüdü: Tesbihinin imâmesi Mevlâna. Yaz geceleri medresenin damına

taşındı ateş. Hak sohbetinin dumanı sis olup sardı şehri. Şems ellerini karanlık pencerelere attı da birden, kara yemişlerini tek tek toplamak istedi bu zifirî gecenin. *"Ne kadar habersizler Hak'tan. Ölü gibi yatıyorlar!"* diye yükseltti sesini. Sonra kısık bir sesle: *"Ey Mevlâna! Kadir gecemizin rahmetinden mahrum kalmasın bunlar. Hadi bir şeyler yap, dirilt ki uyansınlar!"* dedi. Mevlâna kıbleye döndü hemen. Kaldırıp ellerini semaya, şehre duadan bir harmani giydirdi. *"Ey âlemlerin Sultanı! Şems'in saf sırrının hürmetine uyanıklık ver şehre!"* İşte o anda yaz gecesini bir ürperme aldı. Üşüdükçe sarındı kat kat bulutlara. Rüzgâr sırtlanıp yıldırımlarını kıpkızıl şehre girdi. Öyle bir gürledi ki gök, bütün göz kapakları yerinden fırladılar. Yalnız seller saldırmadı şehre. Ne mi oldu? Dudaklara hücum etti dualar.

Mevlâna, *"Nimeti şükür çivisiyle mıhla!"* diyen Sâdi'ye kulak verdi. Binlerce düğümle bağladı nurdan gemiyi. Ve bir sahil hediye etti ona, dinlendirsin diye onu. Kimya'ydı adı bu sakin, güzel koyunun. Evlatlığı Kimya eş olmuştu o can dostuna. Fakat hangi kimya çözebilirdi sırrını Şems'in. Hangi kimya güneşte erimezdi. Altı ay altı mühür bastı Konya'ya. Kimya öldü. Kış yeniden kuşandı saçaklarını. Sofular yeniden kazanlarını kurdu. Yeniden aynı dumanlar yükseldi göğe: *"Sema da neymiş! Kim saptırdı Mevlâna'mızı?"*, *"Hem ne buldu bu Tebrizli dervişte ki kapattı kapılarını şehre."* İsyan büyüdü. Geçmiş unutuldu. Baltalar yeniden çıkarıldı topraktan. Atlılar fesat kıvılcımları saçarak yarışmaya başladılar her meydanda. Mevlâna'nın diliyle, *"Küstahlar tekrar edepten dışarı çıktılar / Küfür, kıskançlık tohumu ektiler."* Halka göre Mevlâna deli, Şems büyücüydü.

Şems, ilk gelişinde Mevlâna'nın ruh mahzenine atmıştı meşalesini. Bu yangınla zaman ve mekânı yeniden

aydınlatmıştı Hüdâvendigâr. Bu ateşle zamanın ötesine geçmiş, bir başka gözle bakabilmişti oradan. Kâh nehir olmuştu kâh timsah içindeki. Arada bir boşluk gerekiyordu. Bir boşluk ki aşkla dağlasın ruhunu: İlk ayrılık. Ameliyata hazırlasın cerrah. Bir kalp ameliyatı olsun bu, bir by-pass. Kalp yeterince beslenebilsin diye, hikmetin önündeki bütün tıkanıklıkları açsın Şems yeniden geldiğinde. Açsın ki bu kapıdan girsin Divan-ı Kebîr, Mecâlis'i Seb'a ve Mesnevî. Her raftan çiçekler sarksın, her duvardan kandiller.

Görev tamamlandı. Mevlâna'ya ancak Allah'la dolduracağı bir büyük boşluk armağan etme zamanı şimdi. Altı telli bir rebap, duman rengi bir sarık. Öyle bir gidiş olmalı ki bu, yüzlerce ay havanda dövülüp merhem yapılsa, iyileştirmemeli yarayı. Hem öyle bir gidiş olmalı ki, halk şaşırsın. Kimse bilmesin nerede battı güneş. Kimileri yedi harami uydursun pusuya yatan. Çağırsınlar Şems'i. Güneşi gökten koparıp bıçaklasınlar. Fakat birkaç damla kandan başka bir delil kalmasın ardında. Bir de *"Ya Allah çığlığı!"* yıllarca yankılanan. Mevlâna *"O ebedi dirinin öldüğünü kim söyledi? Kimdir ümit güneşinin öldüğünü söyleyen? / O güneş düşmanı damın üstüne çıkıp gözlerini yumdu da 'Güneş öldü!' dedi!"* diye feryad ettiğinde Şems sırra kadem basmıştı.

Mevlâna inanmadı Şems'in öldüğüne. Belli ki Yusuf gibi kuyuya inmiş, dahası ipten de gizlenmişti. Hem sevenle sevilen iki ayrı varlık değildi ki, biri iki gören gözler şaşıydı. *"Şems'i gördük!"* diyen yalancılara bile hediyeler bağışladı Mevlâna. Ne tatlı bir yalandı! Şam'da mı görülmüştü? O halde Konya'da durmak niye? Şam sokaklarında bağırmalıydı: *"Seni ne zamana kadar evden eve, kapıdan kapıya arayacağım? / Ne zamana kadar kö-*

şeden köşeye, sokaktan sokağa kaçacaksın benden?" Sonra tekrar Konya'ya dönüp altı ay süren o müthiş serüveni tekrar tekrar hatırlamalıydı. Ah Şems, evinde yiyecek olmadığında, *"Evimiz Peygamber'in evine benziyor!"* diyerek neşelenirdi. Ah Şems! *"Evde hiçbir şey eksik değil!"* dense, *"Bu evden Firavun kokusu geliyor!"* derdi.

Mevlâna, Şems'i bir daha bulamadı ölünceye kadar. Fakat bu cümle yanlış. Mevlâna ölünceye kadar hep Şems'i gördü. İşte bu cümle doğru. Ayakkabılarını çeken çamurda bile bir vefa görüp ayakkabılarını oracıkta bırakıp yalınayak yürüyen Mevlâna nasıl olur da Şems'i unuturdu? Nasıl olur da feryat etmezdi, *"Ey Tebrizli Şems! Ezel nakkaşı her yere resmini çiziyor!"* diye?

Kuru dallar dağıtıyor ümidi canlandırmak için. Gemilerin gittiğini sanıp karanlık sulara teslim olanlara doğru sallıyor kandilini. Işık dallara ayrılıp uzanıyor ellere, sal olup taşıyor kazazedeleri. Sır, sönmeye yüz tutmuş ateşi kuru dallarla yeniden canlandırıyor. Nur, gözlerde fer olunca görünüyor fosforlu kapı. Ah hâlâ aralık! Dokunulsa sonuna kadar açılacak. Ey sınırı geçip, dönüş ümidini kaybedenler! Kapı açık! İşte tahtadan anahtarlar dağıtıyor bir Türkmen şeyhi. Kuru dallar tutuşturuyor canı çekilmiş ellere. Tövbe fidanları dikiliyor toprağa. Göğü çapalıyor açılan eller. Göz suyuyla sulanıyor ümit. Germiyan yurdunda Denizlili bir harami, diktiği kuru dalın yeşerdiğini görüyor bir gün bahçesinde. Dönüşün ve dönüşümün o mübarek cümlesiyle sarsılıyor o an, sarsılıyor toprak: *"Ağaç yeşerdiğinde bağışlanmış olacaksın!"*

Yesevî dergâhının penceresinden bırakılan güvercin, merhamet ve ümit kanatlarıyla, dumanlar ve kıvıl-

cımlar yükselen bir göğe doğru uçuyor. Lokman-ı Perende'nin (Uçan Lokman) talebesi olur da kafeste mi oturur! Horasan semalarından Anadolu semalarına geldiğinde gözünü gök eyliyor, konacağı topraklara kuşbakışı bakıp: Moğollar ve Haçlılar, yani kan ve kıyamet. Yoksulluk ve ümitsizlik, yani ıstırap ve karanlık. Beyler ve taht kavgaları, yani zulüm ve şiddet. Daha ayak basar basmaz topraklarına, iki aslan sıçrıyor üzerine ve yere iki aslan heykeli düşüyor. Nasıl bir merhaba bu! Neyse ki balıklar gönlünü alıyor dervişin, başlarını sudan çıkartıp selamlayarak. Rum dervişleri Karaca Ahmed'e dönerek, *"Ahmed Yesevî bize bir dev göndermiş!"* diyorlar. O da ne, devin aralanan dudaklarından uçuyor kuşlar: *"Birbirinizin gönlünü kırmayın. Çünkü müminin gönlü Kâbe'ye benzer, lâkin gönül ondan da yeğdir. Zira Beytü'l-ma'mur göktedir. Orayı melekler tavâf eder. Hâlbuki gönül Tanrı'nın nazargâhıdır. Tanrı'yla gönül arasında perde yoktur. Kâbe nasıl dokunulmaz, harim ve mübarekse gönül de Tanrı'nın tecelli ettiği yer olduğu için mübarektir, ona dokunmayın."*

XIII. yüzyıl Anadolu'sunun *"bir"* liğe ihtiyacı var, *"diri"* ve *"iri"* olabilmek için. Hacı Bektâş-ı Velî'nin omuz vermesine ihtiyacı var yıkılmakta olan duvarın. Can derdine düşmeye değil, can derdiyle hemhal olmaya ihtiyacı var her canın.

- *Ya Hünkâr! Duvar yıkılıyor, çekilseniz oradan!*

- *Ey duvar! Yerinde dur!*

Duvar söz dinliyor, insanlar da dinlese. Âdem sûretindeki herkes âdem olsa keşke. *"Vay sana, içinde kibir, haset, cimrilik, düşmanlık, tamah, öfke, gıybet ve soytarılık gibi daha nice şeytan fiili varsa, suyla yıkanıp*

nasıl arınacaksın?", "Arifler' in aslı sudandır ve bunlar marifet taifesidir. Su hem kendisi temizdir hem de temizleyicidir. Bu sebeple arif de hem temiz olmalı, hem de temizleyici...", "İncinseniz de, incitmeyin. İnsan dilinin arkasında gizlidir, dil mızraktan, daha derin yaralar", "Madem hamı pişiremiyorsunuz, bari pişmişi ham etmeyin!"

Hünkâr, sevgiyle yaklaşıyor insana. Dört kapı açıp kırk makama çağırıyor onu. Hem *"Âbidleri"*, *"Zâhidleri"*, *"Ârifleri"*, *"Muhibleri"* aynı aşkın kazanına atıyor nefes vererek oda, *"Dostumuzla beraber yaralanır kanarız / Her nefeste aşk ile yaratanı anarız / Erenler meydanına vahdet ile gir de gör / Kırk budaklı şamdanda kırkımız bir yanarız"*, hem fiile dönüşmeyen imâna hayret ediyor: *"Pes iy mü' minler! Kıyamete inanma böyle degül kim, siz inanursız / zira kim her ne bulursanuz haramdan ve helalden geyersiz ve donanursız / haksuz yirde nimetler yiyüp, gönenirsüz / yani işbu inanmak mıdur!"*

Ayasında yeşil bir ben bulunan mübarek eliyle sıvazladığı her kırık yekpare oluyor Hacı Bektâş'ın. Ayrılıklar gideriliyor her diyarda. Fakat onun ayrılık vakti geliyor bir gün. Hakk'a ruhunu teslim ediyor veli. Sevenleri koşuyor uğurlamaya. O da ne, elinde bir sancakla, yüzü örtülü bir atlı geliyor dağdan. Meçhul kişi, yıkayıp, kefenleyip meyyiti, mezara koyuyor kendi eliyle. Boz atlı uzaklaşıp giderken, dervişândan Saru İsmail kim olduğunu görmek istiyor onun. Örtü açılıyor: Hacı Bektâş -ı Velî karşısında! Saru İsmail'in rengi sapsarı! Son dersini alıyor hocasından: *"Er odur ki, ölmeden önce ölür ve kendi bedenini yıkar. Buna ermeye çalış."*

Mevlâ'nın kelimesi en yüce olsun diye gazaya gidiyor yeniçeriler. Hünkâr hayatta olmasa da hep dergâhı-

na koşuyor mehter. Sesin uzağa gitmesi için ses veriyor, ses alıyorlar o kutlu dergâhtan. Köslerine vurup inletiyorlar semayı: *"Mü'miniz kalu-belî'den beri / Hakkın birliğine eyledik ikrar / Bu yolda vermişiz seri / Nebimiz vardır Ahmed-i Muhtar / Lâ Yezal mestaneleriz / Nur-ı ilâhide pervaneleriz / Sayılmayız parmak ile tükenmeyiz kırmak ile / On iki imam Pîr-i tarikat cümlesine dedik beli / Üçler, beşler, yediler / Nur-ı Nebi Kerem-i Ali, Pîrimiz üstadımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî / Demine devranına Hu diyelim Hu!"*

Gözü üzerimizde, gülümsüyor. Görenlerin başını döndüren derin bir gülümseme bu. Definecilere sandık, sakalara su düşleri gördüren bu tebessümün doğduğu dudaklar, iki kıtanın iklimini buluşturuyor bir çizgide. Sınırın iki tarafı da mayınlı; kahkaha ve hıçkırık döşenmiş. Gülmeyle ağlamanın birbirine bu kadar yakın olduğunu görenler, bu tebessümün altında ne olduğunu merak etseler de değil kazmak, yanına bile yaklaşmaya cesaret edemiyorlar. En iyisi uzaktan seyretmek. Hatta yüzü kendilerine dönük bir şekilde yüzyıllardır bineğinden inmeden yol alan bu tuhaf seyyahın, sırf kendilerini eğlendirmek için bu dünyaya geldiğini düşünerek, kahkahadan elbiseler biçmek serüvenlerine. Yolculuktan sıkıldı mı acaba? Neden yüzündeki çizgiler kalınlaştı? Hâlâ gözü üzerimizde, gülümsüyor; fakat derinlik arttı. Sınır mı geçildi yoksa? Bal şerbeti, kadehe dolarken neden renk değiştiriyor. Bineğinin üzerinde ileri geri hareketler yapmaya başladı. Anlam katmanları içinde sürükleyiciliğini

kaybetmeden uzadıkça uzayan o muhteşem yolculuğuna bir nokta mı koyacak? Yüzyıllardır süren suskunluğunu mu bozacak?

Gözü üzerimizde, gülümsüyor. Kahkahadan tuzaklar kuruyor bize. *“Eşeğin üzerinde ters yönde oturuyorsun!”* dememizle kendimizi derin bir çukurda bulmamız bir oluyor: *“Benim yönüm değil, eşeğin yönü ters!”* Fakat akıllanmıyoruz. Bir başka gün aynı yemle tekrar avlıyor bizi. Soru işareti henüz cümlenin sonunda yerini almadan, daha derin bir çukurda buluyoruz kendimizi: *“Eşekle aynı yola, aynı yönde gittiğimi görmemek için!”* İkinci çukurdan da kan ter içinde çıktıktan sonra bir daha aynı tuzağa düşmemek için yeminler ediyoruz. Ama vazgeçmiyor o! Yine bize doğru geliyor bineğiyle. Tövbekâr bakışlarımızı kışkırtıyor yem. Hayır sormamalıyız o tehlikeli soruyu. Fakat birden ağzımızdan kaçıyor cümle. Eyvah! Yakalamalıyız kulağa varmadan önce. Koşuyoruz nefes nefese. Derken üçüncü çukurda açıyoruz gözlerimizi. Uçuşan yıldızların arasında bu kez şu cümle parlıyor: *“Eğer düz binip önünüze geçseydim, siz arkada kalacaktınız. Siz öne geçseydiniz, bu defa ben arkada kalmış olacaktım. Böylece size arkamı dönmemiş oluyorum!”*

Nasrettin Hoca XIII. yüzyıldan bu yana hiç dönmedi arkasını bize, hiç ayırmadı gözlerini üstümüzden. Seyyid Mahmud Hayrânî’nin bu sevimli dervişi, memleketi Sivrihisar’dan ayrılırken kendisini uğurlamaya gelen kale dizdarı Alişar Bey’in sitemi üzerine bineğinden inmiş, sonra semere ters oturarak şöyle seslenmişti oradakilere ve orada olmayanlara: *“Mesele sandığınız gibi değil! Bakın gözüm üzerinizde!”*

Mesele sandıkları gibi değildi. Yine büyük bir yangın çıkmıştı Anadolu’da. Zaman sorumluluk zamanıydı.

Kösedağ Savaşı'nı kazanan Moğollar, Anadolu Selçukluları'nı tarihten silmek üzereydiler. Dahası Haçlılar vardı, sürüler halinde akan bu bereketli topraklara. Beyler mi? Onlara göre hiçbir şey yoktu! Saltanatlarını sürdürüyor, israf vadilerinde at koşturuyorlardı. İstilalar canları alıp yerine açlık ve sefaleti koymuş, rüşvet, kanunsuzluk ve yolsuzluklar gerçek hâkimi olmuştu Anadolu'nun. Şimdi kalp ehlinin, halkın yaralarını sarma zamanıydı. Madem ağaçlar onlara doğru koşmuyordu, onlar ağaçlara koşmalıydılar. Madem bölük pörçük olmuştu Müslümanların dirayeti, özlü bir tutkalla yapıştırmalıydılar. Madem Selçuklu devleti elden gitmişti, Ertuğrul Gazi'ye yol açmalıydılar.

Mevlâna Celâleddin (1207-1273), Hacı Bektâş-ı Veli (1208-1271), Yunus Emre (1238-1321), Şeyh Edebali (ö. 1325) nereye koşuyorsa, Nasrettin Hoca da (1208-1284) aynı yere koşuyordu. İşte bu nedenle yüzünü dönmüştü bize, yüzyıllar sürecek yolculuğuna başladığı gün. *"Gözüm üstünüzde!"* demişti gidişata bırakmayarak kendini. İlk durağı Akşehir'di Hoca'nın. *"Akşehir mi!"* diyerek küçümsemeyin sakın. Zira ilan etti Hoca. Neredeyse insan, orası merkeziydi dünyanın. Hem orada bir göl vardı; bizim gölümüz. Hem onda bir gönül vardı; bizim gönlümüz. Hem bir maya taşıyordu kaşığında; bizim mayamız. Hem sıcacık bir şarkı mırıldanıyordu; bizim şarkımız. Fakat inatçılığımız tutmuştu bir kere. Eşeğine neden ters bindiğini soramayınca bir ümitle soluğu Akşehir'de almıştık. İşte beklediğimiz an! Gölü mayalıyor Hoca! Serpme ağ gibi fırlatmalı soruyu: *"Göl hiç maya tutar mı?"*

"Ya tutarsa!" dedi Hoca ve maya tuttu göl. İşte o gün bu ülkenin evlatları *"İmkânsız"* kelimesini sildiler

kamuslarından. Söğüt'ten fışkıran çınar gölgesini üç kıtaya paylaştırdı. İşte o günden beri bir milletin yüzündeki tebessümün altında hangi derinlikleri saklayabileceğini öğrendi dünya. Nasrettin Hoca durdurursa bineğini diye uykuları kaçtı. Akşehir gölü kurumuşsa ne çıkar. Sırada denizler vardı.

Dante Alighieri

Aklın ve erdemin çekildiği topraklardan fışkırdı bu karanlık orman. Simsiyah dallarıyla ağır ağır yürüdü şehirlere. Konuşacakmış gibi yapıp susturdu. Gülümseyecekmiş gibi yapıp ağlattı. Sarılacakmış gibi yapıp boğmaya çalıştı. Nerede bir tanyeri görse oraya serdi nur sızdırmayan abasını. Nerede bir insan görse, karşısına çıkardı parslarını, kurtlarını, aslanlarını. Yürüyemesin diye uçurumlar kazdı yollarına. Yükselemesin diye ağırlıklar bağladı ayaklarına. *Bulmanın* bütün işaretlerini *kaybolmanın* bütün işaretleriyle değiştirdi. *Batmanın* bütün kayalarını verip *uçmanın* bütün kanatlarını aldı. Şeytana ortaklık teklif edip cennetin kapısına *Cehennem*, cehennemin kapısına *Cennet* levhasını astı. Şairin heybesindeki acılarını, umutlarını, sevgilerini, nefretlerini ve her şeyden üstün tuttuğu inançlarını *Ârâf* denilen derin bir hokkaya döktü. Kalem bir solukta başına dikti bu kuyuyu ve bütün renkler karışarak karanlık ormanı anlatmaya başladı: *"Hayat yolunun yarısında, kendimi karanlık bir orman içinde bul-*

dum; doğru yolu kaybetmiştim çünkü. Heyhat! Her hatırlayışımda korkumu tazeleyen bu vahşi, sarp ve çetin ormandan bahsetmek ne kadar da güç!.. Doğru yoldan ayrıldığımda öyle uykuluydum ki, ormana nasıl girdim bilemiyorum. Yüreğime dehşet salan bu vadinin nihayet bulduğu bir tepenin eteğine varınca başımı kaldırdım ve insanlara her yerde doğru yolu gösteren yıldızın ışıklarıyla doruğunun aydınlanmış olduğunu gördüm..."

Dante Alighieri, ruhuna yurt arayan şair. Karanlık bir ormana benzettiği dünyadan çıkış yolları arıyor. Yakalandığı yerde diri diri yakılacak olması değil kalbini yerinden oynatan. Deprem, güzellikle çirkinliğin ruhunu paylaşamamasından doğuyor. Çocuk Dante'nin sevdiği çocuk Beatrice, farkında olmadan ırmağın bendini yıkıyor bulanmamış suretiyle. Güzelliği bir ebediyet dilimi gibi sunuyor Dante'nin gözlerine. İşte o zaman dünyanın çirkinliğinin altını çiziyor Beatrice'in güzelliği. Bir türlü açılamıyor bu saf denize, havuzda yüzüyor gemi, yataklara düşüyor Dante. Beatrice'in hiçbir şeyden haberi yok. Sonradan *Vita Nouva* (Yeni Hayat) adıyla kitaplaşacak şiirlerini on sekiz yaşında yazmaya başlıyor şair. Beatrice yine hiçbir şeyin farkında değil. Bir alev küresine çevirip Dante'nin dünyasını yirmi dört yaşında ayrılıyor yerküreden. İşte bütün yanardağların ıstampaya dönüşüp Beatrice'in mührünü Dante'nin göğsüne vurmak için sıraya girdikleri an! Fakat ne tuhaf, bir başka resim çıkıyor Beatrice'in mühründen. Bir kadın sureti değil bu: Cehennem! Ve Dante, şair Vergilius'un rehberliğinde seyahate çıkıyor o elem yurduna. İlahî Komedya'nın ilk durağı Cehennem. O görkemli kapıda, siyah harflerle şu yazıyı okuyor: *"Gözyaşı şehrine benden gidilir. Ebedî ıstıraba benden gidilir. Adalettir şanı yüce yaratanımın. Ben ilâhî kudretin, rabbanî hikmetin ve ilk aşkın eseriyim..."*

İki şairin sonraki durakları Ârâf ve Cennet. Zincirin halkaları birbirini tamamlıyor. Dante haklıdır Carlyle'a göre; şiddeti bilmeyen bir insan merhameti de bilmez. Cehennemi hakiki kılar cennet, cenneti hakiki kılar cehennem. İnsan tükenmek bilmeyen hırsını nerede köreltecek. Hangi söz açacak gözlerini ve ne kadar koruyabilecek onu tekrar kapanmaktan? Sözün sırrı ne? Hangi derinlikten gelirse sarsılır insan! Dante en derinden sesleniyor İlâhî Komedya'da. Güzelliği bir anahtar yapıp geçiyor, Beatrice'in aşkından ilâhî aşka. Cennette karşılaşıyorlar; bir başka âlemde vuslat. Bir cennet rehberi artık o, bir kadın değil, etten kemikten! Şimdi tam zamanı, kibir günahının altında ezilen ruhlara birlikte seslenmenin: Haydi yükselin mağfiret dağına!

"Cehennemden gelen adama bakın!" diye gösteriyorlardı insanlar birbirine XIII. yüzyılın ortalarında Dante'yi. İnsanların ekmeğinin ne kadar tuzlu, merdiveninin ne kadar sarp olduğunu gören bu onurlu adam, aşkla sevdiği vatanı Floransa'dan sürülmüştü Beyazlar'la (Bianchi) Karalar'ın (Neri) savaşı yüzünden. İktidar kavgası veren bu iki ailenin ihtiras ateşiyle kitapları meydanlarda yakılmış, öldüğünde kemiklerine kadar uzanmak istemişti alevler. Çünkü karanlık bir ormandı dünya hırsın elinde. İnanç, umut ve iyilikle aydınlatılabilirdi ancak bu kara orman. Bedenle ruh ancak birlikte yürüyebilirdi. İşte o zaman kimin ne yaptığının farkına varabilirdi insan. Bir zamanlar kemikleri yakılmak isterken, ona "İlahî Şair" unvanı verilir ve "Komedya" olan eserinin ismi "İlâhi Komedya" olarak değiştirilirdi. *"Dante'den önce İtalyanca'dan bahsedilemez,"* diyenler olurdu onun için. Sonra insanlar kapatıp gözlerini, karanlık ormanlarında yaşamaya devam ederlerdi.

İşte divan ve işte divaneler. Sevgiliden haber alamayınca *"Lisânü'l-gayb"* dan imdat bekleyenler... *"Tercümânü'l-Esrâr"* ın kapısında sır dileniyorlar. Divanı titreyen ellerle açmadan önce titrek bir sesle *"Ey Hâfız-ı Şîrâzî / Ber mâ nazar endâzî / Men tâlib-i yek fâlem / Tû kâşif-i her râzî"* (Ey Şîrazlı Hâfız! Bize bakmaktasın. Ben bir sır istiyorum, sen ise açıklıyorsun bütün sırları) diyorlar. *"Gaybın dili"* ve *"Sırların tercümanı"* dedikleri Şîrâzlı Hâfız'ın divanının kapağı ağır bir kale kapısı gibi aralanıyor ve *"tefe'ül"* ün altın mısraları parlıyor sayfalarda: *"Bu yoksula o zenginin hikâyesini oku; bu dilenciye o padişahın hikâyesini anlat"*, *"O ay yüzlünün yanına gökten kılıçlar yağsa yine boynumuzu koymuş teslim olmuşuz. Hüküm Allah'ındır"*, *"Bu sözü benden duy: Öyle bir güzele gönül ver ki güzelliği süsle!"* Şimdi divane ne anlasın divanın bu dilinden. Yoksulluğunu kabul edip bir hikâye mi bellesin aşkını. Takdire boyun eğip kılıcı mı köreltsin boynuyla. Güzelini bırakıp "Güzel"e mi yönelsin. Bir kere daha açsa kapa-

ğını divanın. Bir kere daha Hâfız'a sorsa. Tefe'ül bu kez yeni bir sayfadan fısıldasa: *"Aşka dair her haberin kapısı hayrete açılmakta. Mademki hiçbir şeyden haberim olmayacak, bari sarhoşluğa vurayım da hiç haberim olmasın"*, *"Bu başı dönmüş gemi nasıl yol alır, imkân mı var!"*, *"Ateşler içinde yüzünün hayali gelecekse sun sâki kadehi, cehennemden bir şikâyetimiz yok!"* Peki şimdi ne söylüyor divan divaneye? *"Vay haline kaptan! Hem su alıyor gemin hem ateş"* mi diyor? Yoksa *"Hayret dalgalarına kendini teslim edersen kıyıya çıkarsın!"* mı? Bir kere daha açsın mı divanı. Hayır. Şimdi biz Hâfız'ı açalım.

XIV. yüzyıl. Şîrâz'da bir yetim hamur yoğuruyor fırında. Un, su ve maya küçük ellerde şekilleniyor. Fakat biliyor ki çocuk, nar olmaz hamur ateşle tanışmadan. Şiir "ekmek gibi azizleşmez" dağlanmadıkça. Hem hafızasını kutsal sözle boyamalı ki içine sadece inciler koysun. Hem Hâfız olsun hem şair ve *"Evden putu çıkar ki sevgiliye konak yap. Evlerinde sevgiliyi misafir etmek sevdasına kapılanlar orada başkasını ağırlamaya devam ediyorlar. Sevgilinin gelmesine imkân mı var!"* desin. Şemseddin Muhammed olsa da asıl adı, ilâhî kelâmı taşıyor diye ruhunda, âlemde Hâfız bilinsin. Timur, *"Ey Hâfız! Yoksulum diye vergiden muaf tutmamı istiyorsun seni, ama bir yandan da sevgilinin yüzündeki bene Semerkand ve Buhara'yı bağışlıyorsun!"* diye gülümsesin vururken onu kendi okuyla: *"Eğer an Türk-i Şîrâzî bedest âred dil-i mârâ / Behâl-i hinduyeş bahşem Semerkand ü Buhârarâ"* (Eğer o Şîrâzlı Türk gönlümüzü tutsak ederse, yanağındaki siyah ben için Semerkant'ı ve Buhara'yı verirdim.) Ve Hâfız da gülümsesin Timur'a: *"Böyle cömert olduğumuzdan bu hallere düştük!"* derken.

Şiire gelince, öyle bir gülümsesin ki Hâfız'a haset ateşini tutuştursun şairlerin ruhunda. Çağında durulma-

yıp dalga dalga dövsün gelecek zamanların kıyılarını. Goethe'ye, *"Tanrı'm Hâfız gibi bir kulunla nasıl yarışabilirim!"* dedirtsin; Gertrude Bell'e, *"Hâfız'ın ufku daha geniş ve derindir Dante'den."* Yahya Kemal, Rintlerin Ölümü'nde can katsın şiirine Hâfız'ın kabri olan bahçede açan gülle. Ziya Paşa ufkunun genişliğini bu kadim sefineye bağlasın. Namık Kemal'in kahramanı Cezmi, Ahmet Mithat Efendi'nin kahramanı Rakım Efendi Hâfız divanını okurken romanda, Abdülhak Hâmid'in tiyatrolarında kahraman olsun Hâfız'ın hayali. *"Şiirlerinde bütünlük yok. Şaraptan söz ederken aşka, oradan tasavvufa geçiyorsun!"* diyenler de olmuş olmasına ama, Hâfız rindâne bir edayla, *"Evet ama bütün kusurlarına rağmen diğer şairlerin şiirleri* Şîrâz *kapısından çıkamazken benim şiirim âleme yayılmıştır,"* diye cevaplamış onları. Hatta öyle bir kılıç sallamış ki hasetçilerine, kan kaybedip durmuşlar yüzyıllarca: *"Ancak yaradılışında letafet olmayan kişilerdir,* Hâfız'*ın şiirinde kusur bulanlar."*

Hâlbuki kıskanmak yerine Hâfız'ın gezdiği vadilere gitselerdi, elleri dolu döneceklerdi divanlarına. Ne demiş Hâfız'ın divanına takdim yazan Muhammed Gülendam, *"Kilidin anahtarı, şairlerin dilinin altında!"* Tek yapacakları divanlarını Yüce Divan'a götürmek ve *"Bizimle ders arkadaşıysan şu sayfaları yıka, sil. Aşk bilgisi deftere sığmaz!"* diyen Hâfız'a kulak vermek. *"Kendi iyiliğini ve kötülüğünü kendinden sor soruştur. Sana senden başka bir sorucuya ne lüzum var,"* şuuruyla fark etmek şiirin bir süs değil bir nar ve nara olduğunu. Sonra şairler meclisini kurup divanını almak Hâfız'ın ele. *"Ey Hâfız-ı Şîrâzî / Ber mâ nazar endâzî / Men tâlib-i yek fâlem / Tû kâşif-i her râzî"* diyerek açmak ağır kapısını kalenin. Ve yanmak altın gibi yanan sözlerle bir sayfada: *"Mademki son konağımız sükut edenlerin vadisidir, şimdi feleklerin kubbesine naralar at!"*

On yedi yaşında bir Sultan: II. Murad. Bir Osmanlı başkenti: Edirne. Takvimin yapraklarını havalandıran bir rüzgâr: 1421. Vezirin haset ateşinde eritilip, Ahmet oğlu Numan'ın başına dökülen kurşun: *"Devlet aleyhinde çalışıyor!"* O halde getirilmeli huzura. Daha bir yıl önce bastırıldı isyanı Bedreddin'in. Ya böyle niyetleri varsa Anadolu'da bayram havası estiren pirin? İnsanları öbek öbek bir araya getiren, imeceyle ektiren toprağı, hasadı kaldıran el birliğiyle, ya kalkışırsa ayaklanmaya, ne yapar Âl-i Osman! Zaman geçiyor. Yağmur suları dolduruyor boşlukları. Tez bir çavuş alsın gelsin onu Çubuk'tan.

Tebessüm ederek atıyor tohumları toprağa. Çubuk Ovası'nda bir tarlada buluyor çavuş onu. İsyancı mı bu! Bu orta boylu, beyaz sakallı nurlu ihtiyar! Tohumlar daha düşer düşmez yere filizleniyor. Yürüdükçe yeşeriyor toprak. Gülümsedikçe diriliyor kalp. Yakalamaya gelen yakalanıyor. Zincire vuracakken zincire vuruluyor. On yedi

gün sürüyor yolculuk. Kırk gün yolculuk edip kendi şehrine varana on yedi gün ne ki! Ona kırk günlük bir ilâhî seyahat hazırlayan Somuncu Baba da Kayseri'den Şücâ-i Karamânî'yi göndermişti Ankara'ya. *"Al getir! O bize gerek!"* demişti. O zaman davete icabet sünnettir diyerek yola çıkmıştı; şimdi *"Ulülemr'e itaat vaciptir"* diyerek gidiyor. Ebu Hâmid yani Somuncu Baba bir bayramı iki bayram yapmış, Bayram ismini vermişti ona. Bakalım Edirne'de hangi bayram bekliyor onu?

II. Murad'ın genç yüzünü al basıyor görünce Hacı Bayrâm'ı. Asi belledikleri mutî, itaate davet ediyor onları. Sultan var, Sultan var! *"Halka yaklaş fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma, hakiki bir yakınlık kurmadıkça, kimsenin arkadaşlığına güvenme!"* diyor Hacı Bayrâm. Vezir, zehir koyuyor o sırada kâseye. Hacı Bayrâm Velî mırıldanıyor içmeden şerbeti: *"Bunu biz içelüm, zararı sahibine olsun!"* Besmele'yle Elhamdulillah arasında olup bitiyor her şey. Hasetle ihtiras arasında ölüyor vezir. Onunla ilgilenecek zaman değil. Hacı Bayrâm'ın gözü beşikte. Kucaklıyor şehzâdeyi, üşümesin. Şehzâde Mehmed'in gözlerine örtüyor gözlerini. *"Fatih Mehmet! Feth-i mübîn müyesser ola!"* diyor, babasını tepeden tırnağa ürperterek. *"Ne sen göreceksin o günleri ne de ben! Onlar görecek: Oğlun Şehzâde Mehmet, talebem Akşemseddin!"*

Hediyeleri reddediyor Velî. Halka alın terini öğütledi zira. *"Sanatınla meşgul ol! Çalış, kazan, ye, yedir! Alnının teriyle yaşa!"* Bu yüzden Ogüst Mabedi'nin yanına kurduğu dergâhına dönmeli. *"Hû!"* demeli, bakırcılar, nalbantlar, değirmenciler, demirciler, yüncüler ve

ayakkabıcılarla. Fakat varmadan Ankara'ya yolunun üstünde Gelibolu var; Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve Muhammed Bîcân kardeşlerin şehri. Ankara beklesin; önce onları yetiştirmeli. 9119 beyitlik *"Muhammediyye"* adlı eserini yazmalı Muhammed Bîcan. Hacı Bayrâm okuyunca kendisine takdim edilen kitabı, *"Ey Muhammed! Bu kitabı yazacağına bir insan yetiştirseydin!"* diye mırıldanmalı. Muhammed Bîcân bir *"Âh!"* çekmeli ki, kararıp simsiyah olsun *"Âh!"* ateşinden sayfaları kitabın. İnsana ihtiyaç var demek. Kelimeler diriltmeli ölü ruhları. Hem "Neden Türkçe değil!" diye serzenişte bulundu ya Velî. Hemen tercüme etmeli kardeşi Ahmet Bîcan, *"Envârü'l-Âşıkîn"* adıyla kitabı Türkçeye. Her nefse meşrebine göre ilaç vermek kolay mı? Krala kral şerbeti, halka halk. Tekkenin kazanı inmesin hiç ocaktan. 1391 kışında Bizans İmparatoru II. Manuel'i konuk ettiğinde evinde, hangi mana iksirini sunduysa ona, tarih şahit oluyor ki kitap yazıyor İmparator bu konuşmaları toplayıp yirmi altı celse sonra: "*Manuel II. Palaiologos Dialoge mit einem Perser.*" Ve gönderiyor yararlansın diye kardeşi, Mora despotu Theodor Palaiologos'a. Çünkü söz damıtılıyor, hakikat billur kâsede. Ah şiir! Ne şeffaf nehir köpürerek akan denize!

O halde kişi bilsin kendini, *"Coşkun Deniz"* kalbini deşelesin, *"Tılsımlı Sır"* açığa vursun inciyi. Şiirle söylesin buharlaşmasın diye kelam. Fakat önce tanımlasın şiiri. Nedir şiir? *"Ermişlerin kerameti!"* Peki ruhun mertebeleri? Tabiat, nefs, kalp ve sır. Ya izlenecek yol? Nefsini bilmek, hakikati görmek, aşk-ı ilâhî, zikrullah ve erimek Hakk'ta. Peki haritası nedir bu sisli yolun? Cezbe, yani çekim gücü aşkın, muhabbet, yani sevmesi Allah'ı kulun. Sonra şişirerek bu rüzgarla yelkeni, açılmak kavramak için evreni, *"Sadelik"*, *"Doğallık"* ve

"Güzellik" adalarında, insanı sevmek... Hacı Bayrâm Velî bu, sevmek için tanımak gerektiğini biliyor. *"Sen, seni bil!"* derken çıkacak yangının farkında. Ama ne çıkar, yanmada derman buluyorsa gönül. Ne varsa yeryüzünde, bu yangının rengiyle boyanıyorsa, ne çıkar dert ve gamla kaplansa kâinat. Yeter ki, *"Gerçi ki yandı gerçeğe yandı / Rengine aşkın cümle boyandı!"* beytini göstersin saat.

Bu çocuğun oyuncakları gökte. Bütün çocuklar yere bakarken o göğe bakıyor. Yorgun düşüp gözleri kapanana kadar sayıyor yıldızları. Ve bir gece sarayın bahçesinde oynarken ağabeyinin bakışlarını gökyüzüne fırlatıyor coşkuyla: *"Bu benim yıldızım!"* Ağabey çocukça bir telaşla, *"Öyle deme!"* diye uyarıyor kardeşini, *"Bütün yıldızlar Allah'ın!"* Küçük ısrar ediyor: *"Bu kadar yıldızı Allah ne yapsın! Biri benim!"* Ağabey ısrar ediyor: *"Öyle deme, günah olur!"* Babalarına koşuyorlar. Ellerini çocuklarının saçlarına paylaştırıyor baba. O anda çocuk olmak istiyor, *"Bu benim yıldızım!"* diye bağırmak. Sonra babasına koşmak onaylatmak için. *"Bu parlak yıldız kardeşinin olsun!"* diyor gülümseyerek. Küçük sevinç çığlıkları atmaya başlıyor: *"Yıldızımı buldum! Yıldızımı buldum!"*

Küçük dedik ama adı *"Büyük Bey."* Timur'un yıldızı o. Doğumuyla Mardin'i kurtaran çocuk. Mademki Uluğ Bey teşrif etti dünyaya, serbest kalsın zapt edilen şehir. Mademki Timur'un torunu oldu, vergi de ödemesin.

Babası varsın adını Muhammet Tarağay koysun. Büyük Bey olacak, herkes ona *"Uluğ Bey"* desin. Öyle bir Bey olsun ki, bilim dünyasında ondalık kesir usûlünü ilk kullanan Gıyasüddin Cemşit, *"Hükümdarların en büyüğü, en adili en merhametlisi, en âlimi, milletlerin sahibi, Arap ve Acem hükümdarlarının efendisi, Doğu ve Batı'nın hükümdarı..."* sözleriyle ithaf etsin kitabını ona. Zamanın şairi Sekkâkî huzura çıkıp, *"Dünyanın benim gibi bir Türk şairi ve senin gibi âlim bir hükümdar vücuda getirmesi için, felek daha uzun yıllar dönecek,"* desin. Babası Şahruh Bahadır Mirza'ya öyle hürmetli olsun ki, bir sözünü iki etmesin. Öyle güvenini kazansın ki bey babasının on dokuz yaşında Horasan ve Maveraünnehir hakanı olsun. İsraf etmesin, imar etsin ülkesini. Babası ölüp hükümdar olduğunda gümüş paralara onun adını bastırsın. Cuma hutbelerini hükümdar babasının adına okutmaya devam etsin. Allah öyle genişletsin ki ilmini, beş yüz yıl aşılamasın dünyada. 28 yıl çalışıp *"Zîc-i Uluğ Bey"* adıyla 48 takım yıldız ve 1018 yıldızın kataloğunu çıkarsın. Kadızâde Rûmî, Kâşî ve Ali Kuşçu olsun ilimde yoldaşları. Gökyüzünü avucunun içi gibi bilsin. Öyle kuvvet versin ki Yaradan hafızasına, kırk beş yıl sonra çocukluk arkadaşını tanıyabilsin. Yedi kıraat üzere okuyabilsin Kur'ân'ı her gün iki cüz, adaleti çiğneyen Kadı'nın sakalını kessin.

Hükmün onuru adalet. Yalnız *"XV. yüzyılın astronomu"* değil Uluğ Bey, âdil hükümdarı da. Semerkant Medresesi'nin başına getirdiği Kadızâde Rûmî'ye danışmadan bir müderrisi görevden aldığında bakın neler oluyor. Rûmî medreseyi terk edip evine kapanıyor. Uluğ Bey, Rûmî'nin evine gidip neden derslere girmediğini soruyor. Rûmî, *"Biz müderrisliği hiç kimseyle ilişkisi olmayan ve hükümdarlarca azli düşünülmeyen bir görev sanırdık.*

Hâlbuki şimdi hüküm sahiplerinin tasarrufunda olduğunu gördük," diyor. Ve hükümdar özür diliyor tebaasından. Söz veriyor, bir daha karışmayacak medreseye. Azlettiği müderrisi iade ediyor görevine. Ah ilim! Ne büyük devlet!

Ah zulüm! Oğuldan babaya geldiğinde ne büyük lânet! O babasını yüceltmişti, oğlu onu öldürttü. Rüknettin Abdüllatif Mirza, Herat şehrinin valiliğiyle yetinmeyip isyan etti babasına. Babayla oğlun orduları Ceyhun nehrinin iki yanında saf tuttular. Onların birbirine düştüğünü görenler başkent Semerkant'ta isyan çıkardılar. Uluğ Bey savaşı bırakıp Semerkant'a koştu ordusuyla. İsyanı bastırarak, şehre yeni bir vali atadı: Miranşah Kavçin. Meydanı boş bulan oğul Ceyhun'u geçerek Semerkant yakınlarına kadar ilerledi. İşte o meydanda yenildi Uluğ Bey oğluna. Semerkant'a sığınmak istese de atadığı vali kapıları açmadı. Uluğ Bey Türkistan'a doğru kaçmaya çalıştı esir düşmemek için. Oğul Semerkant'a girip kendini hükümdar ilan etti. Baba oğlunun merhametine sığınmak istedi. Fakat oğul göz yumdu babasının öldürülmesine. Kardeşi Abdülaziz Mirza'ya da kıydı bir gün başkaldırır, diyerek. Fakat uzun sürmedi hükümdarlığı Rüknettin'in. Altı ay sonra uçuruldu başı gövdesinden Uluğ Bey Medresesi'nin kapısına. Bu hazin hikâyeyi özetledi Baburnâme iki satırla: *"Babasını öldüren padişahlığa yakışmaz. Diyelim ki padişah, altı aydan fazla saltanatı olmaz."*

Bu dünyadan Acem yazarlarının diliyle *"Eflatun'un bilgisini ve Feridun'un haşmetini şahsında toplamış"* bir Uluğ Bey geçti. Eflatun'un kurduğu akademinin kapısında *"Buraya matematik bilmeyenler giremez,"* yazıyordu. Uluğ Bey'in inşa ettirdiği medresenin duvarındaysa kendine değil Peygamberine ait bir hüküm vardı: *"İlim tahsil etmek erkek ve kadın her Müslüman'a farzdır."*

Kendi çizgileriyle Leonardo da Vinci

Şair, üç kelimeyle çerçeveledi ressamı: *"Derin"*, *"karanlık"* ve *"ayna."* Derin; çünkü gölgeyi keşfetti. Bir kefesine ışığı bir kefesine gölgeyi koyduğu teraziyle aradı dengeyi, kâh bir parça gölge kâh bir parça ışık ilave ederek. Işığın değerini gölgeyle test etti. Yoğunluk ve saydamlığı taradı bu siyah tarakla. Işığı tel tel ayırdı titreşsin diye nur. Karanlık; çünkü aklı ve akıl dışını birbirine karıştırmakta. Geçmişle günü, savaşla barışı, tuvalle makineyi. Ayna; çünkü *"ruhun penceresi"* dediği gözlerinden sızan en küçük bir ayrıntı sır oluyor orada. Bir çiğ tanesi bile kendine yer bulabiliyor bu sırlı müzede. Dahası sol eliyle ancak Arapçadaki gibi sağdan sola yazdığı için yazıları aynayla okunuyor. Hem aynaya şehirler düşüyor: Floransa, Milano, Venedik... Hem aynadan bir yüz kaçıyor; genç bir noter babayla, ortadoğulu bir köle anneden dünyaya gelme dâhi.

Tek el yetmiyor ona, iki eliyle boyuyor. Eskizleri ustaları heyecanlandırıyor altın saçlı çocuğun. Verrochio

Usta, çırak alıyor yanına onu. Çırak merdivenle çıkıp öyle bir melek konduruyor ki köşesine tablonun, neredeyse ayrıntı esere hakim oluyor. Çünkü imkânsızı istiyor çocuk. Kumaşla beden nasıl sararsa birbirini, öyle yansımalı tabloya istiyor suret. Havadaymış gibi durmamalı libas, bütünleşmeli kumaşla et. Büyüyor çocuk sanatıyla. Büyüyor ve *"Lo Leonardo"* diye imza atıyor iri harflerle tablolarına. *"Ben Leonardo,"* diyerek, tırmanıyor basamakları. Sonunda sanat âlemine bir tak yapıyor usta; gökkuşağı kadar gökle bütünleşen bir tak: *"Müneccim Kralların Tapınması."* Tarihin akışıyla yeniden doğuşun efsânevî terkibini aradığı bir manifesto bu! Bir yarım tablo; en fazla otuz ayda tamamlayacağını vaat edip, bir sene sonra Milano'ya kadem basıp unuttuğu sevgili. Ne ilki ne sonuncusu bıraktığı yarım işlerin. Aziz Hieronymus tablosu gibi yarım bırakılınca dönüşmediyse de bir sandık kapağına ve tabureye, iç geçirip duruyor asırlardır her kim gördüyse: *"Ya tamamlansaydı!"*

Ve *"Nehirde ıslandığımız su, akıp giden suyun son damlası; akıp gelen suyunsa ilk damlasıdır,"* diyor Leonardo zaman için. Milano'ya varan bu gürbüz nehir, gümüşten bir flavtayla şarkılar çalıyor düke. Şarkı sözleriyse garip. Köprülerden, binalardan, su kanallarından, silahlardan, gemilerden söz ediyor, bronz heykellerin, fresklerin, tabloların yanında. Vidalar, çarklar ve yaylar, figürler, jestler ve ruh halleriyle bir araya geliyor. Leonardo'yu kâh bir mucitle ressam çekiştiriyor kâh bir mühendisle heykeltıraş. Tam Ludovico'nun istediği gibi bir adam! Saraya alınmalı. Önce maskeli balolar tertipletmeli ona, sonra dâhi olduğunu fark edip, yedi metre boyunda bronz bir at ısmarlamalı hanedan için. On sene sürmeli heykelin yoğrulması. Atların anatomisi çıkarılmalı. Her aradan sonra taze bir ruhla, "Ata tekrar başladım!" denmeli. Kil

heykele bronz dökme zamanı gelmeli ama nerede bronz! 60 tonluk tunç Fransızlara karşı savaşmak için top yapımında! Fransızlar mı nerede? Onlar Milano'yu işgal ettiler bile. Nişangâh yaptılar Leonardo'nun atını. Michelangelo'nun ağzından her işini yarım bıraktığını bir kere daha hatırlattılar ona: *"At modelcisi! İşini yarım bırakmaktan utanmayan adam!"*

Tamam, Anghiari Savaşı'nın resmini yaparken resim dökülmüştü duvardan, Michelangelo, Cascina Savaşı'nın resmini başarıyla yaparken karşı duvara. Tamam, Azize Anna tablosu da yarım kalmıştı, dürbünler, arabalar, denizaltılar, uçaklar ve paraşütler de. Hatta II. Bâyezîd'e teklif ettiği Haliç köprüsü bile bir resim olarak kalmıştı zihninde. Peki sahneyi gölgeye daldırma buluşu kimindi? Kim aydınlatmıştı ilâhî bir ışıkla *Kayalıklar Madonnası*'nı! Ya *Son Akşam Yemeği'*nde kimdi davet eden masaya *"İçinizden biri bana ihanet edecek,"* cümlesine bürünen ruhu! Krallar ülkelerine taşımak için can atmamış mıydı o cüzzamlı duvarı! Ya *"Sözden başka eksiği yok,"* denen sihirli *Mona Lisa*! Oscar Wilde'ın diliyle "Sözün aciz kaldığı hayalet" gezinmemiş miydi nefret edenlerin bile rüyalarında. Çalındığında duvardaki boşluğu bir kara delik gibi emmemiş miydi ruhları! Baudelaire, üç kelimeyle anlatmamış mıydı ressamı: *"Derin"*, *"karanlık"* ve *"ayna." "Leonardo da Vinci, derin karanlık ayna / Yurtlarını kapatan çam ve buzulların / Gölgesinde melekler belirir yan yana / Tatlı, gizemli bir gülüşle cana yakın."*

Ve sağ koluna felç geldi Leonardo'nun. Tuvalleri bırakıp tabiattaki resimde aradı "altın oran"ı. Evrenin ve varoluşun görkemini yeni yeni sezmeye başladığını söylüyor ve iç geçiriyordu: *"Nasıl yaşamam gerektiğini anlamaya başladığımda, nasıl ölmekte olduğumu gördüm."*

Ah Floransalı Machiavelli! Seni anlayamadık. Uçacakmış hissi veren yayvan bedenine, mengeneden çıkmış intibaı uyandıran orantısız başına, şüphelerle yoğrulmuş kaygan gözlerine, hedefine saplanmak için kıvranan kartal burnuna, ihtirasın son haddine kadar gerilmiş kavisli ağzına bakarak, *"Old Nick!"* dedik sana, sıfatını ödünç alıp şeytanın. Bununla yetinmedik, 1513'ten beri insanlığa yol gösteren kutsal kitabın *II. Principe'y*e *"Şeytanın ilham ettiği kitap!"* damgasını vurduk. Kralların da diktatörlerin de hocası sendin. Saksonya Kralı Maurice'e ne fısıldadın ki çevirmediği dolap kalmadı. Napolyon'a ne söyledin ki, atını hiç bağlamadı. Katolik krallara hangi iksiri içirdin ki Aziz Bartholomew Günü'nde 100.000 kişiyi katletmeden ayılmadılar. Ey büyük siyaset kuramcısı, yazar ve devlet adamı! Ey Floransalı Machiavelli! Yaptıkları kötülüklerden ne zaman vicdanları sızlasa, hükümdarlara *"Hükümdar"*dan pasajlar okuyormuşsun. *"Yozlaşmış bir cumhuriyette özgürlüğü sürdürmek ya da*

yeniden sağlamak, ya çok zordur ya da olanaksızdır. Bir cumhuriyet kurulacaksa ya da sürdürülecekse devleti cumhuriyet biçiminde yönetilir olmaktan çok krallık biçiminde yönetilir duruma getirmek gerekir. Çünkü kargaşalıkları yasa gücüyle denetim altına alınamayan insanların neredeyse krallık ölçüsünde bir güçle baskı altına alınabilmeleri mümkündür. İnsanların başka yollarla iyi olmalarını sağlamak neredeyse imkânsızdır..." cümleleri rahatlatıyormuş onları. Ellerindeki kandan tiksinmeye başlayanlara, Romulus'un kardeşi Remus'u öldürmesinin doğru ve iyi bir şey olduğunu, çünkü bu kötülüğün evrensel bir iyiliğe vesile olduğunu anlatıyormuşsun. Şimdi bu sözlerine bakıp seni yanlış anlıyorlar ey İtalyan dilinin ve birliğinin mimârı! Krallarını sorumsuz tiranlar sanıyor, zulümmüş gibi görünen yaptırımlarının uzun vadede lehlerine olduğunu bilmiyorlar.

Oysa sen, oysa sen Machiavelli, ne kadar masumdun! Hükümdarlara öğrettiğin, hükümdarlardan öğrendiğinden başka bir şey değildi! Floransa Cumhuriyeti seni Cesare Borgia'nın yanına göndermeseydi, bilebilir miydin ihtirasını insanın! Prens Cesare, isyan eden adamlarını katlederken sen ele bulaşan kanı değil, o eldeki kudreti fark etmiştin, o kişilikteki soyutlamayı ve kuramlaştırma yeteneğini! *Chiana Vadisinin Ayaklanan Uyruğuyla Başa Çıkmanın Yolu* isimli bir de kitap yazmıştın gördüklerinden sonra. *"Dünya her zaman, hep aynı ihtiraslara sahip insanlarla dolu olmuştur,"* demiştin orada.

Ah Floransalı Machiavelli, ne bilge tarihçimizdin sen! 1525'te Papa'ya sunduğun sekiz ciltlik Resmi Floransa tarihi "*Istorie Fiorentine*" hakkında ileri geri konuşanlar aldanıyor. Neymiş, hümanist tarihçiliğin yöntemlerini terk etmişsin. Koruyucularına olan vefan, gerçeğe

olan sevgini bastırmış. Kaynakları eleştiri süzgecinden geçirmeden, savlarına bağlamış, tarihçiden çok siyasetçi gibi davranmışsın. Olsun. Manzum bir tarih bu! Şiir gibi, özgün ve güçlü bir zekânın izlerini taşıyor. Hem bir aynasın sen, bilmiyorlar. Hani Papa II. Jül'ün yanında kiliseye karşı ayaklanmış Emilia eyaletine gitmiştin. Orada tanımıştın Michelangelo'yu. Hani ünlü heykeltıraş, isyanı bastıran Papa'ya, *"Heykelinizi elinizde bir kitap olarak yapayım mı?"* diye sormuştu da Papa'nın şu cevabı verdiğini duymuştun: *"Hayır. Elimde kitap değil, kılıç olmalıdır!"* Ah Machiavelli, sırlı bir aynadan başka neydin sen!

Hükümdar adlı o aynada yansıttıklarından mı sorumlu tutacaklar şimdi seni? Gerçi sen, *"Mümkünse hem sevilmek, hem korkulmak daha iyidir. Fakat bu mümkün değilse, bir tercih gerekiyorsa, korkulmak daha iyidir,"; "Bencillerden oluşan bir toplumda bencil olmayan davasını yürütemez,"; "Yapılacak bütün kötülüklerin bir anda yapılması gerekir. Böylece daha kısa zamanda duyulacağı için daha az acı verir. Buna karşılık iyilikler azar azar yapılmalıdır. Böylece tadına daha iyi varılır,"; "Mücadelenin iki yolu vardır: Biri kanun yolu, diğeri kuvvet yoludur. Birinci insanlara, ikinci hayvanlara özgüdür. Fakat çoğu zaman birinci yol kâfi gelmez, ikinci yola başvurmak gerekir,"; "Prens, İtalyan birliğinin sağlanması için adam mı öldürmesi gerekli, öldürecektir; yalan mı söylemesi gerek, söyleyecektir; ahlâka aykırı davranması mı gerektir, davranacaktır,"* cümlelerinin içeriğinden dolayı akılları değil, parlaklıklarından dolayı gözleri alacağını biliyordun. Biliyordun bir gün itibarının yeniden iade edileceğini. Belki de bu yüzden yazdırdın mezar taşına yüzyıllarca sırıtacak o alaycı cümleyi: *"Hiçbir övgü, bu adın büyüklüğüne erişemez."*

ECELİ GÖSTERMEYEN HARİTA

"Timsah gibi su içinde büyürler. Beşikleri ecel tekneleridir. Sabah ve akşam gemilerin silsile-i avâzesiyle uyurlar." Kimler mi? XV. yüzyılda Gelibolulu çocuklar. İbn Kemal, böyle anlatmış devrin deniz çocuklarını. Kemal Reis'e gelince; o çocuklardan birini yanına katmış *korsanlık* yaparken. Ona dalgaları anlatmış, rüzgârı, balıkları, kayalıkları... Gözü bantlı, eli kancalı olmayan bu babacan *korsan*, on bir yaşındaki yeğeni Muhiddin'le altı sene Akdeniz'in batı kıyılarında korku salmış küffar gemilerine. II. Bayezit'in leventlerini o adadan bu adaya, o kıyıdan bu kıyıya taşımış. Muhiddinse bir tuhaf leventmiş ki eksik olmazmış kalem yanından. Ne görse yazarmış defterine. *"Ol adanın üzerinde yıldız kıbleye yatır gibi ulu dağ vardır. Bu tarihte güneydoğusu tarafından mezkur dağın testere dişi misalinde, yirmi beş kulesini saydım. Her bir kulenin üzerinden bir fasılda kar eksik olmaz,"* derken bir yerinde defterin, coşup, *"Akdeniz'de seyrederdik o zaman / Kâfirlere vermez idik hiç aman,"* demiş başka yerinde.

Ne günlermiş! Gırnatalı Müslümanlar imdat isteyince Osmanlı'dan, soluğu İspanya'da almışlar. Yıl 1487. Kemal Reis ve yeğeni Muhiddin Pirî, İspanya'yı Kuzey Afrika'ya taşıyor. Yıl 1500-1502. Osmanlı donanması Venedik donanmasıyla bilek güreşi yapıyor deryada. Kaptan-ı Derya Davut Paşa'nın filo komutanı Kemal Reis, kaptanlarından biriyse Muhiddin Pirî. Denizci çok ama fethi onlara müyesser kılıyor Allah. *"Ki gerçi ol zaman çok idi mellah / Veli fethi ana vermişti Allah. / Anınla bahri ebyazı tamamet / Bile seyreyledim gördüm vilâyet / Hep efrenç illerini gezmiş idik / Nice küfür ehli bağrın ezmiş idik / Ki birgün lutf edüben Bayezit Han / Bize gönderdi geldi emrü ferman / Buyurmuş kim Kemal gelsin kapıma / Deniz hizmetlerin etsin topuma."*

Ve bir gün ölümü gösteriyor pusula. Kemal Reis'in gemisini düşman değil, fırtına batırıyor. 1511'de amcasının arkasından sesleniyor Muhiddin Pirî: *"Çün Kemalin ömrü irdi ahira / Gitti ol biz bunda kaldık zahire / On yedi yıl hizmet etti şaha ol / Ta dokuz yüz on yedide gitti ol / Ol ecel imdi bize de gelir / İşbu evrak dahi tebdil olur."* Sonra çocukça bir kaçışla açık denizleri bırakıp Gelibolu'ya dönüyor. Amcasının boşluğunu doldurmalı. Ama nasıl? Kalemini yontuyor tekrar. *"Akıllı adam odur ki kendi halini bilir / Her bir eşyadan kendine ibret alır / Giden ömür gelmez bir daha ele / Halimizi hak bilir, ondan hep hayır gele,"* derken aklına harita geliyor. Öyle ya haritasız nereye gidilir! *"Pusuladan, haritadan anlamayan / Denize çıkar olur işi ziyan / Zira bilmez kangı yana gider ol / Onun için böyle hüsran eder ol."*

İşte Pirî Reis'in ilk dünya haritası. İsteyen tekbir getirir, isteyen alkışlar avuçları patlayana kadar. Atlas Okyanusu, İber Yarımadası, Batı Afrika, Amerika'nın do-

ğu kıyıları... Dile kolay Kemal Reis'in rahle-i tedrisinden geçti o. Gaza etmedi yalnız. İlmi gaza tarlasından biçti o. Otuz dört haritayı eriterek seyr-ü seferin kazanında, öyle bir harita çizdi ki, *Kolombos* dirildi mezarında. Zira hem kaybolan haritasını işaret ediyordu Kolomb'un. Hem *keşif* macerasını anlatıyordu yazıyla: *"Anlar boncuğu görüp dahi ziyade balık getirirler. Bunlar daim anlara sırça boncuk verirler. Bir gün bir avratın kolunda altın görürler, altın alıp boncuk verirler. Bunlar eydür; varın, dahi altın getirin, size dahi ziyade boncuk verelim, derler. Anlar varıp dahi vafir altın getirirler. Meğer bunların dağlarında altın madeni varmış. Bir gün dahi birinin elinde inci görürler, inciyi alıp boncuk verirler. Bunlar görürler ki boncuk verirler dahi vafir inci getirirler..."*

Kâşifler cam boncuk verip inci ala dursunlar, harita biter. Kaptan imzasını atar *Hakîr Pirî Reis* diye. Mademki harita var ve madem Barbaros, denize döner Reis, izzeti gazada arar. İskenderiye'yi fetheder gemileri. Haritasını sunar sultana. Yavuz Sultan Selim ve dünya haritası... Ne manzara! Fakat Pirî Reis'i yine çağırır Gelibolu. Gelibolu yani çocukluğu. Yeni bir dünya haritası yapar ve denizlerde ne yazdıysa temize çeker karada. *Kitab-ı Bahriye* tamamlanır: Haritalarıyla beraber tam 743 sayfa. Kitap bu kez Kanuni'ye sunulur. Sultan Süleyman ve denizlerin kitabı... Ne manzara! Pirî Reis artık Hint Kaptanı. Aden'i Portekizlilerden geri alıyor. Umman Denizi'nde tek bir dalga bırakmıyor fethedilmedik. Fakat kıskançlıklar görülmüyor haritada. Basra Beylerbeyi Kubad Paşa ve Mısır Beylerbeyi Mehmet Paşa ganimetten istedikleri haracı alamayınca, tamire muhtaç donanmayı Basra'da bırakıp, ganimet yüklü üç gemiyle Mısır'a dönmekle suçluyorlar onu. Eceli göstermiyor harita. Pirî Reis 80 yaşında Kahire'de idam ediliyor.

Muhammed Fuzûli'yi Leyla ile Mecnun'uyla resmeden bir minyatür.

BAHÇIVAN BOŞUNA ZAHMET ÇEKMESİN

Binlerce bahçıvan toprağın kapısını çalıyor, kapıyı açacak *"güzel"* in hayaliyle. Mevsimlerce ter döküyor o latif suretin peşinde. Hayır, çapalarını suya bırakıp çekmiyorlar dizginlerini gemilerinin, çapalarını toprağa daldırıp fidanlarını kırbaçlıyorlar. Duvarlar örüyorlar bahçelerini korumak için. Ne duvarlar! Zümrütten, yakuttan, zebercetten, safirden, akikten... Her taşını yontmak için bir devir gerekiyor. Şaraplar, nağmeler, ay gerekiyor. Parçalar tamamlanınca açılacak kapı. *"Güzel"* soluğunu yeryüzüne katacak. Ne güzel! Aylardan bir ay, günlerden bir gün, güllerden bir gül! Fakat bekleyedursun kapının açılmasını bahçıvanlar, sarsılmaya başlıyor yer. Yoksa kapı mı açılacak? Hayır, açılmıyor kapı. Duvarlar yıkılıyor.

İlimsiz şiir esası yok dîvar olur ve esassız dîvar gayette bî-i'tibâr olur, (İlimsiz şiir temelsiz duvar gibidir, temelsiz duvar da değersizdir,) diyor Fuzûli. Boşuna söylemiyor. Yıkılan duvarların üstünden söylüyor çünkü. Gençlik şiirleri üzerinden. Ün getirse de yıkılmıştır üst üste konan parlak taşlar. *"Esas"* ı aramanın zamanıdır, Leyla'yla Mec-

nun'u buluşturmanın. Bırak şairini, kâtibi bile cahilse şiirin, "Nâdir"i nâr, "göz"ü kör eyler. Ya o nazmı nesirden ayıramayan güruh, okurken öldürürler. Bir de şiirden nefret ettiren müteşairler var, kendilerinden habersiz. Bu yüzden aklî ve naklî ilimleri harman eder Fuzûli. Gayesini ve neticesini sorgular şiirin. *"Şiir de ilimdir,"* der. Hem neşe değil dert gerekir onun için. Zira *"Şairliğin sermayesidir"*, *"Yaralı olmayanın şiirinde tat yoktur."* Hem *"Yarışı kazanan derttir."*

Gayret kuşağını beline sarıp, başı avuçlarında düşüncelere dalarak başlar şiire yeni bir ruhla. İyi de ondan önceki şairler *"Her güzel ibareyi, ince mazmunu öyle kullanmışlar ki geriye bir şey kalmamıştır." "Öyle zamanlar olmuştur ki gece sabahlara kadar uyanıklık zehrini tatmıştır"* Fuzûli, özgün bir mazmunu bulabilmek için. Bu kez de *"Bu mazmun anlaşılmıyor"* denmiştir kendisine. *"Ne tuhaf haldir bu,"* demiştir o vakitler, *"Söylenmiş bir şey evvelce söylenmiştir, diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiştir diye yazılamıyor!"* Hadi Kânunî'nin bağlattığı dokuz akçelik maaşını vermeyenleri Nişancı Celalzâde'ye şikayet etmiştir, *"Selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar. Hüküm gösterdim, faydasızdır diye iltifat etmediler,"* diye başlayan mektubunda, peki bu durumu kime şikayet edecektir. Hadi kimsenin itibar etmeyeceği *"Fuzûli"* mahlasını alarak ismini kurtarmıştır ama şiirini başka şairlerin şiirlerine karışmaktan nasıl kurtaracaktır!

Allah'a yakarır Fuzûli, *"Ey feyz-resân-ı Arab û Türk ü Acem / Kıldın Arab'ı efsah-ı ehl-î âlem / Etdin fusahâ-yı Acem'i İsî-dem / Men Türk-zeban'dan iltifat eyleme kem"* (Ey Arap, Acem ve Türk milletlerine feyiz veren Tanrım! Sen, Arap kavmini dünyanın en fasih konuşan milleti yaptın! Acem fasihlerinin sözleriniyse, İsâ nefesi gibi, cana can katan bir güzelliğe ulaştırdın! Ben Türküm ve Türkçe söylemek istiyorum! Tanrım benden ilti-

fatını esirgeme!*)* Şair *"benzerliğin"* de *"benzemezliğin"* de zemmedildiği yerde, hem benzeyen hem benzemeyen bir şiire işte bu duayla ulaşmış, *"Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, lâ'l değil, topraktır. Fakat Kerbela toprağıdır,"* diyerek hem doğduğu toprağa hem ehl-i beytin makamına hem de şiirin sırrına işaret etmiştir. Öyle ya toprak olması hasebiyle başka topraklara benzese de taşıdığı ruh açısından Kerbela toprağı hem diğer topraklara benzer, hem benzemez.

Peki *"Leyla"* başka güzellere benzer mi? Bu sorunun cevabını verebilmek için *"Mecnun"* olmak gerekiyor. Aşkla harap, aşkla mamur olmak gerekiyor. "Canan" mı dediniz? "Canan"ı sevebilmek için candan vazgeçmek gerekiyor. *"Cânı kim cânânı için sevse cânânın sever / Cânı için kim ki cânânın sever cânın sever,"* diyor Fuzûli, can pazarında. Dua ediyor, *"Ya Rabb, aşk belasıyla beni tanıştır / bir an bile aşk belasından uzak tutma beni,"* diyerek. Ve Rabbi habibinin aşkını düşürüyor onun kalbine. Sular seller gibi yazmaya başlıyor Fuzûli. *"Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su / Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su"* (Ey göz! Gönlümdeki ateşlere gözyaşımdan su saçma ki, bu kadar çok tutuşan ateşlere su fayda etmez.) Ah! Az su ateşi söndüreceğine harlatır! Fuzûlî'nin gözyaşlarıyla büyüyor yangın. *"Ohşadâbilmez gubârını muharrir hatuna / Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kare su"* (Hattatın beyaz kâğıda bakmaktan gözlerine kara su inse kör olsa da senin yüzünün hattına benzer bir hat yazamaz.) Ah! Fuzûli aciz kalıyor anlatmaya. *"Suya versün bâğ-bân gül-zârı zahmet çekmesün / Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gül-zâre su"* (Bahçıvan boşuna zahmet çekmesin, gül bahçesini sele versin, çünkü bin gül bahçesine su verse de senin yüzün gibi bir gül açılmasına imkân yoktur,) diye hıçkırıyor kâinatın efendisine.

Ellerini uzat çocuğum, genç ağaçlar gibi ihtiyar yeryüzüne. Bu elleri görmemiz gerek. Meyvelerin büyüsü dalları unutturdu. Dalları, güneşi ve suyu. Bu boyaları bu ince parmaklarla mı kardın? Bu kubbeleri avucuna bakarak mı astın göğe? Bu kayaları susuz kalmış bu on kökle mi yardın? Ya kelimelerine ne demeli? Yoksa sen bu üç yüz şiiri, taştan kurtulmak için mi yazdın? Oysa hep taşa doğru koşmuştun sen. Üzerine yürüdüğün kayalar üzerine yürümüştü mermer hayaletlere dönüşüp. Sana diyecekleri vardı, şişen damarlarından anlamıştın. Ey balık pazarında ölü balıklarla göz göze gelen çocuk! Ey renkleri Tanrı'nın tezgahından tuvaline taşıyan çırak! Dört ruhunu masaya yatır! Ressam, heykeltıraş, mimar ve şair. Hangisi sensin bak? Ey Floransa Cumhuriyeti'nin yoksul kralı! Rönesans'ın pagan lunaparkında neşelenemeyen çocuk! Ey ölümü, günahı, umutsuzluğu ve yakarışı dört ana renk yapıp, bütün eserlerini bu renklerin tonlarından elde eden simyacı! Ey Michelangelo! Ekleyerek değil eksilterek bütünü arayan üstad!

Ellerini uzat çocuğum, baban yenildi; tüccar olmaz senden, çıraklığa ne dersin Domenico Ghirlandaio'ya. *"Şu şehrin zenginlerini kutsal tablolara rüşvet karşılığı yerleştiren kıskanç adam mı?"* Öyle deme çırak, Meryem Ana'nın yaşayan bir kontese benzemesinde ne mahzur var! Bir kontun aziz kılığına bürünmesinde. Hem on üç yaşındaki çocuğu kıskanacak değil ya! *"Çok ama çok kıskanç!"* Demek saklayacak sırlarını parmak kadar çocuktan. Olsun. Freskin sıva kıvamını tutturamasan da kentin hâkimiyle tanışacaksın orada bir gün. Lorenzo de Medici gülen bir maskeyi cilalarken görecek seni. Hayranlığını bir cümleyle gizleyecek: *"Bu ihtiyarın bütün dişleri tamam!"* Kalemini alacaksın bu söz üstüne ve üst çenede iki gedik açacaksın ustalıkla. Haydi Lorenzo, sen de bir kapı aç mermer dilenen bu çocuğa. Taşla yüz yüze getir. Bir çekiç ver eline, bir çelik burgu; ten renginde, bal renginde şakısın. XV. yüzyılda haz uygarlığı kurarken Rönesans, kaçsın balolardan ve pagan ayinlerinden. Zevki günah işlemekte değil, günahı reddetmekte arasın. Centaures savaşlarını mermerin üzerinde işlerken, mantıkla duygu gelsin aklına, bir hakem gibi uzatıp ellerini, insanla canavarı kapıştırsın.

Ellerini uzat çocuğum, yarım kalmış eserini tamamlaman gerekiyor ölü bir heykeltıraşın. Bir grup heykeli bu, neşeli ve hareketli çizgiler içeren. İyi ama neden kaçtı neşesi taşın? Neden duruldu mermer denizi? Demek Bolognalı heykeltıraş, Aziz Domingo'nun mezarına heykeller yaparken öldü. Demek daha ağır çizgilerle karşılamalı ölümü. Demek alınacak çok yol var. *"Bacchus"* ve *"Pieta"*yı geçip o müthiş *"Davud"*u beş buçuk metrelik bir kayadan doğurtmak var! Koşsun zıtlıklar, gerilim yaratsın. Düşey-yatay, kadın-erkek, canlı-ölü, giyimli-çıplak. Dört ruhunda iki dünya çarpışsın: Pagan esteti-

ği ve takva. Keskiyle dile getiremediğini kalemle anlatsın Michelangelo. Mermerin damarları donarken şiirin damarları kabarsın: *"Tanrım lûtfet de kendini her yerde bana göster / İlâhi ışıkların dolup ruhuma, sana yabancı heyecanları silsin / Yansın yalnız senin aşkınla / Tanrım feryadımı işit / Körü körüne saplandığım tutkularımdan koru / Ölmek üzere olan hislerimi yeniden dirilt, faziletimi kamçıla!"*

Ellerini uzat çocuğum, insanları hoşnut etmek kolay değil. İşte içlerinden biri on sekiz ay sonra doğan *Çocuk Kral Musa'*ya bakıp, *"Burnu büyük olmuş!"* deyiverdi. Bir avuç mermer tozu al ve tırman merdivene hadi. Heykelin burnunda çalışıyormuş gibi yaparak, dök ağır ağır mermer tozunu yere. Sonra işini bitirmiş gibi, sor münekkide *"Düzeldi mi?"* Evet, düzeldi. *"Heykele hayat verdiniz!"* dedi, eleştiren adam. Hayır, düzelmedi. Dünya hâlâ karman çorman. *"Âdemin Yaratılışı"ndan bu yana bitmedi Kabil'le Habil arasındaki kavga. Papa IV. Paul, bakıp ustanın 'Kıyamet Günü' tablosuna, "Düzelmeli!" dedi, "Nedir bu çıplaklar!" Michelangelo Papa'ya haber gönderdi: "Yaşadığımız bu dünyayı uygun ve yaşanılır bir hale getirin, inanın bu tablo düzelecektir."*

Ellerini uzat çocuğum, ayrılma vakti geldi. Taşla cenkleşerek yorulan ellerini artık gökyüzüne bağışla. Öyle bir cümle sarfet ki, sars Rönesans'ı: *"Ne heykeltıraşlık, ne de ressamlık, Tanrısal bir yola yönelmiş ruhun özlemini doyuramaz."* 89 yaşındaydı ve üç arzusu vardı: Ruhunu Tanrı'ya, vücudunu toprağa, malını yakın akrabalarına bırakmak. Bıraktı da. Toprak tuval oldu bedenine. Suretine gelince, onu ilk ustasından öğrendiği gibi *Kıyamet Günü* tablosunun bir köşesine sakladı. Bir azizin elinde soyulmuş bir insan derisi olarak.

Her an kapımız çalınabilir. Postacı vazgeçmedi, evimizi arıyor. Beklerken tefeül yapar gibi rastgele bir kitap çekiyorum raftan. Kapağına bakmadan sararmış sayfaları çevirmeye başlıyorum. Önce karşıma bir avcı çıkıyor. Sırtındaki tüfeğinden anlıyorum. Ata binmiş, yanında köpeği, satırların arasında bir yol arayarak gözden kayboluyor. Onu tekrar görebilmek için elimi alnıma siper yapıp gözlerimi kısıyorum. Eminim ki avcı nişan alırken böyle kısıyor gözlerini. Ateş! Bir keklik döne döne düşüyor gökten. Bir köpek soluyarak koşuyor çalılıklara doğru. Bir okur kirli sarı bir zeminde şu satırlarla karşılaşıyor: *"Ata binmiş yanında köpeği bir avcıya benzer insan. Eğer atla köpeği iyi sever ve idare ederse üçü de mesut olur. Ama eğer at istediği yere giderse üçü de bedbaht olurlar. Zira at uzakta bir yeşillik veya su görür gibi olur. Oraya koşar. Ama gördüğü ne ottur ne de su..."*

Her an kapımız çalınabilir. Postacı vazgeçmedi evimizi arıyor. Elim hâlâ alnımda. Ateş! Bir cümle dö-

ne döne iniyor gökten: *"Beden ruhu olgunlaştırma yolunda bir araçtan ibaret olup saadeti arama yollarında bir binektir. İnsan ruhu hayvanlardaki ruhtan iki noktada ayrılır. Kavrayış ve iyiyle kötüyü ayırt etme. Hal ve hareketlerine göre üç çeşit varlıktan söz edebiliriz: Ehli hayvanlar, yırtıcı hayvanlar ve melekler. İnsan hal ve hareketlerine göre hayvanlar âlemine veya melekler âlemine ortak olur. Bu üçünden hangisiyle ortaklık yapacağına karar vermekte hürdür."* Bu sözler üzerine tetiğe tekrar basacak gücü kendimde bulamıyorum. *"Ateş"* düştüğü yeri yakıyor. Ortaklarım pençelerini çıkarıyorlar yuvalarından. İşte o an bu satırların sahibini tanımak için kapatıyorum kitabı. Kapakta Kınalızâde Ali Efendi yazıyor.

Her an kapımız çalınabilir. Postacı vazgeçmedi evimizi arıyor. Hayal meyal seçiyorum Ispartalı Kınalızâde'yi. XVI. yüzyıldan gülümsüyor. Kâh Süleymaniye Medresesi'nde müderris kâh İstanbul, Edirne, Bursa, Kahire, Şam ve Halep'te kadı. Tefsir de biliyor felsefe de. Matematik de biliyor edebiyat da. Kâtip Çelebi'ye: *"Gerçekleri araştırıp bulan ulu Türk âlimi, dünyaya bir gelenlerdendir,"* dedirtiyor. Türkçe, Arapça ve Farsça şiir yazacak kadar dile, erdemli bir hayat sürecek kadar nefsine hâkim bir şair. Bir eğitimci, çocuğu Tanrı'nın bir armağanı sayan. Bir ahlakçı, *"Ahlâkı düzeltmek için acele etmek lazımdır,"* diyen. Yunan filozoflarından Sokrat'a hayran. Gözleri parlayarak anlatıyor: *"Filozof Sokrat'a sormuşlar, niçin daima şad ve handansın, zamanın hep sürurla geçiyor? Cevap vermiş: Ben hiçbir şeye gönlümü sımsıkı bağlamam ki onun olmamasından mahzun ve melûl olayım."* Şuurlu bir Müslüman o. Felsefedeki derinliğine rağmen kendi ifadesiyle, *"Hikmet-i Yunânî'yi hikmet-i îmânîye"* tercih etmiyor.

Her an kapımız çalınabilir. Postacı vazgeçmedi evimizi arıyor. Kınalızâde, *"Nasıl yaşamalı?"* sorusunu, *"Erdem ve adaletle!"*, *"Erdem nedir?"* sorusunu, *"Zekâ, cesaret ve iffetin âhengi!"* diyerek cevaplıyor. Sorular ve cevaplar iki yakada gitgide çoğalıyorlar. Sonunda bu iki kıta arasına bir köprü inşa etmek zorunda kalıyor Kınalızâde: *"Ahlâk-ı Alâî."* Şam'da kadıyken kaleme alıp Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf ettiği bu eserinde aile ve devlet ahlakını iç içe ele alıyor. Eğitimden hiçbir zaman ümidini kesmeyen Ali Efendi, hiçbir karakterin fıtrî olmadığını ileri sürerek *"Kurdu terbiye etmek boşunadır,"* inanışını reddediyor. *"Allah'ın yardımıyla ümidim odur ki, bu kitabım kalplerde öncekilerden daha çok kabul görecek, olgunluk arayanlara yeni bir elbise giydirecektir,"* diyerek çıktığı avda çantaları dolu olarak evine dönüyor. Terbiyenin ilk işinin çocuğu olumsuz etkilerden ve kötü ortamlardan korumak olduğunu vurgulayan Kınalızâde, *"İnsan mümkünse kendisinden daha iyi varlıklar dünyaya getirmek için evlenmelidir. Evlenip de böyle yapmayan şeytanın kardeşidir!"* diyor.

Her an kapımız çalınabilir. Postacı vazgeçmedi evimizi arıyor. Kınalızâde Ali Efendi, zamanın şair ve müzisyenlerinden Nihânî'yi henüz hasetçilerin padişahı devirme iftirasıyla suçlanıp idam edilmeden önce şu gazelle davet ediyor yemeğe: *"Yanağının ışığı bu gece evimizi aydınlatsa, bu yıkık gönlümüzü coşkunun oduna yandırsa... / Ey zahit! Saki kadehleri döne dolaşa doldurdukça, biz şarabı ve kadehi bırakmayız. / Ayrılık gecesinde sağ kalırsak şaşılmamalıdır, ecel postacısı karanlıkta evimizi bulamaz da ondan. / Kimse duymasın, bu gece pencereden gel, yıkık kulübemizi ay gibi aydınlat. / Ey Ali! Saçları zincir olanların suçları yoktur, çünkü biz deli gönlümüzü bir türlü tutamayız."*

Mimâr Sinân Minyatürü (Kemal Çiçek, *Osmanlı-Türk Medeniyeti,* Ank., 2000, s.450.)

Taş yerinde ağırdır. Değirmende buğdaya, yüzük kaşında güzele ağır. Kitap da basar, mühür de. Put da olur, mabet de. Taş taş üstünde bırakmayanlar geçmiştir bu dünyadan, taş üstüne taş koyanlar da. Taşa tutanların meyve ağaçlarıyla alıp veremedikleri nedir bilinmez ama taşı gediğine koyanların hasımlarında açtıkları gedik bellidir. Kimi ocaktan taş çıkarır, kimi taş çıkartır gençlere ihtiyarlığında. Taşı sıksa suyunu çıkaranlara gelince, taş devrinden tunç devrine geçemeyenleri anlayamazlar bir türlü. Taşa söz geçiren mimarlar, yollarına taş koyanlara nispet taşla destan yazarlar. Hasetten taşlaşmış kalbiyle Veziri Âzam, *"Taş çatlasa, kubbesini taşımaz bu yapı,"* dese de bir gün taş çatlar, içinden görkemli bir mabet fışkırır.

Altı yıl bir ağaç gibi yontar taşı Baş Mimar. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin temele koyduğu ilk taşın üstüne başka taşlar konulsa da bitmez bir türlü mabet. Rüstem Paşa'nın yüzü gülerken, padişahın yüzü asılır. Kehanet doğru çıkmış, kütüphanesi, medreseleri, türbeleri ve hamamıyla

müştemilat, külliyenin içinde bir bir yerini alırken mabet henüz gayb kapısını aralamamıştır. Sermimâr ana yapıyı bırakmış, teferruatla uğraşmaktadır çünkü. Kubbe yokken türbeyle vakit geçirmekte, minare yokken mihrapla uğraşmaktadır. Dedikodu kazanları kaynamakta, bulutlara yükselen kara dumanlar Sultan Süleyman'ın gözünü yakmaktadır. Sonunda iki kızıl gürz gibi indirir gözlerini Sultan Sermimâr'ın üstüne ve *"Bana bu bina ne zaman tamam olur, tiz haber veresin!"* diye kükrer. Sinân, bir arslan kükremesinin ne anlama geldiğini bildiğinden tepeden tırnağa ürperir o an. O ürperişle açılır arası okla yayın. Başka bir zaman olsa bir araya gelemeyecek dört kelime bir asker intizamıyla saf durur: *"İki ay sonra tamamdır inşallah."*

İki ay iki ay mıdır? Taşlar tespih olup anıyorsa Allah'ı, zaman zaman olup mabedi doğurmaz mı! Amelelerin bileğine, kalfaların zekâsına vurmaz mı her sabah semadan ışık. Sinân herkes uyurken yatağından fırlayıp koşmaz mı mabede gözyaşlarıyla. Fiziğin yükselemediği yerde dualar tutmaz mı elinden. Tutmaz mı iki ay sonra sözünü Sinân. Padişahla Rüstem Paşa değişmez mi yüzlerini. 1557'de bir Haziran günü, ilk cuma namazı için toplanmaz mı ahali. Süleymaniye adlı o eşsiz güzeli tahtırevanda taşımaya başlamaz mı İstanbul'un gözde tepesi. Yedi yıllık çileyle Mevlevilerin başını döndüren Bektâşi Sinân iki gümüş anahtar sunmaz mı Sultan'a. 67 yaşındaki Sermimâr, yoluna taş koyanlara inat yol yapıp çıkmaz mı semaya. Sultan sultanlığını anahtarları geri vererek göstermez mi tebaasına. *"Bu bina eylediğin beytullahı, dua ile açman muradımdır,"* diyerek. Kayseri sancağının Kesi nahiyesine bağlı Ağrınaz köyünden çıkıp, 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 22 türbe, 7 darülkurra, 17 imaret, 3 darüşşifa, 7 su yolu ve kemeri, 8 köprü, 15 kervansaray, 33 saray, 32 hamam, 6 mahzen yapmadan ölmeyen Sinân

96 yıllık ömrünün baharında gülümsemesini uzak bir yıldız gibi göndermez mi asırlara.

Gönderir. Yirmi sekiz yıl Sultan Süleyman'ın, sekiz yıl II. Selim'in, on dört yıl III. Murat'ın mührünü beldeden beldeye, kıtadan kıtaya gönderir Sinân. Köprüler, camiler, türbeler, medreseler, hastaneler ve kervansaraylarla soğuk değil, sıcak mührünü basar İslâm'ın. Şahsi mühründe *"El-Hakîr-ül-fakîr Mîmar Sinân"* yazmakta olan bu zengin ruhu, tevazu gösteren her kulu gibi yüceltir Allah. Niyetlerini bilir çünkü. On üç günde bir köprü kurmuşken Purut nehrinin üzerinde, *"Köprünün başında bir de kule olsun,"* diyen Ayaş Paşa'ya hangi dille söyler bakın: *"Münasip değildir. Kâfire gayret düşüp birkaç adamla kuleyi alırsa, nâmı bir kule almış olur!"*

On üç günde köprü yapan, on dört günde üç kadırga inşa etmez mi! Van Gölü'nde açılmaz mı Sultan'ın gemileri. Aynı anda üç müezzinin birbirini görmeden tırmandığı üç şerefeli minareleriyle Selimiye'yi tüm zamanların en zarif mücevheri olarak sallandırmaz mı Avrupa'nın göğsüne. *"Ayasofya kubbesi gibi bir kubbenin yapılmadığını söyleyip duran kefere-i fecerenin mimâr geçinen takımına cevap olmak üzere, Selimiye kubbesinin altı zira kaddim ve dört zira derinliğini ziyade ettim,"* diyerek meydan okumaz mı kimliği adına. Okur. Dahası başarısını *"Osmanlı'nın uğurlu devleti ve yüce himmeti"* ne bağlayıp, *"Mimârlıktan güç bir sanat olmayıp, her kim bu tehlikeli hizmette olursa evvela iyi niyetle ve dindarlıkla işe girişmesi, binanın yeri muhkem olmayınca temele başlamaması gerekir,"* der gelecek zamanın mimarlarına.

Ve gelecek zamanların şairlerinden Yahya Kemal'e, *"Bir neferdir bu zafer mâbedinin mîmarı"* dedirtir, *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*'nda.

Güneş ne zaman kaybolmaya yüz tutsa gün doğuyor onlara. Alacakaranlıkta dört put kol kola giriyorlar. Kâh set olup suyun önünü kesiyor kâh yarasadan mendillerini sallayarak halay çekiyorlar. Yanılgı en değerli konukları. Onu ağırlayabilmek için bilgiyi yolcu etmeleri gerekiyor, kuşku ağaçlarını budamaları. Bu dört gulyabani evcil hayvanlar gibi yaşıyor aklın kenarında. Alışkanlık korkuyu bastırıyor. Işık sızdırmaz perdeler rahatlatıyor fikri. Düşünce sarayında in cin top oynuyor. Ta ki bir yargıç adlarını koyana kadar heyulaların: *Idola tribus*, *Idola specus*, *Idola fori*, *Idola theatri*. Yargıcın adı Francis Bacon. XVI. yüzyılı *"Putlar kuramı"*yla sarsıyor. İnsandan putlarını teşhis etmesini istiyor, perdeyi çekerek penceresinin önünden. *"Zihninin putları bunlar!"* diyor. *"Bilgiyle arandaki engel!"* Gözleri fal taşı gibi açılıyor insanın. Gelecek de ne, bugünü keşfediyor. Dil, gelenek ve imgelemin hayaletlerine dehşetle bakıyor. İşte *Idola tribus = Soy Putları*: Algıya körü körüne güvenme, genelleştirme, kanıtları gör-

mezlikten gelme ve sonuca sıçrayış. İşte *Idola specus = Mağara putları*: Kişisel eğilimler, alışkanlıklar, çevre ve okumanın biçimlendirdiği davranış kalıpları. İşte *Idola fori = Çarşı putları*: Zihni bulandıran soyut sözcükler, dayanağı olmayan kavramlarla hayatı tanımlama. İşte *Idola theatri = Tiyatro putları*: Eski öğretilere sorgusuz teslim oluş, yıllarca benimsenmesinden dolayı basmakalıp kuramlara bağlılık.

Francis Bacon'ın babası krallık mühürdarı, putu yükselme arzusuydu. Avukatlık, hukuk hocalığı, baro yönetim kurulu üyeliği, saray hukuk danışmanlığı, krallık başsavcılığı ve krallık başyargıçlığı ikbal merdiveninin basamaklarıydı. Fakat her şeyden önce bir düşünürdü o. Bu yüzden her basamakta kendini, çevresini ve putlarını sorgulamaktan geri durmadı. Ona göre, insanın özgürlüğü pahasına gücün peşinde koşması, başkalarından güçlü olmaya çalışırken kendi üzerindeki gücünü kaybetmesi, yadırganacak şeydi. *"Bir göreve yükselmek çetin bir iştir; insan çabaladıkça yeni güçlüklere sürüklenir, zaman zaman küçülür, onursuzluk yoluyla onur kazanır,"* diyordu Bacon. Ah Essex Kontu! İsyana kalkışacak zaman mıydı! Bir yanda dostluk vardı diğer yanda krallığa sadakat. Tamam o himaye etmişti kendisini, o sokmuştu saraya naif gölgesini. Tamam dosta söylenen sevinç iki kat olur, acıysa yarıya inerdi. Fakat yüksek görevlerin tabanı kaygandı. Gerçeğin söyleneceği zamanı bilmek gerekirdi. Hem doğru karar vermeyen yargıç *sınır taşını oynatma* suçunu işlemiş olurdu. O halde gücenmemeliydi ona dostu, *iyi yurttaş* olmanın *iyi insan* olmaktan önce geldiğini belirterek idam fermanına imza attığı için.

"İnsan her zaman kahraman olmaz ama her zaman insan olabilir," diyordu Bacon. Akılla tabiat, nedenlerle

sonuçlar arasında arıyordu insanı. En büyük dalkavuğu kendisiyse insanın, o dalkavuktan kurtulmalıydı. Yoksa ne kalmanın ne çekilmenin zamanını tayin edebilirdi. *"Çekilmek isteseler çekilemezler, gerekli olduğu zamanda bile istemezler bunu; tersine, yaşlılıklarında hastalıklarında bile bir köşeye yerleşemezler. Tıpkı sokak başlarında oturmaktan bir türlü vazgeçmeyerek kendilerini alay konusu eden kocamış kentliler gibi,"* diyordu Bacon onları tanımlarken. Fakat putu yakasını bırakmıyordu Londra Kulesi'ne hapsedilinceye dek. Rüşvet almakla suçlanıyordu işte. İp en hafif bir çekmeyle kopuyordu. Sonunda, yakıldığı veya ezildiği zaman kokusunu veren değerli tütsüler gibi çağırıyordu onu erdem. Serbest kaldığında her şeyi yüzüstü bırakmalı, kitaplara dönmeliydi. Yalanlamak ve reddetmek için değil, inanmak ve her şeyi kabullenmek için değil, konuşmak ve nutuk çekmek için değil, tartmak, kıyaslamak ve düşünmek için okumalıydı.

Affedildiği halde saraya dönmüyor Bacon. Yeşil bir alanı karaağaçlarla çevirip çit çekiyor bir arkadaşıyla. Sekiz huş, on altı kiraz ağacı dikiyor. Yüz çeşit gül, menekşe, karanfil, çuhaçiçeği... Davalılara ve davacılara değil, renklere, rüzgârlara, kokulara dikkat kesiliyor. Zamanında *"Bilginin Gelişimi"*, *"Yeni Organon"*, *"Eskilerin Bilgeliği"*, *"Büyük Yenileme"* ve *"Denemeler"*i yazmıştı şimdi sıra *"Bahçeler Üstüne"*ye geliyor. Önyargıların putlarını yaklaştırmıyor artık yanına. Doğru bilgiye ulaşmak için karlı bir günde deney yaparken soğuk alıyor. 65 yaşında soğuğun etin çürümesi üzerindeki etkisini araştırırken ölüyor Bacon, *Gerçek Üstüne* adlı denemesinde yüzyıllarca çürümeyecek bir cümle bırakarak okurlarına: *"İnsan ruhunun acımayı bilmesi, Tanrı'nın istemine sığınması, gerçeğin ekseni çevresinde dönmesi, hiç kuşkusuz yeryüzünde erişilmiş bir cennettir."*

OYUNCUSU DEĞİL SEYİRCİSİ BİR KOMEDİNİN

Ne müthiş bir komedi! Ne büyük sahne, ne muhteşem dekor... Fakat sandalyeler boş. Seyirci olmaya yok kimsenin gönlü. Sahnenin önünde kilometrelerce kuyruk. Bir an bile görünmek yeter. Dışarıda alkış olmasa da olur; herkes çılgınca alkışlıyor kendini içeriden. Öyle bir gürültü var ki, suflörler perdenin arkasından çıkıp alenen oyuncuların kulaklarına bağırıyorlar. Oyuncuların yüzleri kızarmıyor, kulakları çınlıyor yalnız. Oyunun adı: *"Ormanda Yolunu Kaybeden Adam."* Sahneye kim çıksa bir o tarafa koşturuyor, bir bu tarafa. Kâh doğuya kâh batıya kâh kuzeye kâh güneye. Pusulası bir topaç; aynı anda bütün yönleri gösteriyor. İradesi bir makas; aynı anda hem kral hem soytarı elbisesi biçiyor. Gökyüzüne bakmak aklına gelmiyor yönünü tayin edebilmek için. Ormandan çıkamasa da sahneden çıkma zamanının geldiğini düşünüp selam veriyor boş salona eğilerek. Tam o anda yıldızlar şangırtıyla dökülüyor yere; sessizliğin tezhibi. O da ne, bir çift el kekeme alkışlar bırakıyor oyuncunun bileklerine.

Komedinin tek seyircisi ayağa kalkıyor ve *Cogito, ergo sum,* diyor.

Düşünmeyi varlığının nedeni olarak gören bu seyircinin adı Descartes. Dünyada oynanan komedilerin oyuncusu değil, seyircisi olduğunu söyleyen bu garip seyyahın yolculukları tam on yedi yıl sürüyor. *Dünya kitabını incelemek* ve *Benliğini tanımak* iki kanadının adı. Ona göre her insanın akıl atı var. İş bu kanatlı atla nereye gittiğinde. Macaristan, Almanya, Fransa, İtalya, İsveç... Gözün gördüğüyle yetinen bir gezgin değil o. Hakikatin peşinde, duyuların perdesiyle gizlenen. Tanrı'yı ve ruhu salt duyularla anlamaya çalışanları, *"Kulak ve burnun duyma ve koklama görevini, göze yaptırmaya kalkışmak"* olarak tanımlıyor bu yüzden. Bu yüzden indiriyor duvardan şüphe eleğini. Zihnini yenileyebilmek için tortulardan arındırıyor.

On altı yaşındayken Paris'te bir eve kapanıyor geometri çalışmak için. Yirmi iki yaşında sırf cephe gerisinde düşünebilmek için Hollanda ordusuna yazılıyor. Yirmi üç yaşında felsefesinin koordinatlarını bulabilmek için, Almanya'da kullanılmayan büyük bir sobanın içinde geçiriyor bir gününü. Sobanın dışına çıktığında dört şömine yanıyor içinde: Apaçık olmayan bir şeyi hakikat olarak kabul etmemek, bir meseleyi incelerken en küçük parçalarına kadar ayırmak, en basitten yola çıkıp en girift ve kapsamlı bilgiye ulaşmak, hiçbir şeyi göz ardı etmediğinden emin kılacak şekilde bir sağlama yapmak. Bu dört ateşi canlı tutabilmek için de üç madenden cevher taşıyor: Birincisi; örf, âdet ve dine riayet. (Aşırılıklardan kaçınıp orta bir yol izleme.) İkincisi; azim ve hareket. (Ormanda kaybolan insan tek bir yöne doğru yürümelidir çıkış yolu bulabilmek için.) Üçüncüsü; dünyayı değiştirmeye kalkmak yerine kendi arzularını değiştirmeye çalışmak.

Doğruya en yakın olanı bulabilmek için kendinden yola çıkıyor seyyah. Ona göre "Ben"in arka planında Tanrı var. Perdeyi çektiğinde gözleri kamaşıyor. *"'Ben'imin büsbütün mükemmel olmadığını ve 'Ben'den daha mükemmel bir varlığın olduğunu seziyorum. Bu seziş bana nereden geliyor? Yokluktan gelemez. Kendimden de gelemez. Öyleyse o seziş bana öyle bir varlık tarafından verilmiş olmalı ki, O benden mükemmel ve bütün kemâlâtı nefsinde toplayan bir varlık olsun. En mükemmel varlık Tanrı'dır ve bize kemâlât O'ndan gelir,"* diye haykırıyor Descartes. Çağdaş felsefenin babası, matematiğin sihirbazı, analitik geometrinin kurucusu, bilginin mutlak kaynağını şu cümleyle özetliyor: *"Tanrı bilinmezse hiçbir şeyin kesin bilgisine sahip olunamaz. Tanrı, temeldeki doğrudur."*

Ne müthiş bir komedi! İnsan sahnede! *Ben varım!* diye haykırıyor. Düşünmeden haykırıyor. Şüphe etmeden kendinden. Şüphe etse, beden ne, ruh ne soracak. Mükemmel olmadığının farkına varacak ve mükemmel olanın. Varlığının O'nun varlığıyla kanıtlanabileceğinden habersiz. Varlığının ve bütün evrenin. *"Açık seçik kavradığımız her şeyin varlığının tek ispatı, Tanrı'nın var olmasıdır,"* diyor salondaki tek seyirci. *"'Tanrı vardır, çünkü zihnim O'nu tasarlıyor,' demek yanlış. Aksine 'Zihnim Tanrı'yı tasarlıyor, çünkü Tanrı vardır,' demek gerekiyor."*

Yolunu kaybeden adam bir o yana bir bu yana koşuyor, ormandan kurtulmalı. Başaramayınca oturmalı başını elleri arasına alıp. Başaramayınca taç takmalı başına hükümran görünmek için. *Ben varım!* diye son kez haykırıp, selamlamalı salonu eğilerek. Taç yuvarlanmalı o anda. Descartes, kekeme bir alkışla uğurlamalı oyuncuyu ayağa kalkmadan.

114 yıl yaşamış bir Saray Kuyumcubaşısı'nın ne hikâyeleri vardır. Kanunî'nin seferlerinden bilezikler, II. Selim'in fetihlerinden gerdanlıklar, I. Ahmed'in gazalarından küpeler yapmak her kula müyesser değildir. Meyveyi dalında görmek gerek. Bakın, Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zıllî'nin mahdûmu Evliya Çelebi, hazine sandıklarının yanında nasıl gözleri kamaşarak büyüyor! Güğümcübaşı Mehmed Efendi'den hat, Derviş Ömer Gülşenî'den musiki, Keçi Mehmed Efendi'den Arapça gramer, Evliya Mehmed Efendi'den tecvid dersleri alıyorsa da aklı hazinelerdedir. Altında, gümüşte, yakutta değil, şiirde, kıssada, söz hünerinde. Babasının teberrüken ismini verdiği hocası Evliya Mehmed, onu yedi kıraat, on rivayet Kurân'ı okuyabilen Kurrâ'dan görmek isterdi belki de. Fakat yedi düvel makamında dolaşıp, bin bir rivayetle söyleşmeyi nasip etti Yaradan ona. 19 yaşında yaşadığı şehri keşfetmekle başlayan yolculuğu, 29 yaşında ilk defa onu İstanbul dışına attı: Bursa'ya. Bir ay sonra eve

döndüğünde, *"Gel bakalım Bursa seyyahı!"* diye karşıladı Kuyumcubaşı oğlunu. Şaşırdı Evliya, habersiz gitmişti çünkü. Derviş Mehmed bu, dualar edip rüyaya yatmıştı da mahdûmunun Bursa'da olduğu âyan olmuştu ona. *"Ol gece vakıamda* (düşümde) *seni gördüm ki, Bursa'da Emir Sultan hazretlerini ziyaret edip ruhaniyetinden istimdad ile seyahat rica edip bükâ ederdin* (ağlardın). *Ve ol gece bana nice evliyaullahlar rica edip senin seyahate gitmen için izin talep ettiler. Ben dahi ol gece cümlenin rızasıyla sana destur* (izin) *verip Fâtiha tilavet ettiler. Gel imdi şimden geri sana seyahat göründü. Allah mübarek eyleye..."* diyerek şaşkınlığına şaşkınlıklar katmıştı oğlunun. Arkasından sular dökerek değil, öğütlerle uğurlamıştı: *"Besmelesiz taam yeme!"*, *"Kötüye yoldaş olma!"*, *"İki kişi söyleşirken dinleme!"*, *"Sır arkadaşı ol!"*, *"İnatçılıktan sakın!"*, *"Haramdan kaç!"*, *"Evden eve söz taşıma!"*, *"İhtiyarlara hürmet et!"*, *"Evkât-ı hamseye* (beş vakit namaza) *müdavemet edip, salâh-i hal ile mukayyet olup ilmle meşgul ol..."*

Kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zıllî, evliyaullahı rüyasında görür de oğlu Evliya Çelebî, başta Kâinatın Efendisi, cümle yüce ervahı rüyasında görmez mi! 19 Ağustos 1630'da görülür o muhteşem rüya. İstanbul'da Ahi Çelebi Camii'ndedir, herkes orada: Peygamberler, sahabîler, sıddîklar, velîler ve on iki imam... *"Kutlu ellerine haddim olmayarak dudak urup, görkeminden 'Şefaat ya Resulallah!' diyecek yerde hemen 'Seyahat ya Resulallah!' demişim,"* sözleriyle anlatır Çelebi o müthiş ânı. Hz. Peygamber'in gülümseyerek, şefaati, seyahati ve ziyareti müjdelediğinden bahseder sevinçle. Bu duayı cemaat fatihayla mühürler de Çelebi heyecanla karşılık verir öperek ellerinden. Ah o eller... *"Ulu sahabeler Fatiha okurlarken, ben orada bulunanların hepsinin ellerini öpmekte*

idim ve her birinin hayır duasını alıp giderdim. Kiminin kutlu eli misk gibi, kiminin amber gibi ve kiminin de sümbül ve gül ve kimi reyhan, kimi seymeran, kimi menekşe, kimi de karanfil gibi kokardı. Ama aslında Peygamberimizin kokusu safran rengindeki gül kokusu idi. Kutlu sağ elini alıp öptüğümde sanki pamuk gibi kemiksiz, muhterem bir eldi..." Rüya görüldü ve sıra tabircilere geldi. Muabbir İbrahim Efendi, *"Dünyayı gezen ünlü bir seyyah olacak, işini hayır ile tamamlayıp, Hz. Peygamber'in şefaatiyle cennete gireceksin!"* derken, Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede, *"On iki imamın elini öpmüşsün, dünyada her şeye erişirsin, aşere-i mübeşşere'nin elini öpmüşsün, cennete girersin. Çar yar-ı güzinin kutlu ellerini öpmüşsün, dünyada ne kadar padişah varsa sohbetleriyle şereflenirsin. Ol kim Hazreti Peygamber'in güzel yüzün görüp, ellerine sarılıp, hayır duasın almışsın. İki dünyada mutluluğa erişirsin. En son Sa'adü Vakkas'ın nasihati üzere en önce bizim İslambol'u, cennete benzer şehrimizi yazmaya çaba göster, varını yoğunu buna harca,"* sözleriyle tütsülemişti bu garip düşü.

İşte Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkarıyor Çelebi'yi Köprülü Mehmet Paşa. Sultan'la geçirilen üç saatten sonra hayranlığını gizleyemiyor: *"İlâhî Evliya! Berhudar ol, çok yaşa! Aceb yekpâre cevaplar verdin ki, her biri devletin işine yarar birer Süleyman merhemidir."* Ve Çelebi sürmeye başlıyor Süleyman merhemini; Azak Seferi'nde Bahçesaray'a, Girit Seferi'nde Hanya'ya. Erzurum Beylerbeyi'yle Erzurum'a, Şam Beylerbeyi'yle Filistin'e ve Şam'a. Murtaza Paşa'yla Sivas'a koşuyor, Melek Ahmed Paşa'yla Van'a. Buğdan, Eflak, Belgrad, Sofya, Dağistan, Hazar, Sakız, Sisam, Girit, Mısır sırada.

* * *

"Nice nice yüz pâre şehirler", *"Yedi krallık vilayetler"* gördü Evliya Çelebi. Şiirse şiir, hatsa hat, nakışsa nakış, mûsikiyse mûsiki; bu ne sanatkâr seyyah. Şairliğinden miydi fil doğuran kadınlardan, gâipten haber veren mağaralardan söz edişi yoksa nüktedanlığından mı? Kimi tarihçiler mal bulmuş Mağribiler gibi yağmaladılar bu haberleri. Suçladılar Çelebi'yi: Usta binici cirit atıyor efsane meydanında. Kim inanır bu martavallara! Bir de demez mi: *"Ey bu müsveddelerimizi, berbat yazımızı tenezzül edip okuyan muhterem dostlar, şöyle malûm ola ki, âlemleri kaplayan bilgiye gizli değildir bu seyahatimiz ve bu ibret alınacak sergüzeştimiz..."* Çelebim siz onlara kulak vermeyiniz. Çünkü bu satırların gecikmiş seyyahı ben, kulak vermiş dinlemekteyim sizi. Anlatın, ibretle seyretmekteyim şehrengizi. *"Fil doğuran kadınlar"* benim muhayyilemde ne kadar gerçek. Gözlerimle gördüm fil bacaklı veletleri Frengistan'da. Hamburgerlerle şişmiş bacaklarıyla bisiklete biniyorlardı, yavru filler gibi sirkte. Bu tabirimi beğenmediyseniz bir tabir daha yapabilirim. Mesela zalim çocuklar doğuruyor olamaz mı analar. Ebrehe'nin fillerince gaddar... Gelelim kâhin mağaralara. Neden dev çanak antenler olmasın dinleyen dünyanın durmuş kalbini. Şairim ya ben de uydurabilirim. Bir mağaradır televizyonum belki duvarlarına resimler yaptığım. Ateş yakıp yalanlar kızarttığım her akşam.

Demek Viyana'da Beç Kalesi'nde bir siyaset meydanı var! İki tunçtan koç güneş tam tepedeyken eşinip birbirine koşuyorlar tokuşmak için. On ikiyi gösteriyor saat, on iki kez tokuşuyor koçlar. Yer gök sarsılıyor bu çarpışmadan. Başlardaki çanlarla çın çın ötüyor şehir. Sonra asıyorlar bir torba gibi koçların kapışacağı yere suçluları. İtiraf ederse suçunu ne âla yoksa saat ölümü vuruyor on iki defa. Çelebim ağzına sağlık ne güzel anlatmışsın. Var-

sın inanmasınlar, hayranım sana. İzin ver robotları dinleyelim bir de senin dilinden. Tabirlerimi beğenmediysen susarım. Başkasına tabir ettir istersen:

"Beç şehrinin içini gezerken hekimler çarşısına uğradım. Yüz adet dükkân vardı. Bazı dükkânların önlerinde iskemleler üzerine oturtulmuş, beyaz sarıklı, Boşnak kalpaklı, Antalya ve Isparta külahlı, Tatar görünüşlü ve Tatar kıyafetli, elleri ve ayakları demir zincirli Müslüman esirlerinin kimi siyahî, kimi civan yiğitler, kimi ak sakallı ihtiyar kimselerdi. Mahzun, boyunları bükük hâlde iskemleler üzerinde oturmuşlar, önlerinde tunçtan havanlar, içlerinde besbâse, kebâbe, tarçın, dârülfülfül, kakarla, zencefil ve diğer ilâçları öyle çalışıp döverler ki sanki enselerinde çabuk dövün diye kılıç ile duran adamlar var. İhtiyar olanlar yavaş yavaş, dermansız dövüp, sağına soluna bakıp güçsüz ve dermansız kaldıklarından merhamet damarlarım kabardı. İhtiyar esirlere birkaç akçe verelim diye kese çıkardım. Estergonlu Boşnak Ali Zâim engel olup 'Şimdi ko, dursun; akşama doğru yine buraya gelip, geçtiğimiz zaman ver. Şimdi bu esirlerin sahipleri yanlarında duruyor. Verdiğin akçeleri ellerinden alırlar,' dedi. Ben de doğru deyip keseyi yine cebime koydum. Görmediğimiz çarşı, pazar, mahalle ve imaret yerlerini seyrederek akşama yakın yine esirlerin yanına vardık. Onları seyrederken dükkânlar kapanmağa başladı. Birkaç kâfir gelip bu Müslüman esirlerin bellerinden kuşaklarını çözüp, başlarından kalpakları, külahları ve elbiselerini alıp, her birinin koltuğu altlarına birer saat anahtarı sokup çevirdiler. Hemen bütün esirlerin elleri, başları, gözleri ve kaşları oynamaz oldu. Başlarından sarıkları ve sırtlarından elbiseleri alınca gördüm ki bunlar, hepsi tunçtan yapılmış insan heykeli olup, saat gibi kurulup, çarklar döndükçe hareket edermiş. Ben hayret ettiğimde arkadaşım Ali Ağa:

'Evliya Çelebi, Allah rızası için şu esirlere birkaç akçe,' diye şaka etti. Gerçekten acayip ve garip şeylerdi."

Çelebim, şimdi ben hangi dille tabir edeyim bu acayiplikleri. Dersin ki yalnız Habeşistan'da 78 türlü dil konuşulur. Hangi lisanla söylesem anlarlar dilimi. Ateşperest Banyan Kavminin o beğenip bestelediğin diliyle mırıldanayım istersen: *"Dahen dasi mali lavar malila dar. Ram ram ram ram. Ala ala ala..."* Kimse anlamaz mı? Okut kabilesine başvursak. Diyorsun ya *"Bu diyarda harami yoktur. Kurt da yoktur. Yalnız koyunlarını ukab kuşu kapmasın diye bir çoban tutarlar."* O halde onların konuştuğu dille yazayım: *"Zad beklum haşram"*, *"Ejirida ejirida!"* Tercüme mi edeyim ana dilime? *"Her güle bülbül olmaz!"*, *"Ah aman! Ah aman!"*

John Locke

Düğüne davetlisiniz. Cevabınızın *Evet* oluşu size bir yol açacak. Fakat yolun açık olması yeterli değil düğünde olabilmek için. Düğüne nasıl gidilmesi gerekiyorsa öyle gitmelisiniz. Bir hazırlığa ihtiyacınız var. Bir düğün elbisesine. Bir hediyeye. Bir bineğe. Diyelim ki düğün davetini kabul edip ulaştınız düğün evine. Fakat üzerinizde düğüne uygun bir giysi yok. Kapıda karanlıklar içinde kalırsınız. İncil'de geçen (Matta XXII / 11-13) *"Düğün daveti"* ni düşünüyordu John Locke. XVII. yüzyılda İngiliz İç Savaşı'nın o en kanlı döneminde bile Oxford yine Oxford'du. Retorik, dilbilgisi, etik, geometri, Yunanca ve Arapça derslerinin yanı sıra doğa bilimleri ve tıp da okuyan Locke, deneyle elde edileceğine inandığı bilgi alanları içerisinde İngiliz Felsefesi'nin temellerini arıyordu. *"Beyaz siyah değildi, daire üçgen. Ve üç çoktu ikiden."* Sezgiydi bu; bilgi edinme gücü sınırlı olan insanın ulaşabileceği en açık ve kesin bilgi. Ona göre bundan daha büyük bir kesinlik isteyen kimse, ne olduğunu bilmediği bir şeyi istiyor demekti.

Düğün davetini kabul etmek, ebediyeti istemekti ona göre. Ebediyet düğününe gidebilmek için önce inanmak gerekiyordu sonra hazırlanmak. Düğün davetini kabul edip düğün elbisesi giymeyen kimse düğüne iştirak edemeyeceği gibi, iman eden fakat imanını iyi davranışlarla süslemeyen kimse de ölümsüzlüğü kazanamayacaktı.

Akıl, evet bir ışıktı o. Tanrı insana hayatını düzenleyebilmesi için akıl nurunu vermiş, aklın üstünde kalan hakikatlarıysa vahiyle bildirmişti. İki Tanrı armağanıydı akıl ve vahiy birbirinden ayrılmayan. İnsan her ikisine de muhtaçtı. Locke bir yandan *"İlâhî vahiyle şeytanî ayartmaları* (diabolical imposture) *ayırmamıza yardımcı olacak şey akıldır,"* diyerek akıl pusulasını işaret ederken, diğer yandan, *"Akıl her şeyde son hakim ve rehberimiz olmalıdır. Fakat bununla, Tanrı'nın emrettiği herhangi bir hükmü açıklamada akla başvurmamız ve eğer akılla açıklayamıyorsak onu reddetmemiz gerektiğini değil; vahiy olduğu bildirilen hükmün gerçekten Tanrı'nın bir hükmü olup olmadığını belirlemek için akla başvurmamız gerektiğini kastediyorum,"* diyerek bilgi ve algılama gücü arasındaki farka dikkati çekiyordu. İnsanın vahye ihtiyacı vardı zira yetileri sınırlıydı. Tanrı bilgiye ulaşmamız için çeşitli yetiler vermiş, ancak bu yetilere belirli sınırlar çizmişti. Bu yüzden akıl, vahyin bildirdiği bütün hakikatleri izah edemezdi Locke'a göre. Çünkü her ne kadar vahyin bildirdiği hakikatlerin bir kısmını akıl bilebilirse de vahiyden öğrendiğimiz hakikatlerin çoğu aklın üzerindeydi. Her şeyi akılla kavramak isteyenler okyanusu avuçlarına sığdırmaya çalışıyorlardı.

"En geniş zihinlerin bile sığlıkları vardır," diyorsa bir bilge çatışma kaçınılmazdı. Dinde bulunmadığı halde ona sonradan giren aşırı inanış ve uygulamalar tamamıy-

la, imanı akla aykırı bir alan olarak kabul etmenin bir sonucuydu. İşte Kilise enternasyonalizminin tarihe bin yıllık terör ve baskı yüklü müdahalesinden söz ediyordu Locke. Bununla yetinmiyor *"Two Treatises of Government"* (1690; Hükümet Üzerine İki İnceleme)adlı kitabında yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılması gerektiğini ileri sürüyor, siyasal erkin meşruluğunu ise iki temel koşula bağlıyordu: İlki, siyasal erk yasaya uygun biçimde ele geçirilmelidir, gasp edilmemelidir; ikincisi, siyasal erki elinde tutanlar zora başvurmamalı, kendi kişisel çıkarları için ya da tutkularının gereklerini yerine getirmek için siyasal erkin sağladığı olanaklardan yararlanmanın yollarını seçmemelidirler. Demek ki tehlikeliydi Locke. İngiliz kraliyet polisleri peşine takılmalı, Hollanda'da soluğu almalıydı. Ders verdiği kurumdan kovulmuş ve 84 kişilik hainler listesine dahil edilmiş olarak.

Ah tutkularımız! Onlar değil miydi hakikatten soğutan bizi! Onlar değil miydi Tanrı'yla, kendimizle ve başkalarıyla aramıza engeller koyan! Ne diyor aydınlanma çağının düşünürü: *"Tanrı'nın varlığı, aklın bize bildirdiği en açık bir gerçektir ve aklın bildirdiği bu gerçek matematik kesinliğe sahiptir. Fakat tutkuları insana öylesine hakim olur ki, insan Tanrı'nın var olduğu bilgisine ulaşamaz ve vahyin yardımına ihtiyaç duyar."*

Ah tutkularımız! Onlar değil miydi firavunlaştıran bizi! Ne diyor aydınlanma çağının düşünürü: *"Kendimize karşı nasıl davranılmasını istiyorsak başkalarına öyle davranmalıyız."* Fakat yetinmiyor bu cümleyle. Bu davranışın değerini Tanrı hoşnutluğu şartına bağlıyor. Ölmeden bir yıl önce Ant Collins'e yazdığı mektupta insanlığın gelişimini ve erdemi şu ilkeye bağladığı gibi: *"Hakikati hakikat olduğu için sevmek."*

İKİ DEVİ DİZ ÇÖKTÜREN DEV

Kol kola girmiş iki dev, konuşarak ve susarak yürüyorlar. Manzaraları nefes alır gibi gözlerine çekiyor, kelimeleri nefes verir gibi tabiata üflüyorlar. İki devden yaşça büyük olanı ne söylüyorsa diğerine, adımları hızlanıyor. Gecikmiş olanların telaşından çok yetişecek olanların heyecanı var üzerlerinde. Yerini sadece kendilerinin bildiği bir define ruhlarını o kadar yaklaştırıyor ki birbirine, sandığın iki anahtarı gibi rüzgâr dinene kadar aynı halkada savruluyorlar. Rüzgâr diniyor, demek geldiler. Kapılardan geçip bir mahzene indiler. Şarapların değil şarkıların hapsedildiği bu mekânda bir yer beğendiler hür ruhlarına. Ve iki dev eski bir gramofonun önünde diz çöktüler. Taş plak dönmeye başladı. *"Bir altın uçurum derinleşmeye."* Başlarını eğdiler. *"Dağılırken 'Nevâ' nın esrarı."*

Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ı Konservatuar'ın arşivinde diz çöktüren dev Itrî'den başkası değil. Hocayla talebenin kelimelerini birleştirirsek *"Elli*

milyon ruhu fecre yürüten, kapalı cennet." Cennet, çünkü lütfedilmiş ona. Yenikapı Mevlevihanesi'nde yetişmiş bu özge ağacın kökleri cennette. Dallarının biri hat, Siyahi Ahmed Efendi'nin meşklerinde ta'lik yemişler veriyor. Biri şiir, redifli ve medli çiçekler açıyor divan ve âşık bahçelerinde. Biri ses, çınlatıyor IV. Mehmet'in sarayını, meclisini Kırım Hanı Selim Giray'ın. Ve biri öyle bir dal ki, bütün dalların arasından sıyrılıp *"Musikimizin pîri"* ni yedi kat gökle tanıştırıyor: Beste. Buhûrîzâde Mustafa Itrî, *"Zemzemi dudakla, dudağı zemzemle buluşturuyor."* Kâh rast makamında şikayet ediyor, *"Ne gamzeden, ne gam-ı yâr-ı pür cefadandır. / Bizim şikayetimiz baht-ı bî-vefadandır."* Kâh davet ediyor *'devr-i revan'* da, *"Gel ey saki, bulunmaz böyle âli, dilküşa meclis. / Getir câm-ı musaffayı kim, olsun pür safa meclis,"* kâh fısıldıyor *'hafif'* ten, *"İnletme ben garibi ki düşman şen olmasın / Ben nâtüvâne kıyma, meded! Senden olmasın!"*

Ah kim kıyıyor Itrî'ye ki kırk iki beste kalıyor bin besteden. *"O şafak vaktinin cihangiri,"* tekbirini yükseltiyor kurbanlar kesilirken. Bir avuç topraktan öyle devasa bir ağaç fışkırıyor ki, üç yüz yıldır yağıyor serinliği. Bayramlar bu ahenkle bayram oluyor, bu ahenk coşturuyor süngüleri. Bu ahenkle dile geliyor sevinci ve acısı bir milletin: *"Allâhu ekber, Allâhu ekber-Lâ ilâhe illalâh. Vallâhu ekber. Allâhu ekber velillahilhamd."* Dolaşıyor Itrî segâh dörtlüyü. Yücelişin perdelerini açıyor. Sonra sevgilisine selam gönderiyor yüce Allah'ın. Teravihin her bendinde yeniden yoğuruyor ruhları. Bir ağızdan söylendikçe salat-ı ümmiyye cemaate çocuksu bir neşe yayılıyor. Otuz üç rekat namazı aynı dirilikte kıldıracak rüzgar camilerden kopup Medine'ye varıyor: *"Allâhümme salli âlâ seyyidinâ Muhammedin Nebiyi Ümmiyi ve âlâ, Âlihi ve Sahbihi ve Sellim."*

Buhûrîzâde'nin, sözleri Mevlâna'ya ait olan *"Na'tı Mevlâna"* sına gelince; rastın zirvesinde bir muhabbet bu, Konya Mevlevihanesi'nde Tanpınar'a: *"Bu eserin delaletiyle eski musikimizin bizim olan kapalı cennetine girmiş sayılabilirdim,"* dedirten. *"Ey Allah'ın sevgilisi, o tek Allah'ın elçisi sensin / Yüceler yücesinin seçkini, arınmış ve benzersiz olan sensin... Ey Allah'ın elçisi, sen de biliyorsun ki ümmetlerin âcizdir. Başsız ayaksız âcizlerin yol göstericisi sensin..."* sözleriyle Kâinatın Efendisi'ne iltica eden. Türk müziği repertuarındaki en işlenmiş ve yetkin besteye dönelim isterseniz. İki devi önünde diz çöktüren o büyük esere. Nasıl bir giriştir bu, terennümden soyutlanıp söz deryasına dalan! Şîrâzlı Hâfız'ın sözleriyle Nevâkâr: *"Gülbün-i iyş mîdemed sâki-i gül'izâr kû."*

Musikiye yeni soluklar kazandırmak için esirciler kethüdalığı da yapmış olan Itrî'yi ister, *"Her gördüğü periye gönül mübtela olur,"* mısrasıyla başlayan *buselik bestesi*'yle hatırlayalım, ister Nef'î'nin *"Tutî-i mucize-gûyem ne desem lâf değil"* mısrasıyla başlayan segâh Yörük semâisiyle. Onun Abdülkâdir Meragî'yle birlikte Türk Müziğinin en büyük iki bestecisinden biri olduğunu unutmayalım. Hem çiçekler ve meyveler yetiştiren bu tabiat aşığından öğrenecek ne çok şey var. Mesela bir rast ilâhi çınlayıp duruyor kulaklarımda. Sözlerini Rûşenî yazmış: *"Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi / Kim ola sevmeye bû hüsn ile sen mâhveşi"* (Güzelliğinin güneşi evrenin yüzünü tuttu / Bu güzellikte, sen aya benzeyen güzeli, kim sevmemiş olabilir.) Kâinatın Efendisi'ne seslenen bu ilâhide öyle bir söz var ki Itrî'nin bestesiyle çağları sarsıyor: *"Üzülür, ırkı Ebucehl gibi ebter olur / Çün Ebul Kasım ile her kim ederse güreşi"* (Ebul Kasım (Hz. Peygamber) ile her kim güreş ederse üzülür. Ebu Cehil gibi soyu tükenir.)

ZITLIKLAR ARASINDA SALINAN SARKAÇ

Mıhlandığı sabit bir nokta olsa da zıtlar arasında gidip geliyor sarkaç. İklimler güneşlerini hediye ediyorlar ona. Fakat tam güneşe sarılacakken güneşi arkasına alıp aya doğru koşuyor. Krallar saraylarının anahtarlarını veriyorlar ona. Fakat tam anahtarı çevirecekken kendini zindanda buluyor. Sözlükler kelimelerini sunuyorlar ona. Fakat tam kitabını eline alacakken alevler sayfalarını tutuşturuyor. Kimi zaman Fransa'yla İngiltere arasında gidip geliyor sarkaç, kimi zaman İsviçre'yle Prusya arasında. Kâh hukukun terazisiyle tartıyor insanı kâh şiirin. Akılla delilik, cesaretle korkaklık, samimiyetle yapmacıklık, cömertlikle cimrilik, güçlülükle zayıflık arasında salınıp duruyor. Hem alay ediyor krallarla hem yere göğe koyamıyor onları. Hem Avrupa'nın büyük çıkarlarının peşinde hem kendi küçük çıkarlarının. Karakteri mi böyle. Peki karakter ne?

"Yunanca basım, basma sözcüğünden. Bu doğanın bize bastığı şeydir. Acaba onu silebilir miyiz?" diye soruyor Voltaire *Felsefe Sözlüğü*'nün *"Caractère"* maddesin-

de ve cevabını hayatıyla veriyor. İşte hayatı: Cizvit kolejinde bir öğrenci, henüz on yaşında. Kış titretse de zayıf bedenini sobaların yanması için kutsal suyun donması gerek. O halde kimse görmeden buz parçaları atmalı su çanağına. Isınmalı ki hayatta kalabilsin. Hayatta kalabilsin ki, noter babasının ısrarlarına rağmen kanun adamlığını değil, düşünce adamlığını tasdik etsin. Senyörlerle kralların arasında otursun, erdemle entrikanın arasında yürüsün. Bir yandan haksız yere cezaya çarptırılanların yanında doğruları savunsun, diğer yandan âşık olup *"Matmazel Olympe Protestan'dır. İstemediği halde zalim bir annenin yanında alıkonulmaktadır. Kız kurtarıldığı takdirde Katolikliği kabul ederek benimle evlenecektir,"* yalanını uydursun. XIV. Louis öldüğünde eski dönemi özgürce lanetlerken herkes, o birkaç iğneli mısra yüzünden Bastille Hapishanesi'ni boylasın. Ve herkes Paris'te çılgınca eğlenirken o Londra'nın sisine razı olsun. Swift'i tanısın orada. Fransa'nın devlerini ve cücelerini Güliver'in Seyahatleri'nde bulsun. Alay etsin ve alay edilsin onunla. Sokaktaki banklardan birine çıkıp, *"Ben zaten aranızda dünyaya gelmemiş olmam nedeniyle yeteri kadar talihsiz değil miyim!"* diye seslensin İngilizlere. Trajediler yazsın art arda. Islıklansın ve alkışlansın tiyatro salonlarında. Komedyenlere dinî cenaze merasimi düzenlemeyen Kilise'ye tepki olarak, genç yaşta ölen bir tiyatrocu kızın arkasından onu azizler mertebesine yükselten bir şiir yazsın ve dinsizlikle suçlansın. Bir gün Parlamento kararıyla sarayın merdivenlerinde yakılacak *Felsefe Mektupları*'nı kaleme almaya başlasın sığındığı kasabada. Bir başka gün Prusya Kralı II. Frederic'in dostu ve eleştirmeni olsun kraliyet sarayında.

Sarkacı zıt yönlere gidip gelse de hakikati göstermeye çalışıyor Voltaire'in saati. *"Bir kurbağaya güzelliğin, asıl güzelin, tokalon'un ne olduğunu sorunuz. Size*

bunun, küçük kafasından fırlamış iki patlak iri gözü, yassı ve geniş suratı, sarı karnı, esmer sırtı ile dişisi olduğunu söyleyecektir," diyor sözlüğünde. İnsanın ufkunun genişlemesiniyse kâinattaki konumuna bağlıyor. *"Karşılık beklemeksizin başkalarına yararlı olmak,"* işte yükselişe götürecek erdem. O halde kan dökmek niye! Kahramanı Zadig'in diliyle insanlığa, *"Dostlarım kavganız anlamsızdır. Çünkü hepiniz aynı fikirdesiniz,"* diye sesleniyor. *Tabiat* kelimesine sığınıp evrendeki baş döndürücü nizamı görmezlikten gelenleriyse Evhemere'nin diliyle sarsıyor: *"Ya ben size tabiat diye bir şey yoktur; evrende her şey sanattır, sanat ise bir sanatçının bulunduğunu gösterir dersem..."* Sonra Callicrate'ye veriyor sözü tabiatçılar adına: *"Ne demek istiyorsunuz! Tabiat diye bir şey yok mu? Her şey sanat mı? Amma da boş bir fikir ha!"* Ardından söz sırası tekrar Evhemere'ye geliyor: *"Her şeyin bir sanatçı tarafından yapıldığını anlamak için yalnız bir böceği, bir sümüklü böceği, bir sineği inceleyin yeter; her böcekte, hiçbir insan zekâsının taklit edemeyeceği sonsuz bir sanat eseri görürsünüz; bunun için de son derece usta bir sanatçı lazım; işte bilgeler bu sanatçıya, Tanrı diyorlar."*

Kilise'nin dinsizlikle suçladığı Voltaire, bağnazlıktan hakikate bir çıkış yolu arıyor hayatı boyunca. Kapıyı aralasa da bir an, eleştirdiği bağnazlığın kurbanı oluyor bir an sonra. *Felsefe Sözlüğü*'ndeki *"Cahillik"* maddesinde bakın nasıl resmediyor kendini: *"Bir papağandan farksızdım. Sonraları, bitip tükenmeyen kendi yolumda yürümek istediğimde, tek bir dar patikadan başka bir yol bulamadım; bir de tam manasıyla anlayamadım hiçbir şeyi. Sonsuzluğu seyretmek için çıktığım yerden, cahilliğimin uçurumuna yuvarlandım yeniden."*

Jean-Jacques Rousseau

ÖZGÜRLÜKTEN VAZGEÇMEK İNSANLIKTAN VAZGEÇMEKTİR

Ah La Fontaine! Masalların bizi nasıl da yanılttı. Kargayla alay etmemizi isterken sen, biz tilkiyi sevdik. Ağustosböceği'ne kızmamızı isterken sen, biz karıncayı ezdik. Aslan bölüştürülecek şeyin hepsini kendine aldığında aslan oluverdik birden. Sivrisinek aslanı yere vurduğunda sivrisinektik. Sen bir dersi tatlılaştırmak için başvurmuştun bu yalanlara, biz dersi değil yalanı bal eyledik.

Sadece yalanı mı, dalkavukluğu, serseriliği ve zulmetmeyi de. Ta ki Rousseau elini kaldırıp, *"Sizinle anlaşalım bay La Fontaine! Ben kendi hesabıma sizi okuyacağıma, seveceğime ve masallarınızdan ders alacağıma söz verebilirim. Ancak çocuklara bunları öğretmemi istemeyeceksiniz benden!"* diyene kadar. Ta ki Rousseau *"Emile yahut Terbiyeye Dair"* adlı ciltlenmiş isyanıyla insanın mayasında bulunmayan kötülüğün *"eğitim"* adı altında ona nasıl musallat edildiğini ilan edene kadar. Ta ki Cenevre Meclisi Rousseau'nun *"Emile"* ve *"Toplum Sözleş-*

mesi" adlı kitaplarının Paris ve Cenevre caddelerinde yakılıp, yazarının tutuklanmasına karar verinceye kadar.

Ah Rousseau! Hadi büyüdüklerinde isabetli hükümler versinler diye, çocuklara iyilikle adaletin ikiz kardeşler olduğunu öğretip koşturdun onları gürültülerden uzak, *"Gelişim adına mutluluklarına kıymayın!"* diye uyardın büyükleri. Peki geçerli hukukla gerçek hukuk arasında yaptığın ayrıma ne demeli *"Du Contrat social"* de! *"İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur,"* ha! Demek özgürlük olmadığında ne mutluluktan söz edilebilir ne de onurdan. Demek özgürlükten vazgeçmek, vazgeçmektir insanlıktan. Demek vicdan adlı derin mahzenden çıkarılır adalet ve erdem. Demek başkalarına hükmetmek için yetiştirilen bir kimseyi adalet duygusundan ve akıldan mahrum etmek hususunda el ele vermiştir her şey. Demek halk kaderini tayin etme hakkını hiçbir kimseye ve kuruma nihai olarak devredemez. Demek doktorlarımız, matematikçilerimiz, kimyagerlerimiz, astronomlarımız, şairlerimiz, müzisyenlerimiz ve ressamlarımız var bolca; ama artık bir yurttaş yok aramızda. Ah Rousseau! Bu kadarı da fazla!

Sen zaten ne olduğunu ortaya koymuştun Dijon Akademisi *"Bilim ve sanattaki gelişmeler, ahlakî yaşamda bir gelişme sağlamış mıdır?"* sorusunu sorduğunda. Yememiş içmemiş *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev'*le çalmıştın akademinin kapısını. *"Zihinlerimiz sanat ve bilimler geliştiği oranda bozulmuştur,"* diyerek insanı yozlaştırmakla suçlamıştın yaşadığın çağı. Barbar mıydın sen Rousseau! Medeni inceliği, arkasında kıskançlıkları, şüpheleri, korkuları, aldırmazlıkları, nefretleri ve hileleri saklayan *"Alçakça bir perde"* olarak nitelemiştin bir de. Bununla yetinmemiş, medeniyetin kendi doğurduğu kötü-

lüklere çare bulmak için ümitsiz bir yarış olduğunu, söyleyebilmiştin. Sözüm ona Diderot'yu hapiste ziyarete giderken *"müthiş bir aydınlanma"* yaşamış, kitabını senelerce küllenmeyen o ateşle yazmıştın. Bir de ödül vermişlerdi sana ününü perçinleyen. Bereket ki gün dönmüş, bir başka yarışmada elemişlerdi seni. Çuvallamıştın, *"İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni nedir ve bu eşitsizlik doğal hukuk açısından doğru mudur?"* diye sorduğunda Dijon Akademisi. Sen misin *"İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temeli Üzerine Konuşma"* adlı kitabında beden ve zeka farklılıklarını bir tarafa bırakıp, sonradan edinilmiş eşitsizlikleri tartışmaya açan. Yağmayı değiştirilemez hak haline zekice dönüştüren birkaç muhterisin insanlığı esarete götürdüğünü söyleyen. Sen misin eşitsizlik varlığını toplum kurumlarına borçludur, diyen.

Ah Rousseau! Keşke *"İtiraflar"*ını yazmasaydın. Günahlarını biz ifşa etseydik keşke. Keşke ardı arkası gelmeyen aşklarını, yetimhaneye terk ettiğin çocuklarını, çıkar için mezhepten mezhebe sıçrayışlarını yüzüne vurup sus diyebilseydik sana. Ne yazık ki susturan sen oldun dehanla bizi. Kıyamet borusu çalındığında *"Bu adamdan daha iyiydim!"* deme cesaretini gösteremeyeceğimizi söyleyerek elimizden aldın kartlarımızı. Mektuplar yazdın adresleri belli olmayan, *"Zamanımın ahlakını gördüm de bu mektupları yayınladım. Keşke bunları ateşe atmak zorunda kalacağım bir devirde yaşasaydım,"* diyerek. Yozlaşmış bir toplumun kurbanı olarak tanımladın kendini ve terk etmedin söz hakkını: *"Hürriyet olmadan yurtseverlik, erdem olmadan hürriyet, yurttaşlar olmadan erdem olamaz; yurttaşları yaratırsanız muhtaç olacağınız her şeye sahip olursunuz, onlar olmadan, devletin yöneticileri tarafından haysiyeti kırılmış, alçaltılmış kölelerden başkasına sahip olamayacaksınız."*

Otuz yıl süren bir oyunda başrolü oynuyor. Eserin adı: *"Encyclopedie."* Aktörün adı Diderot. İyi bir oyuncu. Düşünceden yoksun bir eserin, iyi yazılmış, iyi yontulmuş, iyi çizilmiş olsa da hedefine ulaşamayacağını biliyor. Biliyor ki *"Ansiklopedi"* ancak toplumu alçaltan şeylere karşı bayrak açtığında bir kale olabilir. Bir maddeden diğerine sıçrayarak düşüncenin nefes aldığı her yerde alevini dalgalandıracak bir yangının peşinde o. Ve cesur oyuncuların, *"Neden yalan için canını verenler olsun da doğru hep korkaklarca salık verilsin!"* diyen. Aktör işte burada yanında buluyor oyun arkadaşlarını. İnsan zihninin ilerlemesine duyulan inançla rollerini dağıtıyor. Rousseau müzik, Daubenton tarih, Mallet Tanrıbilim, Dumarsais gramer, Yvan metafizik ve mantık, Toussaint hukuk, la Chapelle aritmetik ve geometri, Belin denizcilik, le Roy astronomi, Vandenesse hekimlik, Maloin kimya, Landois resim ve heykel, Blondel mimârlıkla ilgili maddeleri yazacak. Yıl 1745. Bıçakçı ustasının oğlu Di-

derot, yalnız iki tarafı değil sapı da keskin bir bıçakla yontuyor kalemini. Alkışla laneti at başı götürüyor. Kitapçıları zengin, kendini mahkûm ediyor. Bastille zindanı dolu, Vincennes Şatosu'na hapsediliyor. Çünkü o *Ansiklopedi* oyununda elindeki metnin dışına çıkıyor sık sık. Suflörlerin ağzını bantlayıp açıyor ağzını. Ellerinin teatral değil gerçek bir heyecanın rüzgârıyla dalgalanmasına izin veriyor.

Rüzgâr ellerle yetinmiyor. *"Hiçbir insan doğadan başkalarına hükmetmek yetkisini almamıştır. Özgürlük Tanrı'nın bir armağanıdır. Her insan akıldan yararlanmaya başlar başlamaz, özgürlükten de yararlanmaya hak kazanır. İyi bir zorba, kötü bir zorbadan daha tehlikelidir. Onun saltanatı altında insan verilen buyrukları, süzgeçten geçirmeksizin dinlemeye alışır. Böylece çok tatlı bir uykuya, bir çeşit ölüm uykusuna dalar,"* şiddetiyle kralların; *"Altını, ulusun Tanrısı katına yükseltene lânet olsun! Bugün toplumun bir ucundan öbür ucuna dek şu uğursuz söz çınlıyor: Zengin olalım ya da zengin görünelim! Bütün bu koşullar içinde insanoğlu sürünüyor, alçalıyor, değersizleşiyor,"* şiddetiyle tefecilerin; *"Çocuklar okullardan aptal, bilgisiz ve bozulmuş olarak çıkıyorlar. İyi öğretmenler ne kadar az! Günümüzün öğretmenleri öğrencilerini çok yavaş yürütüyor, doruklarda durmayı ve bakışlarını ufuklarda gezdirmeyi göze alamıyorlar,"* şiddetiyle eğitimcilerin; *"Hıristiyanlık aydınlatacağı yerde güçlüğe ve karanlığa yol açıyor. Günah çıkarmaların kolaylığı yüzünden cinayetlerin çoğalmasına yol açan, insana karşı yapılmış bir hakaretten dolayı Tanrı'dan af dileten, doğal ve ahlakî ödevler düzenini, birtakım hayalî ödevler seviyesine düşürerek alçaltan bir garip düşünceler sisteminden hiçbir şey beklemeyiniz,"* şiddetiyle ruhbanların gemilerini batırıyor.

Kendi gemisine gelince; kan ter içinde boşaltmaya çalışsa da kuşkunun sularıyla dolu. Kâh inancın koylarına sürükleniyor kâh tanrıtanımazlığın. Kâh düşüncelerin peşinden gidiyor kâh kadınların. Kâh yazı masalarının gececisi oluyor kâh kumar masalarının. Gerçek bir dinin, *"ölümsüz, evrensel ve apaçık"* olması gerektiğini söylüyor, ama aramıyor. Louis Braille'den bir asır önce dokunma duyusuyla körlere okuma öğretilebileceğini ileri sürüyor ama apaçık harflere gözlerini yumup, meşkuk kabartmalara takılıyor. İşin içinden çıkamayınca *"iyi insan"* olmaya karar veriyor. *"Şunu anladım ki, bizimki gibi kötü düzenlenmiş bir toplumda bile, mutluluğa kavuşmak için, iyi insan olmaktan başka yapacağımız daha güzel bir şey yoktur,"* diyor sevinçle. *"Tanrı yoksa iyi insan nerede!"* sorusu hüzün düşürünce bu çocukça sevince, *"İyilik yapmak insanın çıkarınadır,"* cümlesine sığınıyor.

İyi bir aktördü Diderot fakat *"Tanrıtanımaz"* rolünde başarılı olamadı. Diliyle kalbi aynı sahnede rol almadı hiç. *"Tanrı, ruh ve öte dünya gibi şeylere ne inanırım ne de inkâr ederim,"* diye kaçmaya çalışsa da, *"Ya varsa!"* sorusu peşini bırakmadı şöyle diyene kadar: *"...Bir yargıçla karşılaşırsam korkmam; çünkü onun bilgeliğine ve acıyacağına inanıyorum. Elbette beni bilgisizliğimden ve düşkünlüğümden olduğu gibi açık sözlülüğümden ötürü de cezalandırmaz. Cezalandırmaya kalkarsa, o zaman benim de ona şöyle demeye hakkım olur: 'Daha açık konuşmanız gerekirdi, konuşmadınız Tanrı'm! Bilmeceleri çözememişsem, kabahat benim mi? Beni içine attığınız karanlıklarda yol alabilmek için, fenerimi, şu biricik alevimi, şu titrek ışığı söndürmem gerektiğini nereden bilecektim? Bağışladığınız şu küçük aklı susturmam gerektiğini nasıl anlayacaktım?'"*

GÖZÜ SAATİNDE BİR ADAM

Akrep ve yelkovan biri uzun diğeri kısa iki solucan gibi sürünmüyor, iki tay gibi koşuyor zamanın ovasında. Gözü saatinde olan adam, gözleri saatlerinden başka her yerde olanları hayrete düşürüyor. 04.55'te uyanıyor her sabah. İki fincan çay içip yazı masasına oturuyor. Demirciler örslerinde akkor haline gelmiş cevhere biçim verirken o *örsüm* dediği masasında aklını dövüyor. 07.45'te ayağa kalkıp dolaşmaya başlıyor odasında, beş saatlik dersine gidecek. 07.50'de şapkasını takıyor başına. 07.55'te bastonunu alıyor eline ve tam sekizde arabasına biniyor. İnsanlar ona bakarak ayarlıyor saatlerini. Aynı vakitlerde aynı yerde oluyor gözü saatinde olan adam. Aynı güzergâhlarda yürüyor. Sonraları *"Filozof Yolu"* adı verilen ağaçlı caddede bir saatlik günlük yürüyüşüne çıktığında komşuları saatlerini 15.30'a ayarlıyorlar. Kırk yıl içinde sadece iki kez bozuyor mutat yürüyüşünü. İki kez sınırı geçip gözden kayboluyor. Bir seferinde Rousseau'nun yeni çıkan kitabını bir an önce görmek, diğerinde

Fransız Devrimi'nden haber almak için. Pascal'ın düşünen bir kamışa benzettiği bu naif adam, *"Darda kalsaydım, en son satacağım şey saatim olurdu!"* diyor.

Kant'ın zamana ihtiyacı var. Doğduğu Königsberg'i seksen yıllık ömründe bir kere bile terk etmeyişi bundan. Kant'ın zamana ihtiyacı var. İki kez deneyip evlenemeyişi bundan. Kant'ın zamana ihtiyacı var. Aklın balyozunu kara bir gölge gibi inançların üzerine düşüren *"aydınlanmacıların"* putlarını, *"Kritik der reinen Vernunft- Saf Aklın Eleştirisi"* yle un ufak edecek bir zamana ihtiyacı var çünkü. Kant'ın zamana ihtiyacı var. Kavgalarla çalkalanan kanlı bir dünyayı, yüksek hukuk çağına, *"Farklı alanlar üzerinde egemen olsalar da yeryüzü tüm insanlarındır,"* çığlığıyla davet edebileceği bir zamana ihtiyacı var onun. Kant'ın zamana ihtiyacı var. Von Hippel, *"Der Mann nach der Uhr- Gözü Saatinde Bir Adam"* komedisiyle güldürmeye çalışsa da insanları ona, kapalı gözleri açmak için gözünü saatten ayırmamaya ihtiyacı var Kant'ın. O ki zaman ve mekân eşyayı bize olduğu gibi değil, renkli gözlüklerinden geçirip değiştirerek verir ve biz gözlüğün çerçevesinden dışarı çıkamayız. Değil mi ki ulaşamayız bir türlü eşyanın hakikatine!

Herder, *"Onun dili şimdiye dek insan dudaklarından dökülmüş en derin dildir,"* diye yüceltiyor madem onu, bakalım derinlik nedir, ne diyor bilgi felsefesinin kurucusu? *"Sınır"* diyor mesela. Her bilgi alanının ilkeleri olduğundan söz ediyor. Aklı, *"teorik"*, *"pratik"* ve *"estetik"* olmak üzere üçe, bilgiyi *"çözümleyici"*, *"sentetik"*, *"deneysel"*, *"önsel"* olmak üzere dörde ayırıyor. Bilgiyi duyularla aklın kesişme noktasında ararken, her sentetik hükmün ilmî bir bilgi olmadığını söylüyor. *"Eğer duyularımız bize hükmümüzün maddesini verirse ve aklımız da gerekli çimentoyu*

tedarik ederse bilgi mümkündür," diyor. Aklın sınırlarından söz ediyor, sınırlı aklın kuşatmada yetersiz kalacağından Tanrı'yı ve ruhu. İlhamı önemsiyor bu noktada. İnsan ruhunda gizli gizli çağıldayan o berrak nehri. *"Niyet"*i temeli olarak görüyor hayatın ve diyor ki: *"Dünyada en iyi şey kâr zarar hesabı yapmadan 'iyi irade'ye tâbi olmak, 'iyi niyet'i izlemektir. Her insan başkalarından öğrenmeksizin içinde hisseder bu iradeyi. Çıkarınızı düşünmeksizin görevinizi yapınız. Mutluluk budur. Vazifenizin ne olduğunu hissedersiniz içinizde; işte onu yapınız! Bunu yapmak zordur, diyeceksiniz belki, menfaati vazifeye, refahı ahlaka feda etmek... Fakat ancak bu suretle insan hayvanlıktan ayrılır."*

Kant altmış dokuz yaşında ve zamana ihtiyacı var. *"Din Üstüne Bir Deneme"*yi kaleme almalı yaşam bitmeden. *"İnanışlar ve törenler, dinin bir deneyi olarak ahlâksal bir mükemmelliğin üstüne çıkmaya kalktı mı, din kaybolmuş demektir. İsa, Tanrı ülkesini yeryüzüne yaklaştırmıştır. Ama yanlış anlaşılmıştır. Ve Tanrı ülkesi yerine, rahiplerin ülkesi kurulmuştur içimizde. İnanışlar ve dinsel törenler, iyi hayatın yerini yeniden almıştır. İnsanlar da dinle bir araya geleceğine, binlerce mezhebe ayrılmıştır,"* diyerek kızdırmalı Kilise'yi. Kant 71 yaşında ve zamana ihtiyacı var, kanla beslenen kralları kızdırmak için '*Daimi Sulh İçin Taslak*'ı kaleme almalı hayat bitmeden. *"Amerika kırmızı vahşileriyle Avrupa vahşileri arasındaki fark, birinciler düşmanlarını bazen yerler. İkinciler ise düşmanlarını tebaaları arasına sokarlar ve bunları daha geniş istilalarda aletleri olarak kullanırlar."*

Kant seksen yaşında. Zamanı bitti. Mezar taşında şu cümleler yazıyor: *"İki şey ruhumda hayranlık ve saygı uyandırır. Biri üzerimdeki yıldızlı gökyüzü, diğeri içimdeki ahlâk yasası, hak duygusu!"*

Friedrich Nietzsche

ŞARKI SÖYLE, KONUŞMA ARTIK!

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! *"Yıldız doğuramayan karanlıklar içinde"* kulak kesilelim sana. Bize geceyi ve ışığı anlat. *"Ah! Gece olsaydım, nasıl emerdim ışığın memelerinden!"* Do-re-mi-fa-sol-la-si-do. Atıldıkça fişekler nota çizgilerinden, kıvılcımlar saçarak dökülsün harfler. *"Ah!"* bir göktaşı, düşsün dipsiz karanlığımıza, *"Tokluk içindeki sonsuz açlığımızı"* hatırlatsın. *"Ah! Etrafımı buzlar kuşatmış. Elimi yakıyor soğuk!"* dedikçe sen, sarksın posbıyıklarından buzlar. Wagner'in parmakları dokundukça tuşlara, güneşler, o *"fırtına gibi uçanlar yörüngelerinde"* bizim kalelerimize de uğrasın. Madem *"Fısıldanan sözlerdir fırtınayı getiren,"* sarıl can çekişen atın boynuna ve en alçak sesinle söyle şarkını. Çehov atla paylaşmıştı acısını "Acı"da. Sen atın acısıyla ağla. Aklınla bizi delirttin, deliliğinle uyandır!

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! Dilinle düğümlüyorsun sen. Kötülüklerin içinde bir ışık gibi yanan *"üstinsan"* nerede? Nerede kirli nehirleri arındıran

"Deniz"? Nerede o denizin tehlikeli balıkçısı, *"Bir oltadır yazılarımın her biri: Kim bilir belki de herkesten ustayımdır olta atmakta! Hiçbir şey vurmadıysa benim değil suç. Balık yoktu..."* diyen! Misinalarını saklama ey *"Tehlikeli belki"*! Yakalayıp denize döktüğün balıklar yüzüyor su üstünde, ölü gözlerini şemsiyeler gibi açıp. İki aç kancan gülümsüyor kurbanlarına: Apollon ve Diyonizos. Akıl ve coşku. Fakat su alıyor teknen, yalnızlık, hastalık ve acıdan yonttuğun. Avladın ya taşın içindeki heykel gibi susuyorsun. *"En kaba söz bile susmaktan onurludur,"* demiştin oysa.

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! On dört yaşında girdiğin bahis bitti; at yanan kibrit çöplerini elinden. Ya da dört yıl sonra bırak arkadaşlarının ruhuna: *"Hıristiyanlığa ve kiliseye özgürce bakabilseydik, benimsenen düşüncelere aykırı neler söyleyecektik. Fakat alışkanlıkların ve önyargıların boyunduruğundayız. Kurtulmak için bir ömre ihtiyaç var!"* Deniz sonsuz fakat *"kara da yok artık."* Ah alışkanlıklar; *"elimizi becerikli aklımızı beceriksiz kılan."* Deli bu adam! *"Avrupa gerilemekte,"* diyor. *"Bencillik, bayağılık ve korkaklık devri"* ymiş yaşadığımız çağ. Ona göre kötülüğü genişletmenin adını *"ilerleme"* koymuşlar. Hâlbuki bozulma Hıristiyanlıkla başlamış. *"Batıyordu, Luther kurtardı yazık!"* diye hayıflanıyor. *"Uygarlıkla tımarhaneleri komşu yapan dünya"* yı sorguluyor. *"Yoksa üst varlık olmak yerine, hayvanlığa geri mi dönmek istiyor insan?"* diye soruyor *"İnsan köprüsü"* nde, hayvandan üstinsana uzanan köprünün üstünde.

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! *"Sığ olma da ne olursan ol!"* diye çağırsan da derinlere, kumu seviyoruz biz. Tarihi seviyoruz, bir bilgi yığını olarak. Sen kaşlarını çatıyorsun yığınlara bakarken. *"Büyük kişi-*

lerle büyük işler incelenmezse tarih seni yutar!" diye korkutuyorsun. Bir kitap alsak elimize soru işaretiyle çekiyorsun yanına: *"Bütün kitapların ötesine götürmeyen kitap da ne!"* Kitap dediğin *"ağır bir taş gibi yuvarlanmalı içten"*. Çılgınca yazıyorsun *"Böyle Buyurdu Zerdüşt"*ü çıldırtmak için okuyanları. Acıyı kanırtıp uzaklaştırmak istiyorsun kendinden. *"Tanrı mı? Onu biz öldürdük. İnsanlık bugün şaşkınlık içinde, onun cenaze töreninde bulunuyor. Tanrı artık öldü, hepimiz Tanrı'nın katilleriyiz."* Söylemiştik. Konuşmamalıydın. Dinlerdik şarkı söylesen.

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! Varsın mecnun saysınlar seni. Akıl hastanesindeyken kız kardeşinin tahrif ettiği kâğıtları yafta olarak assınlar boynuna. Yozlaşmaya karşı isyanına kulplar döksünler yalandan. Köle ahlakı bir kez daha vursun hakikatin boynunu. *"Deccal"* adlı kitabındaki, *"Eğer Müslümanlık, Hıristiyanlığı küçümsüyorsa bunu yapmakta binlerce kez haklıdır. Çünkü Müslümanlık insana değer verir (...) Hıristiyanlık, eski kültürün mirasını bizden çaldı. Sonra da bizi İslam kültürünün mirasından yoksun bıraktı. Temelde bize Grek ve Roma'dan daha yakın olan ve doğrudan duyu ve zevkimize hitap eden İspanya'nın muhteşem Magribî kültürü ayaklar altında çiğnendi. Neden? Çünkü soyluydu, çünkü kökenlerini insanca içgüdülerden alıyordu,"* sözlerini aklına mı verelim deliliğine mi!

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche! Pencerenden gördüğün kırbaçlanan yaşlı at seni çağırıyor yanına. Hıçkırasın diye çağırıyor sarılıp boynuna. Can yükünden kurtulurken, akıl yükünden kurtarmak için seni. En kısık sesinle, fısıldaman için kulağına: *"En derin acılardan doğar en derin sevinçler."*

"Şarkı söyle, konuşma artık!" Nietzsche!

Hür adam, alışkanlıkların döktüğü kalıplarda sahiciyle sahteyi ayırt edemeden yaşayan kalabalıklara balık sürülerinden başka şeylerin de heyecan verici olabileceğini duyurmak istiyordu. Bütün hayatı boş açılıp dolu yanaşan teknelerdi bu balıkçı köyünün. Küçük hesapların, kıskançlıkların, cimriliklerin ve yoksullukların oltalarında çırpındığı bu balıkçılar bir gün hür adamın sesiyle uyandılar: *"İnsanı hür kılan da yaşatan da iradedir. Geliniz ruhlarımızı birbirine dayayarak temizleyelim. Kararsızlığı alaşağı edip, yalanı susturalım. Ve genç bir arslan olan iradeyi uyandıralım artık. Herkes için tek bir gaye vardır. Bir tunç levha olmak; bunun üzerine Tanrı ne isterse yazar."* Hür adam o kadar içten konuşuyordu ki Norveç fiyortlarının sisi, her kelimesiyle bir ton azalıyor, *diriliş*, *cesaret* ve *temizlik* üç bereketli tekne gibi açılıyordu denize. Ve hür adam, peşinden geleceklerinden en küçük bir kuşku duymadan düşüyordu köylülerin önüne. Deniz seviyesinden dağların zirvelerine doğru bir yürüyüş başlı-

yor, değişen manzarayla beraber terk ettikleri o eski tanıdık karışıyordu balıkçıların arasına: *Alışkanlık.* Yol sarp kayalara karışıp güçleştikçe tırmanış homurdanmalar başlıyor, alışkanlık kulaktan kulağa fısıldıyordu: *Nereye!* Hür adam niyetlerdeki çürümeyi fark ediyor, *"Ha gayret! Az kaldı yolumuz!"* diye yüreklendiriyordu kalabalığı. Ama o da ne köyün ağası elinde görünmez bir ağla yetişiyor balıkçılara. Bir anda her şeyi içine alan o cümleyi fırlatıyor: *"Koşun! Balık sürüleri geldi!"* Ruhlarını ağlara, bedenlerini yokuşlara bırakıyor balıkçılar. Bin bir zorlukla tırmandıkları tepelerden deliler gibi koşmaya başlıyorlar sahile, geride ölü bir kahraman bırakıp.

Henrik Ibsen'in kahramanı Brand'den başkası değil hür adam. Bir tiyatro kahramanıymış ne çıkar, hayat tiyatrodan başka ne! Öyle olmasa varlıklı bir iş adamı olan babası neden iflas etsin! Köşkün yerini neden tavan arası alsın? Neden "ev"e yabancılaşsın Ibsen; kâh doğduğu eve kâh büyüdüğü şehre kâh yaşadığı ülkeye. Hem âşık olsun Norveç'e hem ondan ayrı kalsın otuz yıl. Yıllar sonra yaşlı bir adam olarak geri döndüğünde, *"Doğduğum yer burada, şu fiyortların yakınında ama... Vatanımı nerede bulacağım!"* desin. Sekiz yaşında babasının kitapları arasında kuklalarını konuşturan yalnız çocuk, oyunlar yazsın adından başka Norveç'le ilgisi olmayan Norveç Tiyatrosu'na. Ülkesini Danimarka'nın, ruhunu tutkularının boyunduruğundan kurtarmaya çalışsın. Kâh sınavlarda başarısız olup okulu bıraksın kâh yedi yıl oyun yazmasın ıslıklanan bir oyununun ardından. Bir karabatak gibi tam kendisinden ümit kesildiğinde ortaya çıksın ve iradeyi anıtlaştıran o büyülü sözü söylesin: *"Dünyanın en yalnız adamı, en güçlü adamıdır."* Yalnız, yani hür adam, özgürlüğü kaos için değil, insana büyük işler yapabilme kudreti verdiği için sevsin. Az konuşup çok düşü-

nen bu adam vakti geldiğinde büyük perhizini bozsun ülkesi için. *"Mutluluk sahip olmakta değil, sahip olmak için verilen mücadeledir,"* diyerek Norveç Tiyatrosu'nu millileştirmek için Norveçliler Birliği'ni kursun. Başarının ardından birlik siyasi bir kimlik kazanınca tekrar dönsün yalnızlığına. Bir zamanlar kitapları kiloyla satılırken, birden bütün sahneler onun oyunlarıyla dalgalansın. Gerçekçi tiyatronun temellerini atarak, bireyde sahici olanla sahte olanın, gerçeklikle yanılsamanın arasına sanat çizgisini çeksin.

Ibsen, insanlığın en büyük düşmanı olarak egoizmi işaret etti eserlerinde. Alışkanlıkların pençesinde kendini *iyi insan* sananlara karşı kahramanlarını çıkardı. *Per Gynt* adlı oyununda seyirciyi yeraltında yaşayan ve ilkeleri *"Yalnız kendini kayır!"* olan yaratıklarla tanıştırdı. Bu tanışma aslında egoizmin ve ihtirasların elinde tuhaf yaratıklara dönüşen insanı kendisiyle tanıştırmaktan başka bir şey değildi. Bu insanları yeniden ruh gücüne, iradeye ve dinginliğe çağırmak gerekiyordu ama nasıl? Işığa hazır olmayan ruhların üzerine bir anda nuru boca etmenin onları kaybetmek anlamına geldiğini söylüyordu *Yaban Ördeği* adlı oyununda. Hem Brand da yükseltmek isterken kaybetmemiş miydi balıkçıları! O halde kahraman *"Siz de benim gibi yükselin!"* dememeliydi insanlara. Hakikat yolunda tek başına da olsa yükselirken kalabalıkların elinden maharetle tutmalı, onlara kendi kalplerinin vuruşlarını hissettirmeliydi. Kendini sevenlere düşman muamelesi yapabilirdi halk buyruğa bürünürse davet. Her birey ancak irade gücüyle hakikatle buluşabilirdi.

Parkta yürüyor. Kuş cıvıltılarının önünü bir çocuk ağlaması kesmeseydi durmayacaktı. Duruyor ve oyuncak bebeğini kaybeden küçük kızın yaşlı gözlerine bakıyor. Hikâyesini dinlerken yeni bir hikâye düşünüyor kanını durdurmak için. Gerçeğin yarasını hayalle sarmaya başlıyor: *"Ağlama. Bebeğin kaybolmadı!"* İlk cümle, ilk yardım. Küçük kızın ağlaması kesiliyor o anda. Adam, itiraz dalgaları vurmadan yüzüne, hikâyesine devam ediyor: *"Yalnızca gezmeye çıktı. Hem az önce gördüm onu ve konuştum. Söz verdi sana mektup yazacağına. Yarın aynı saatte burada ol. Mektubu ben getireceğim."* Daha cümle biter bitmez gökkuşakları sürmeliyor çocuğun gözlerini. Kuş cıvıltıları kapanan yolları yeniden açıyor. Adam çıkıyor parktan mektubu getirmek için. Yürüyen merdivenler kısaltıyor yolu. Saatler geçmek bilmiyor. Ertesi gün çocuk sevinçle açıyor mektubunu. Bebeği başından geçenleri anlatıyor ona. Gördüğü yerleri, karşılaştığı insanları... Haftalarca sürüyor yazışma. Ta ki postacı hastalanarak bir

başka kente gidene kadar. Ayrılmadan önce bir bebek hediye ediyor çocuğa. *"Artık mektup yazmayacak sana. Kendi geldi. Uzak ülkelerde başından geçenler biraz değiştirdiyse de onu, senin bebeğin bu!"*

Ah değişim! Yine demirleyemiyor bir limana Franz Kafka. Berlin'den Prag'a doğru kıvrılırken trenler, kucağında oyuncak bebeğiyle her istasyonda karşısına çıkıyor parkta rastladığı çocuk. Birisi de onu inandırmalı *"kendisi"* olduğuna. Kendisi, yani "Franz Kafka," *"bir sabah bunaltıcı düşlerden uyandığında, yatağında dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu kendini."* Her ne kadar *"Dönüşüm"*deki kahramanın adıysa da Gregor Samsa, her kahramanını kızgın bir harfle dağladı o: *"K."* Kafeslerin kuş aramaya çıktığı bir zamanda neden şaşırmalı bir böcek olarak uyanmaya! Gregor Samsa kabul edemese de işte patronu, ailesi, arkadaşları bir böcek gibi davranıyor ona. Yalnızlık, korku ve yabancılaşmanın ortak doğum günü hediyesi: Bir kalem. Ve Kafka'nın ilk cümlesi: *"Yazmak bir uyku, ölümden daha derin!"* Umutsuzluğun içinde harekete geçen tanrısal bir çekirdek. *"Herkes Gerçek'i göremez, ama Gerçek olabilir."* O halde yazmaya yeni bir ad bulmalı K.: *"Yazmak=Bir tapınma biçimi."*

Banka memuru Joseph K. 30. yaş günü sabahında uyandırılıp tutuklanıyor bilmediği bir suçtan. Hafızasında yaptığı kazılarda suç çıkmasa da adaletin çarkları onu öğütmek için dönüyor gürültüyle. Savunma fısıltıya dönüşüyor. Dava, yargıçlarla yüz yüze gelmeden sürüp gidiyor. Ta ki 31 yaşına basmadan bir gün önce tekrar evinden alınıp öldürülene kadar. *"Dava"*daki *"K"*nın hikâyesi böyle. *"Şato"*daki *"K"*ya gelince; onun derdi bir kış gecesi geldiği köyün hakimi olan *Şato*'ya ulaşmak. Yedi gün mücadele ediyor K. *"Şato"*ya çıkmak için. Fakat ne

mümkün! Her seferinde daha uzağa düşüyor. Ne yapıp edip yükselmeli K. Arkadaşı Max Brod'un ifadesiyle, *"Duygusuzca yok etmelerin, işkencelerin, kötü niyetli mahkemelerin, hileli adalet dağıtmaların ve yalnızlıkların dünyasına karşı çıkmalı." "Benim demirleyeceğim yer burası değil!"* diyerek, aşağılamalı dünyayı. *"Kargalar bir tek karganın göğü yok edebileceğini ileri sürseler de, bu gök aleyhine hiçbir şeyi kanıtlamamalı."*

Kafka *"gökle göğüs göğse"* çarpışmadı, yarıştı. *"İyi"* nin yanında yer almak istedi o. Bir kez *"iyi"* nin yanında yer alabilseydi insan, esenliğe ulaşacaktı. Madem yaşamamak elde değildi. Mutlak bir iradeyi işaret ediyordu bu. Yalnızca bir hedef vardı insan için. Yol dediğimiz sadece bir duraksamaydı. O halde niyeydi bu budalalıklar? Bir mektubunda şöyle diyordu Kafka: *"Sol elle budalalıklarda bulunulur, sağ elle bedeli ödenir, aralıksız ödenir bedeli, ta ki insanda bunu yapacak güç kalmasın. Budalalıkları her insan yapar, sevgili Minze, hem de ne kadar çok, hem de ne kadar çok..."*

Kafka, veremin ve verilerin kuşattığı kısa hayatında gerçeği sahteden ayırmaya çalıştı. *"Yüz binlerce sahte duygu var içimde, korkunç duygular. Gerçek duygular açığa vurmuyorlar kendilerini, vursalar da yalnızca kırık dökük, pek güçsüz,"* diyordu. İnsan hâlâ keşfedilmemiş bir ada gibi göz kırpıyordu her dalgaya. Fakat etrafta değil gemi, kayık bile yoktu. *"Ders sensin, ne yazık ki, etrafta öğrenci yok!"* diye söylendi durdu ciğerleri iflas edene kadar. 41 yaşında bir sanatoryumda bitti hikâyesi ya da başladı. Geride yakılmak üzere arkadaşına verilecek kitaplar ve babasına yazdığı 61 sayfalık mektubun da içinde olduğu yüzlerce mektup bıraktı. Bir de şu cümleyi: *"Bu dünya için koşum takman ne gülünç!"*

Hayır kaldırımdan yürüyemezsiniz! Barbar bir Asyalısınız çünkü. Hindistan'dan Güney Afrika'ya getirilmeniz karşılığında beş yıllık bir köleliğe razı oldunuz. Başınızı topraktan kaldırmayın. Daha çok şeker, daha çok kömür, daha çok elmas çıkartmaya çalışın. Teniniz zencilerden birkaç ton açık diye sakın önderlik yapmaya kalkmayın onlara. Bir araya gelip beyazlara meydan okuyacağınızı mı sanıyorsunuz! İliğiniz kuruduktan sonra Hindistan'a geri dönebilirsiniz. Kalmak mı istiyorsunuz burada? Neden olmasın! Ömür boyu sürebilir köleliğiniz. İş yeri mi açmak istiyorsunuz? Çiftçilik mi yapacaksınız? Toprak alıp satma gibi bir düşünceniz mi var? Unutun bunları. Fakat saat dokuzdan sonra sokağa çıkarken pasaportunuzu yanınıza almayı unutmayın, soracaklar. Hem ne çok evleniyor, ne kadar çoğalıyorsunuz. Artık yalnız Hıristiyan dinine yapılmış nikâhlar yasal olacak. Bir de oy verme isteğiniz var, ne tuhaf! Bunun için hem özgür hem varlıklı olmalısınız. Kraliçe Victoria'nın gölgesi,

hem cüret hem 250 pound istiyor sizden. Şu gezi özgürlüğü talebinizi de unutmayalım. Sizin güvenliğinizi düşünüyoruz. Çok gezen çok yanılır. Sakın yanlış yapmayın. Hey bayım! Avukat olmanız mahkeme salonuna Hint sarığıyla girme hakkı vermiyor size. O komik giysiyi derhal çıkarın! Ya siz! Birinci mevki biletiniz var diye birinci mevkide seyahat yapacağınızı mı sanıyorsunuz! Gandhi mi adınız? Avukat mısınız! Birinci mevkiden hemen ayrılın!

Medeniyet, ne de olsa birinci mevkide seyahat ediyordu. *"Olsa iyi olurdu!"* demişti Gandhi, *"Batı medeniyeti hakkında ne düşünüyorsunuz?"* diye sorulduğunda. Hâlbuki daha dündü, üzerinde İngiliz ceketi, bir gemiyle yola çıkmıştı Bombay'dan. On sekiz yaşındaydı. Londra, silindir şapkalar, çizgili pantolonlar, ipek gömlekler, gümüş saplı bastonlar ve deri eldivenlerle karşılamıştı onu. Tepeden tırnağa yenilemişti kendini genç Hintli. Bir İngiliz asilzâdesi gibi olmuştu. Çocukluk günlerinde arkadaşlarının söylediği *"Gör güçlü İngiliz'in / Küçük Hintliyi nasıl yönettiğini / Çünkü o yediği etlerle / Beş arşın uzunluğunda,"* manisini hatırladı. Beş arşındı artık boyu. Bir elbise ısmarlamak için on, dans öğrenebilmek için üç pound verebilirdi artık. Piyanoyu denedi, olmadı. Kemanı denedi, çok geçmeden sattı. Hitabet dersleri aldı. İngilizce'nin yanına Fransızca'yı koyduysa da kalbiyle dilini yan yana getiremedi bir türlü. Gizli gizli et yiyerek güçlü olmayı denemişti ilk gençlik yıllarında. Et yine çağırıyordu onu. Çok ısrar ettilerse de perhizini bozmadı. Hintli olduğunu hatırladığı zamanlar kıpır kıpır oluyordu içi. Tahsilini bir an önce tamamlamalıydı. Okulunu Hintli olduğunu hatırladığı bir günde bitirdi ve İngiliz ceketini gardıroba asıp Hintli kölelerin hakkını savunmak için Güney Afrika'ya gitti.

Ah! *"Bir insanı, ancak gerçekten uyuyorsa uyandırmak mümkündü. Ama uyumuyor da uyku taklidi yapıyorsa, ne kadar çaba sarf edilse de boştu!"* Gandhi, köle olarak yaşayıp özgürlük taklidi yapanları nasıl yola getirebileceğini düşünüyordu Güney Afrika'ya giderken. İlk adım: Hintliler kucakladılar bu genç avukatı. *"Önderimiz ol!"* dediler. Gandhi sorumluluktan değil maaştan kaçtı. Ve ilk dilekçesini verdi Hintliler Natal Hukuk Meclisi'ne seçim hakları için. Peşinden İngiliz Sömürge Bakanlığı'na yüz bin imzalı bir uyarı gönderdiler. Bir teşkilat kurdu Gandhi, Natal Hind Kongresi'ni toplamak için. Hintlilerin sağlık ve eğitim meselelerine el attı sonra. Hindistan'a gidip konferanslar verdi, Güney Afrika'yı anlattı orada. Dönüşte karantinaya alındı Gandhi'nin bindiği gemi. İçinde ailesinin de bulunduğu 800 Hintli 23 gün Güney Afrika'ya sokulmadı. Hükümet geri dönmesini istedi geminin Hindistan'a. Uzun tartışmalardan sonra karaya çıktı yolcular. Yorgun adımlarla yürürken Gandhi'nin üzerine çullandılar. Linç bir polis müdürünün eşinin çabalarıyla önlendi. Fakat ertesi gün kaldığı ev kuşatıldı yeniden beyazlar tarafından. İstenmiyordu Gandhi.

Bütün Hintlilerin parmak izlerinin alınmasını öngören bir kara kanun hazırladı hükümet. Gandhi, bir miting düzenledi beyazların yüreğini oynatan. Yemin etti binlerce dudak kara yasaya karşı. Direneceklerdi, fakat silahsız olarak. İşte ilk kez o zaman hapse girdi Gandhi. İlk kez o zaman özgürlüğün simgesi olan pelerinini sırtına geçirdi. İngilizlerden korkmuyordu o. Yok oluşa götürecek tehlikeler başkaydı: *"İlkesiz siyaset, vicdanı hiçe sayan eğlence, çalışmadan zenginlik, bilgili ama karaktersiz insanlar, ahlaktan yoksun bir iş dünyası, insan sevgisinden yoksun bilim, fedâkarlıktan mahrum bir din anlayışı."*

* * *

"Tanrı'nın adına yürüyoruz!" diyerek yola çıktı Mahatma. *"Yüce Ruhlu"* anlamına gelen bu adı Hindistan'ın Nobel ödüllü büyük şairi Tagore vermişti ona. Yüce Ruhlu Gandhi, her ne kadar Tagore'a, *"Acı çeken milyonlar bir tek şiir istiyorlar: Kendilerini yaşatacak kadar yiyecek!"* dese de Tagore sarılıyordu ülkesine deliler gibi sarılan Mahatma'ya. Hint halkına duydukları büyük sevgi onları omuz omza getiriyor, biri edebiyatın büyülü diliyle milletinin gözlerine kıvılcımlar serperken, diğeri gözlerinden kıvılcımlar saçılan bu halkın önünde yürüyordu. Hiçbir unvan ve ödül ülkelerinden daha değerli değildi. Amritsar'da İngiliz generali Reginald Dyer'in keskin nişancıları alanda toplanan binlerce Hintliyi uçmaktan yorgun düşüp yere konmuş bir göçmen kuş sürüsü gibi tek tek vurduklarında bu iki vatansever unvanlarını aynı anda ruhlarından söküp iade etmişlerdi üzerinde güneş batmayan imparatorluğa. Tagore *"Sir"* olmak istemiyordu, Mahatma'nın evindeyse Güney Afrika'da aldığı iki nişana yer yoktu artık.

"Tanrı'nın adına yürüyoruz!" diyerek yola çıktı Mahatma. Gözlerinden kıvılcımlar fışkıran 78 Hintli peşinde. Denize doğru akmaya başladılar günde on iki mil katederek. Tarlalardaki köylüler onları görünce koşarak yanlarına geliyor, diz çöküp kulak veriyorlardı kalın bambu bastonuna yaslanıp konuşan Mahatma'ya: *"İngiliz kumaşlarını satın almayın! Giyeceklerinizi kendiniz dokuyun! Afyon ve içki kullanmayın! Çocukları evlendirmekten vazgeçin! Temiz bir hayat sürün!"* Gandhi günde bir saat iplik eğiriyordu zihinlerde bu resim soluk alsın diye. Not defterine tarihin meyvelerini düşürüyor, yol yürümekten ayakları yara bere içinde kalan gençlere şaşarak *"Yeni nesil ne kadar zayıf!"* diye iç geçiriyordu. Gerçi bu zayıf nesil geçtikleri her yerde cılız dereler gibi bir an te-

reddüt etmeden katılıyorlardı Mahatma adlı nehre. 24 gün süren bu yolculuğun bir anında olsun yer alabilmek için bütün özgür ruhlar yarışıyordu.

"Tanrı'nın adına yürüyoruz!" diyerek yola çıktı Mahatma. Hindistan'ın bütünlüğü bozulmamalıydı. Hindu da olsa, Müslüman da olsa, Sih de olsa herkes bu bütünün bir parçası olduğunu fark etmeli, aralarına sokulan nifakın kimlerin işine yaradığını anlamalıydı artık. *"İngilizler için her gün inek kesilmesine bir şey demiyoruz. Fakat bir Müslüman'ın inek kestiğini görünce çileden çıkıyoruz. Dahası dünyanın hiçbir yerinde biz Hinduların büyükbaş hayvanlara davrandığı gibi kötü davranılmaz asla. Hayvanlarımızın çoğunun yarı aç oluşu bizim için bir yüz karasıdır!"* Böyle diyordu Gandhi halkın gözlerinin içine bakarak. Defalarca tutuklanmış, defalarca ölüm orucuna yatmış; fakat mazlumların tacı olmaktan asla vazgeçmemişti. Maden işçileri onun ışığıyla ocaklarına iniyor, köleler hürriyete onun kelimeleriyle dokunuyor, köylüler tarlalarda döktükleri terin bütün bataklıkları kurutacak tuzlulukta olduğunu bir avuç tuz için denize akan bu esmer ırmaktan öğreniyorlardı. Hindistan tarih boyunca 26 kere ve hep Batı'dan saldırıya uğramıştı. O halde haksız mıydı ölüm orucuna yatmada? Söylemeliydi Tagore, haksızsa söylemeli. Fakat haklıysa kutsamalıydı onu. Bu sözdü onu ayakta tutacak. Ve bunun üzerine Tagore şu satırları yazıyordu Mahatma'ya: *"Hindistan'ın bütünlüğü uğruna değerli bir hayat çok büyük bir kurban değildir. İçim sızlayarak, bu kadar büyük bir ulusal trajedinin başımıza gelmesine göz yumacak kadar sertleşmemiş olduğunuzu umuyorum."*

"Tanrı'nın adına yürüyoruz!" diyerek yola çıktı Mahatma. Hinduların dua toplantılarında Kur'ân'dan

ayetler okuyor, Müslümanlar'la barışa davet ediyordu onları. Müslümanlar'ı koruma amaçlı aç kaldığını ileri sürenlere, *"Hayatım boyunca hep zayıflardan ve acı çekenlerden yana oldum!"* diye karşılık veriyor, sonra Tagore'un bir şiirini mırıldanıyordu: *"Kimse çağrına karşılık vermezse / Yalnız yürü, yalnız yürü..."* Müslümanların can ve mal güvenliği sağlanmalı, camileri geri verilmeli, evlerine yerleştirilmiş Hindu göçmenler çıkartılmalı, tüccarlar yeniden işlerinin başına dönebilmeliydiler.

"Tanrı'nın adına yürüyoruz!" diyerek yola çıktı Mahatma ve 24 gün sonra peşine taktığı binlerce kişiyle denize ulaştı. İngilizlerin tuz tekeli kırılmalıydı artık. Halk kendi tuzunu üretebilmeliydi. Bir nisan sabahı binlerce Hintli deniz kıyısında toplandı. Mahatma suya girdi ve birkaç dakika sonra avucuna dalgaların bıraktığı bir avuç tuzla sahile döndü. Bir avuç tuzu kalabalığın önünde havaya kaldırırken dualar ve çığlıklar birbirine karışıyordu.

Dualar özgürlüğün anahtarı oldu, çığlıklar mührü. 79 yaşındaki Mahatma'ya üç el ateş etti bir Hindu. *"Tanrı'nın adına yürüyoruz!"* diye yola çıkan Gandhi'nin son sözü, *"Tanrım!"* oldu.

Ne çok çark var, ne çok dişli! Tek başına hareket eden hiçbir şey yok. En küçük bir kıpırdanışta baştan aşağı titriyor mekanizma. Bütün çarklar aynı anda soluk alıp verebilmek için nefeslerini tutuyor. Bir arada olmak ne güzel! Ne güzel koro halinde dönmek! Fakat neden paslanıyor dişliler? Neden kuşlar yerden göğe değil, gökten yere yağmaya başlıyorlar? Neden beraber hareket etmenin coşkusu, beraber hareket etmenin usancına dönüşüyor? Neden küçük bir çark, mekanizmadan kopup yuvarlanmak istiyor kırlarda, evrensel bütünün bir parçası olduğunu aklından çıkarmadan? Yoksa ırmakların, denizlerin, bulutların, rüzgârların ve fırtınaların içinde kendi yerini mi arıyor? Her yaşayanı ölümsüz kılmak için açılan kanatların onu kucaklayacağı zamanın mı peşinde? Zaman! Ah kulelerden akrep ve yelkovanlarını keskin kılıçlar gibi çeviren başımızda. Zaman! Nasıl da çarklara, dişlilere, vidalara, helezonlara bölünmüş parlıyor tezgâhta!

Hermann Hesse, 1892'de küçük bir saat dişlisi gibi mekanizmadan kopup tabiata koştuğunda on beş yaşındaydı. Okuldan uzak kaldığı 23 saat içinde, sırtında palto, cebinde para olmadan eksi yedi derecede o orman senin bu orman benim, o nehir senin bu nehir benim dolaşırken gözünü okulun tecrit odasında açmış, kendine gelir gelmez ilk işi anne ve babasına şu satırları yazmak olmuştu: *"Katıksız hapis cezamı çekiyorum. Ekmek ve su veriliyor yalnız. Saat yarımda başladı, sekiz buçuğa kadar sürecek... Şu an Homeros'a dalıyor, Odysseia'da şahane bir yeri okuyorum. Durumum fena sayılmaz, korkunç derecede güçsüz ve yorgunum sadece..."* Her ne kadar cezası sekiz saatle sınırlanmış görünse de bu tecrit, suya düşen bir taşın etrafındaki daireler gibi çoğalıp genişleyecek, genç Hermann'a şiirin müebbet hücresinde *"Ne tuhaf siste yürümek / Her çalı her taş ıssız / Ağaçlar görmüyor birbirini / Hepsi de yalnız." "... Yalnız olanın üzerine parlar tükenmeyen yıldızları gecenin / Taş çeşme sihirli şarkısını fısıldar / Yalnız bana; tek başına olan bana / Kımıldar gezinen bulutların renkli gölgeleri..."* gibi mısralar yazdıracaktı bir ömür. Yalnız arkadaşlarının pencereleri değil, gittiği okulların kapıları da bir bir yüzüne kapanacak, sonunda kule saatleri üreten bir atölyenin torna tezgâhında bulacaktı kendini.

On yedi yaşında eğeyle demire şekil vermeye başlayan Hesse, aslında on üç yaşından beri cümleleri biçimlendirmenin hayaliyle yanıp tutuşuyor, *"Ya bir yazar olacağım, ya da hiçbir şey!"* diyor aynaya baktığında. "*Çarklar Arasında*" adlı romanını daha o günlerde mayalamaya başlıyor ve yalnızlığının kayalarından okumanın dipsiz sularına bırakıyor kendini. Goethe, Dickens, Swift, Cervantes ve Zola, romantizmin yarı karanlık ormanında bekliyor onu. Ve on sekiz yaşında ilk mısrasını

yazıyor Hesse: *"Bir düştü.- Önümde bitimsiz uzanıyor,"* Perrot Usta'nın saat atölyesindeki çıraklığı on dört ay sürüyor genç şairin. Yeni işinin tezgâhında bu kez kitaplar var. Hermann Hesse ve kitaplar... Üç yıl bir kitapçıda çıraklık yapıyor Hesse. Kitapların arasında büyüyor çırak. Büyüyen her çırak gibi usta oluyor bir gün. İlk romanı *Peter Camenzid'*de insanlığı uygarlığın kalıplarından kurtulmaya, benliğini tanımaya çağırıyor. *"Tanrı olmadığımızı ve kendi kendimizi yaratmadığımızı, tersine evrensel bütünün parçaları olduğumuzu akıldan çıkarmamalarını söylemek istiyordum onlara,"* diyor, söz ederken romanından. Yüzeysel hayatların cenderesinde kıvrandığını düşündüğü insana kendine ait bir hayat kurması gerektiğini hatırlatıyor, *"Hayatın ırmaklarını yeniden ele geçirin!"*

Kitap okumadığı her saate artık kaybolmuş gözüyle bakıyor Hesse. *"Şair oldum ama insan olamadım,"* cümlesiyle kırbaçladığı ruhunu kendi ifadesiyle *Cennetini kaybetmiş Avrupa'*da yatıştıramayınca, Doğu mistisizmine sığınıyor. Siddharta Hint topraklarında doğuyor işte. O Tanrı'ya ve tabiata çağıradursun insanlık o günlerde birbirini boğazlamaya koşuyor: Birinci Dünya Savaşı. Savaşa karşı çıkınca Hesse, Almanya dar geliyor ona. İsviçre'ye sığınıyor soluk alabilmek için. Fakat ne mümkün! İçindeki cephede hep infilak. Yaşamanın sorumluluğunu hissetmese canına kıyacak. "*Bozkır Kurdu*" romanında Harry Haller karakterine bürünüyor Hesse. Bir tarafı insan, bir tarafı kurt iki kişiliği olan Harry Haller'i ne tuhaftır ki kurt yanıyla seviyor insanlar. Vahşi, ele avuca sığmaz ve güçlü bir kurdun iyilik ve sevecenlik özlemiyle yanıp tutuşan bir insan olduğunu öğrenince hayal kırıklığı yaşıyor ve terk ediyorlar onu.

O halde neden ziyaretine geliyorlar şimdi ölüm döşeğinde Hesse'nin. Gelmesinler. Kapısına Çin hikmetinden şu sözleri asıyor yaşlı ozan: *"İnsanlara gereksinimi kalmamıştır böyle bir kişinin... Uygun olanı içinde kimse yokmuş gibi kapısının önünden geçip gitmektir."*

Malcolm X

Matematiği sevmiyor. Çünkü hata yapıldığı yerde kalmayıp yeni alanlara yuvarlanıyor ve çizginin altına düşene kadar büyüyor çığ. Sonuç: Çığ altında kalan adamın elinden tutup çıkartıyor polisler. Çıkartıyorlar kelepçeleri kemerlerinden ve kara bileklerine geçiriyorlar. Genç bir hırsız bu 21 yaşında. Dört amcasından sonra babası öldürülmeseydi, kundaklanan evlerini itfaiye seyretmeseydi, yokluktan hindiba ağacı yaprakları haşlanıp konulmasaydı önlerine, çilek tarlalarında *tilkilik* yapmasaydı geceleri, yedi çocukla dul kalan annesi yatırılmasaydı akıl hastanesine, kardeşleri farklı ailelere evlatlık verilmeseydi, öğretmeni, avukat olmak istediğini söylediğinde, *"Sen bir zencisin! Niçin marangoz olmak istemiyorsun!"* demeseydi, sınıfa girerken şapkasını çıkarmadığı için dur denilene kadar dolaşma cezası verilmeseydi, sandalyesine raptiye yerleştirmeseydi öğretmenin, okuldan atıldıktan sonra geceleri konser salonlarında ayakkabı boyamasaydı, garsonluk yapmasaydı barlarda, Boston - New York tren hattın-

da sandviç satarken bir gün kendini Harlem'in batakhanelerinde bulmasaydı çığ düşer miydi?

Malcolm Little'ın, altı yıl yani 2190 gün geçirmesi gerekiyordu hapishanede. İlk iki yıl *"İblis"* dendi ona. Uyuşturucu bulamayınca iblisleşmişti çünkü. Yılan gibi kıvranıyor, yanına gelen psikiyatrları ve papazları çatallı diliyle kovalıyordu. Yemekhanede birden tepsiyi yere bırakıyor, numarası okunduğunda cevap vermiyor, hücresindeki eşyaları dışarı fırlatıyordu. Ta ki Bimbi adlı bir mahkûmla tanışana kadar. Bimbi ne güzel konuşuyordu! Sürekli kitap taşıyordu yanında. Bimbi ne güzel okuyordu! Malcolm Little, iyi halinden ötürü yeni bir hapishaneye nakledildi sonunda. Zengin bir kütüphanesi bulunan ve mahkûmların daha iyi şartlarda cezalarını çektikleri Concord Hapishanesi Malcolm'un okulu oldu. Günde beş saat uyuyor, kalan bütün vaktinde deliler gibi okuyordu. Doğu ve batı felsefesinin bütün kaynaklarını tek tek elinden geçirdi. Bir sözlüğü, yani bir milyon kelimeyi gözleri bozuluncaya kadar tek tek yazdı kâğıtlara. Yakın tarih kitaplarında köklerini ararken, insan tacirlerinin Afrika ve Asya'da kurdukları kolonilerden kalkan ölüm gemilerinin, hastalanan hamile kadınları nasıl okyanusa bıraktığını öğrendi dehşetle. Zencilerin efendileri hastalandığında, *"Patron hasta mıyız?"* dediklerini de. Mahkûmlar arasında yapılan münazaralar dilini biledi ve iyi bir hatip oldu. Ve bir mektup aldı kardeşi Reginald'dan o günlerde: *"Malcolm sakın domuz eti yeme ve esrar içme artık!"*

Hapisten çıktığında Nation of İslam'ın lideri, Elijah Muhammed'in yanında buldu kendini. Soyadını değiştirmesini istedi Elijah. *"X"* olmalıydı. Yani bilinmeyen. Çünkü gerçek soyadlarını bilmiyordu zenciler, efendilerinin soyadlarını kullanıyorlardı. Malcolm X'in tek

bilinmeyenli bir denklem olarak hayatı başlamıştı. Kardeşinin çalıştığı mağazada işe girmiş, abdest almayı, namaz kılmayı öğrenmişti ondan. Namaz kılmayı çok sevmiş, Müslümanların samimiyetine hayran olmuştu. Herkesin birbirine *"Kardeşim!"* demesi ne kadar güzeldi! Başkalarını da tanıştırmalıydı bu güzelliklerle. Kurtulduğu batakhanelere koşmalı, günaha batmış dostlarına, *"Adamım sana şöyle biraz fıs geçeyim mi?"* diyerek şakalaşmalı, sonra beyazların şeytanlıklarını anlatmalıydı onlara.

Elijah Muhammed ırkçıydı. Öyle ki Tanrı'nın bile siyah bir adam suretinde kendine göründüğünü iddia ediyordu. Beyazların hepsi şeytandı ona göre. Malcolm X'in yaşadıkları, hapishanedeyken mektuplaşmaya başladığı bu siyahi liderin söylediklerine inanmasını kolaylaştırıyordu. Öyle ya şeytanlıktan başka bir şey görmemişti beyazlardan. İşte Harlem'de coplarla parçalamışlardı yüzünü polisler Johnson Hinton'ın. Dahası hastaneye götürecek yerde nezarete atmışlardı. Malcolm karakola gitmiş, tutukluyu görmesine izin vermeyen polislere dışarıda bekleyen elli Müslüman'ı göstermişti pencereden. Bunun üzerine bir ambulansla hastaneye yollanmıştı Hinton. Malcolm X ve beraberindeki 50 Müslüman, arabalarla bir konvoy oluşturarak ambulansın ardında, ayağa kaldırmışlardı şehri. Malcolm X, *"Kimse size özgürlüğü veremez. Kimse size eşitlik, adalet ya da başka bir şey veremez. Erkekseniz gidip kendiniz alacaksınız!"* diyordu arkadaşlarına ve ekliyordu: *"İnsan bir şeyleri elde etmeyi kafasına koymuşsa bir parça gürültü yapmaktan geri durmamalıdır."*

* * *

"Beni 'Amerika' daki en öfkeli Zenci' diye anıyorlar. Bu ithamı inkâr edecek değilim," diye söze başlıyordu Malcolm X, siyahların hınca hınç doldurduğu salonlarda. Bu söz dinleyicilerin gözlerine sürtünerek alev alıyor, her aydınlıkta yeni bir rüya gören kibritçi kızın rengini siyaha boyayarak yeni bir masalın içine sürüklüyordu.

Takım elbiseli, kravatlı ve gözlüklü genç adam, öfkeyle işaret parmağını sallarken birden duruluyor, ders anlatan bir profesör edasıyla sakin sakin her kelimenin üzerine basarak kızgınlığının bilimsel tahlilini yapıyordu: *"İnsanlar üzgün olduklarında çoğu zaman bir şey yapmazlar. Sadece içinde bulundukları şartlardan dolayı yazıklanır ve üzülürler. Ama kızdıkları zaman değişime neden olurlar."*

"Değişim!" ne tılsımlı bir kelime Malcolm için. *"X"* in anlamı kaç kere değişti hayatında? Değişim için o şehir senin bu şehir benim koştururken bir de baktı ki, bir bilinmeyenli denklem, iki bilinmeyenli, üç bilinmeyenli oluvermiş. Peşinden kalabalıkları sürüklerken değil, kendi peşine düştüğünde çatırdamış omuzları yükten. Ku Klux Klan'ın kukuletalı şeytanları ölümcül ateşler yakmışlar ne gam, onun yangını söndürmek adına yeni yangınlar çıkaranlarla beladaymış başı. Bir zamanlar *"konuşan ağzı"* olduğu Elijah Muhammed'in *"susan ağzı"* olmaya karar vermiş gördüklerinden sonra. Önder bellediği adamın yaşantısıyla inançları arasındaki derin uçurum ürkütmüş onu. Siyahların da beyazlar kadar şeytanlaşabileceğini fark ettiği anda koca bir çarpı çekmiş Elijah'nın üstüne, bilinmeyenin değil, bilinenin işareti olarak. Bir bilinmeyen varsa *"İslâm'dır"* diyerek başlamış yol hazırlıklarına hemen. Elijah'nın engellemelerine rağmen siyah bedenini beyaz ihramlara bürümüş.

O da ne, siyah dirseklerle beyaz dirsekler birbirine dokunuyor aynı safta namaz kılarken. Nasıl bir manzara bu! Siyah eller de beyaz eller de Kabe'yi selamlıyor tavaf ederken. Musafaha ederken nasıl da kenetleniyorlar! Nasıl siyahla beyaz tek renge dönüşüyor! Nasıl dua ediyorlar birbirlerine salavatlar eşliğinde! Malcolm, heyecanla kaleme sarılıyor odasına döndüğünde. Eşi Betty X'e gözyaşları içinde şu satırları yazıyor: *"Yüce Allah, kutsal Mekke'yi ziyaret etmekle ödüllendirdi beni. Kâbe'nin çevresini yedi kere döndüm. Dertlere deva zemzemden kana kana içtim. Safa ve Merve tepeleri arasında yedi defa gittim geldim. Âdem'in yurdunda, tarihin en eski kenti Mina'da, Arafat'ta dua ettim. Biliyor musun Betty, dünyanın dört yanından on binlerce hacı ile birlikteydim. Mavi gözlü sarışınlardan siyah derili Afrikalılara kadar bütün renkler kaynaşmıştı. Hepsi birliği, tek bir ruh halini simgeliyordu. Bu, bizim Amerika'da göremediğimiz bir manzaraydı. İnanamayacaksın ama; tenleri beyazdan daha beyaz olan insanlarla aynı bardaktan su içtim ve aynı tabaktan yemek yedim. Hepimiz kardeştik. Ben artık ırkçı bir Müslüman değilim. Çünkü Peygamberimiz ırkçılığı yasaklamıştır..."* Malcolm şöyle bitiriyordu eşine yazdığı uzun mektubunu: *"Bütün övgüler yedi kat semanın ve evrenlerin yaratıcısı ve sahibi Yüce Allah'a âittir. Hacı Mâlik eş-Şahbaz. 1964."*

Malcolm X, tek bilinmeyenli denklemini çözmüştü. Haccını tamamlayıp Amerika'ya döndüğünde Mâlik eş-Şahbaz'dı adı. Bir basın toplantısıyla ırkçılığı bıraktığını, beyazların da üye olabileceği yeni bir dernek kurma hazırlıklarına başladığını ilan ettiğinde hem dikkatleri hem şimşekleri çekti üstüne. Adım adım izlenmeye başladı. Sadece beyaz ırkçıları değil, siyah ırkçıları da hoşnut etmemişti bu karar. Tehditleri umursamıyordu Mal-

colm. *“Şimdi artık şehitler zamanıdır. Şehit olursam bu sadece kardeşlik davasına hizmet edecektir,”* diyerek yeni mesafeler katediyor evini kundakladıkları gecenin sabahında bile uçakla Detroit’teki konferansına yetişmeye çalışıyordu.

Ve şehadet yetişti bir gün Şahbaz’a. Dört yüz kişinin toplandığı bir salonda dokundu omzuna. Kürsüye çıkıp Allah’ın selamını verdikten az sonra, on altı kurşun yağdı üstüne ilk sırada oturan eşi ve dört çocuğunun önünde. İşte o gün Malik eş- Şahbaz, *X* soyadını bıraktı katillerine bilinseler de. Kardeşliğe düşmanlığın rengi yoktu. Kardeşliğinse İslâm’dı rengi. İşte siyah, beyaz, kızıl, sarı binlerce insan akıyordu cenaze evine. Şahbaz’ı omuzlarında yükseltiyor, sonra veriyorlardı toprağa tekbirlerle. O sırada Elijah Muhammed’in ağzından iki kelimelik bir cümle çıkıyordu: *“Çok konuştu!”* Bir Amerikan gazetesiyse ertesi günün manşetini belirliyordu: *“Malcolm meteliksiz öldü!”*

Rosa Parks, düş kuruyordu cam kenarında. Otobüs Alabama'nın varoşlarından merkezine doğru yeni yolcular alarak ilerliyor, Rosa Parks, her durakta düşüne ara verip, siyah teninin içinde yanan gözlerini kapıya dikiyordu. Düş kesintilerle birkaç durak daha sürdü ve Rosa Parks, beyaz bir gölgenin ağırlığıyla gözlerini açtı. Başında dikilen beyaz adam kendisine yer vermesini bekliyordu. Daha doğrusu emrediyordu. Rosa Parks, adamı süzdü. Keşke yaşlı olsaydı. Keşke hasta ya da özürlü olsaydı. Rosa Parks yer vermede geciktikçe adam kelimelerini gırtlağına indirip gargara yapıyor, anlaşılması zor cümlelerinin arasında sık sık *"Jim Crow"* adı geçiyordu. Çünkü bu eyalette Jim Crow Yasaları geçiyordu. Rosa Parks, bir rüyadan aniden uyananların üzerlerinden hemen atamadıkları düş parçalarına kapandı, onları vermemek için koltuğunun demirlerine sımsıkı yapıştı ve sonunda koltuğundan kaldırıldı. Hayır kaldırılmadı. Gıcırtılar çıkaran paslı bir çivi gibi söküldü yerinden ve hapishaneye çakıldı. Zi-

ra Jim Crow Yasaları'na göre zenci yolcular beyaz yolculara otobüste yerlerini vermek zorundaydı.

Rosa Parks'ın bir otobüs koltuğunda bıraktığı düşlerini 26 yaşındaki siyah bir adam buldu: Martin Luther King. *"Bir düşüm var!"* diyerek Parks'ın yarıda kalan rüyasının tabirlerini yaptı yaşadıkça. Yaşadıkça hakikat anıtlarının hayal kaideleri üzerinde durduğunu gösterdi. 22 yaşında öğretileriyle tanıştığı Mahatma Gandhi'yi hatırladı King. Yaşasaydı ne yapardı Gandhi? Ne yapardı Amerika'da bir zenci olsaydı? Şüphesiz bir otobüs boykotu düzenlerdi. Mademki beyazların oturarak, zencilerin ayakta seyahat etmeleri isteniyordu, o halde zenciler ayağa kalkmalıydılar, fakat sokakta. Tam 382 gün sürdü direniş. Gandhi'nin küllerini gülümsetti ilk zafer. Otobüslerdeki ayrımcılık yeni bir yasayla kaldırıldı. Alabama'yı Geliştirme Derneği Başkanı Martin Luther King'in evine atılan dinamit, gökyüzünde patlayarak bir havai fişek gibi düşsel renklere ayrıldı.

Sırada rüyanın yeni tabirleri vardı. Siyahlar oy kullanamıyor, birçok alışveriş merkezinde beyazlarla birlikte çalışamıyordu. Atlanta'da yanına aldığı 33 gençle bir alışveriş merkezinin kafeteryasına oturdu Martin Luther King, ayrımcılığı protesto etmek için. Bağırıp çağırmadılar. Şiddete başvurmadılar. Sadece oturdular bir arada. 33 siyah adamın beyazların alışveriş ettiği bir kafeteryada yan yana oturması ne kadar korkunçtu! Güvenlik güçleri çok geçmeden çarşının içerisindeki bu siyah lekeyi sildi ve otuz üçlük tespihin imamesi King'i yargı önüne çıkardı. Mahkeme Martin Luther'i suçlu bulmak isterdi. Ne yazık ki onu mahkûm edecek bir kanıt yoktu ellerinde. O halde bütün dosyalar taranmalı, King'in bilinmeyen suçları ortaya çıkarılmalıydı. Sonunda operasyon başarıyla

tamamlandı ve Martin Luther King birkaç ay önce işlediği basit bir trafik ihlali gerekçe gösterilerek Reidsville Eyalet Hapishanesi'ne gönderildi.

Hapishane kapıları bir kez açılmaya görsün, bir kez mahkûmu sevsin taş duvarlar, arkası gelirdi bu konukseverliğin. İşte zencilerin haklarının arandığı bir başka gösteri sonunda köpeklerle üzerlerine saldırılmış, basınçlı sularla yerlerde sürüklenmişler ve sonunda kendilerini Birmingham cezaevinde bulmuşlardı. King olanları yadırgamıyordu. İnsanlığın hasımları görevlerini yapıyordular. Acı olan dostların suskunluğuydu. Hem şiddete başvurmadan yapılacak eylemler meyvelerini bir gün verecekti, kendileri tadamasa da. Sorunlara gözünü yuman halk bir gün vicdanıyla karşı karşıya kalacaktı. Birmingham cezaevinden yazdığı o büyülü mektubunda şöyle diyordu King: *"Acı deneyimlerimizden biliyoruz ki, ezenler özgürlüğü asla gönüllü olarak vermezler; ezilenlerin özgürlüğü istemesi gerekir."*

King, Gandhi gibi gücünü Tanrı'dan alıyordu. İnsanın Tanrı'yla olan ilişkisi üzerinde ısrarla duran Martin Luther, *"Paul Tillich ve Henry Nelson Wieman'ın Düşüncelerinde Tanrı Kavramının Karşılaştırması"* adlı bir doktora tezi vererek bu arayışını bir temel üzerine oturtmaya çalıştı. King'e göre insanın kurtuluşu ne Walter Rauschenbusch'un iddia ettiği gibi toplumsal ilerleme ne de Wieman'ın ileri sürdüğü gibi tek başına *us* aracılığıyla gerçekleşebilirdi. Kurtuluş için, Tanrı'nın yol göstericiliğine teslim olmaktan başka bir çıkar yol yoktu.

25 defa tutuklandı King, 10 milyon kilometre kat etti bu yolda. 2.500 konferans verdi. 5 kitap, sayısız makale yazdı. 4 kez suikasta uğradı. Nobel barış ödülü aldı. Kapak oldu Time'e. "Yılın adamı" dendi ona. Sonra aynı

dergi "Sakıncalı" ilan etti onu. Çünkü bir türlü tatmin olmuyordu. Vazgeçmiyordu Rosa Parks'ın düşlerini tabir etmekten. Çünkü o vadesi gelmiş çeklerin artık bozdurulmasını istiyordu.

* * *

28 Ağustos 1963. Kardeşliği sağlam bir zemine oturtma zamanı. Birinin düşü diğerinin kâbusu olmayan binlerce siyah ve beyaz gemiyi aynı sularda buluşturan orkestra şefi, dalgalarını derinlerinde saklayan masmavi bir gölün karşısına geçmiş, insanlık gemilerini adaletli sularda yüzdürecek senfoniyi başlatmaya hazırlanıyor. Lincoln anıtı bir deniz feneri gibi yükseliyor bu mahşeri kalabalığın yanında. Orkestra şefi üç yüz bin kalbi tek bir kalbe dönüştürecek o efsanevî konuşmasını yapmak üzere kürsüye geliyor. Martin Luther King, aynı halkaya bağlı bir salkım anahtarı şıngırdatarak dolaşan bir gardiyana uzatıyor ellerini ve bu kâbus salkımını kopartıp her anahtarı bir düşe dönüştürüyor. Kapıyı kilitleyen de açan da aynı anahtar değil mi?

"I have a dream that my four little children will one day live in a nation where they will not be judged by the colour of their skin, but by the content of their character... / Bir düşüm var. Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerinin yapısına göre değerlendirilecekleri bir ülkede yaşayacaklar..." King, Adalet Bankası'nın iflas etmiş olduğuna inanmak istemiyor. Kardeşliği sağlam bir zemine oturtmak için adalete ihtiyaç var çünkü. *"Beyaz kardeşlerimizin pek çoğu kendi kaderlerinin bizimki ile sıkı sıkıya bağlı olduğunu idrak etmektedir. Bunun en güzel delili, şu an aramızda bulun-*

muş olmalarıdır. Biz bu yolu tek başımıza yürüyemeyiz." Ayrımcılık yapanlar, siyahla beyazın arasını açmak istiyorlar madem, siyahlara düşen beyazlarla kardeş olmak, beyazlara düşen siyahlarla. King, *"Beyazlara mahsustur"* tabelalarının insanlık değerleriyle yan yana durmasının mümkün olmadığını, adalet sular gibi çağlamadıkça yürüyüşlerinin devam edeceğini vurguladıktan sonra o büyük kalabalığa dönüp şöyle diyor: *"Sizler, ıstırabın her çeşidini tatmış kahramanlarsınız. Acı çekmeden kazanılan başarıların geçici olduğunu unutmayarak yolunuza devam edin..."*

Otuz dört yaşındaki bu genç orkestra şefi elini hareket ettirdikçe o dingin masmavi göl batık hazinelerini su üstüne taşıyor. Dalgalar ellerin hareketiyle uyumlu olarak yükselip alçalıyorlar. *"Bir hayalim var!"* cümlesi her seferinde yeni bir lokomotif olup, dumanlar çıkararak peşinde ateşten cümleler sürüklüyor. *"Evet... Bir hayalim var benim! Gün gelecek bu ulus ayağa kalkacak ve kendi inanç değerlerini tam anlamıyla yaşayacak. Şu husus apaçık ortadadır ki, bütün insanlar eşit yaratılmışlardır... Bizim umudumuzdur bu. Bu inançla umutsuzluk dağlarını yontarak umut anıtı yapacağız. Bu inançla ülkeyi saran ahenksiz sesleri kardeşliğin senfonisine dönüştüreceğiz..."*

Martin Luther King, ezilenlerin taçsız kralı, şiddetin ancak zorbaların işine yarayacağını biliyor ve önüne düştüğü kalabalıkları coşturduğu kadar yatıştırıyor da. O büyük meydanda yaptığı konuşmadan iki sene sonra yine bir kalabalığın başında yürüyor. Yürüyor yürümesine ama bu kez bir polis barikatı çıkıyor önlerine. King polisle çatışmasını istemiyor ezilenlerin. Kalabalığa dönüp şöyle haykırıyor: *"Diz çöküp dua edin!"* Ve sonra *"Geri dönüyoruz!"* diyor onlara, homurdanmalarını göze alıp. Çünkü haklıyken hak-

sız durumuna düşürmek istiyorlar onları. Oyuna gelmemeli. Düşü kâbusa dönüştürmemeli. Zekice protestolardan yana o, şiddetten değil. Siyahları işe almayan bir mağazalar zincirinden alışverişi kesmeye ne dersiniz?

Ölüm tehditleri almaya başlıyor King. Ölüm ne ki! Bir kişinin ölümünün milyonlarca kişinin hayallerini gerçekleştirmesine engel olamayacağına inanıyor o. 3 Nisan 1968 günü kendisini dinleyen heyecanlı bir topluluğa şunları söylüyor: *"Bazı hasta beyaz kardeşlerimiz tarafından bana yapılabilecekleri konuşuyor kimileri. Herkes gibi ben de uzun bir hayat yaşamak istiyorum. Uzun yaşamak güzel. Fakat şu an bununla ilgilenmiyorum. Sadece Tanrı'nın isteğini yerine getirmeyi arzuluyorum."*

Tanrı'nın isteği King'e göre mazlumların yanında olmak. O halde Memphis'teki siyah temizlik işçilerinin yanında olmalı. Çünkü beyaz işçilerden farklı bir ücret ödeniyor onlara, beyazlara verilen mazeret izinlerinden yoksunlar. Fakat neden yürüyüşün arka saflarındaki küçük bir grup mağazaların camlarını kırmaya başlıyor? Neden büyük mücadelelerini küçük duruma düşürmek için yağmaya girişiyorlar! King bundan korkuyordu işte. Kim bilir kimlerin kuklaları!

Zemin hazır. Şimdi keskin nişancı Lorainne Motel'in balkonuna doğrultmalı tüfeğini. Kara bir üzüm salkımı gibi kopartmalı King'i hayattan. 4 Nisan 1968. Martin Luther King'i tam boğazından vuruyorlar. Çok konuştu çünkü. Otopsi raporunda 39 yaşındaki King'in altmış yaşında bir insanın yorgun kalbine sahip olduğu ortaya çıkıyor.

Ne çok sorusu var şairin. Kâh yolunu bekliyor kâh yolunu kesiyor kâh yoldan çıkarıyor onu. Kâh elinden tutuyor kâh elinden çekiyor kâh elden çıkarıyor onu. Kâh yağıyor toprağa kâh buharlaşıyor topraktan kâh toprak ediyor onu. *"Duyuyor musun ortasında sonbaharın / o sarı yıkılışları gümbürtüleri?", "Alevler içinde yanan bu çimenler / zincirlerini koparmış ateşböcekleri mi?", "Ne zaman verilir güle, söyleyin / topraktan çıkma emri?", "Kim uyandırabilir uykusundan güneşi / uyurken alevler içindeki yatağında?", "Neden saklıyor dersin ağaçlar / bütün görkemini köklerinin?", "Kaç sorusu olabilir bir kedinin?"*

Ne çok sorusu var şairin. Tabiatın her köşesinden fışkırıyor. Kimin ektiği meçhul sırlı bir tarlanın hasatçısı o. Topraktan çıkar çıkmaz vuruyor tırpanını boynuna her sorunun. Öbek öbek yığıyor harman yerinde. Vahşi atların çektiği düveninde şarkılar söyleyerek sıyırıyor kabuktan taneyi. Kabuklar mektubu çıkarılmış sarı zarflar gibi uçuşuyor havada. Sorular, o güneşin kavurduğu atlar, tabiattan insana koşuyor. *"Kim daha çok acı çeker, bekle-*

yen mi / yoksa hiç beklememiş olan mı bir insanı?", "Sonunda kendimi bulduğum / yerde mi kaybettiniz beni?", "Ve çekip gidecekse bu can tenden / neden böyle sadık bana iskeletim?", "Ne aradığımı bu dünyada / kime sorabilirim, var mı bilen?", "Pablo Neruda adını taşımaktan saçma / başka bir şey olabilir mi dünyada?"

On altı yaşındaydı Neftali Ricardo Reyes Basoalto, Pablo Neruda müstearıyla yazmaya başladığında. İsminin arkasına gizlenmişti babasıyla saklambaç oynarken. "Edebiyatın tehlikelerinden" uzak tutulan bu genç Şilili ozan, ne yapıp etmiş, on dokuz yaşında evindeki mobilyaları ve babasının verdiği saati satarak ilk kitabı *Akşam Alacası*'nı yayımlamıştı. Daha on iki yaşındayken şair Gabriela Mistral'in ruhuna attığı tohumlar öyle bir fışkırmıştı ki, ilk kitabının üzerinden henüz bir yıl geçmişken, *Yirmi Aşk Şiiri ve Umutsuz Bir Şarkı*'yı dinletmişti iki milyon kişiye. İki milyon Güney Amerikalı kitabın sayfalarını çevirirken şu dizelerle karşılaşmıştı: *"Sende ırmaklar şakır ve ruhum onlarla hep / istediğince kaçar istediğin bir yere / Yolumu çiz de bana umut yayında senin / bırakayım bir yığın oku delirmelere."*

Neruda, zulmün oklarıyla delik deşik olan bir dünyada yayını *insan* için gerdi hep. Mısralarının ulaştığı her yerde ümit yangınları çıktı. İspanyol şair Lorca'yla tanışmak ne heyecan vericiydi, onun öldürüldüğünü duymak ne kahredici! Ah İspanya! *"Ole!"* demenin zamanı değildi. Neruda, yayını bu kez İspanya'ya çevirdi. *"İspanya Gönüllerde"* adlı kitabını basabilmek için cephedeki askerler eski bir değirmende kâğıt yaptılar coşkuyla. Kâğıdın malzemesinde yaralı askerlerin kanlı elbiseleri de vardı. Söz kutsaldı. *"Şarkı söyleyen, yükselen ve düşen sözler..."* Sahici olduklarında cephede mermiden daha değerli olan. Sahte ol-

duğunda Neruda'ya, *"Ne çok kitap, ne çok kitapçık... Kim okuyabilir ki bütün bunları? Onları yiyebilseydik! Şu açlık dünyasında onlardan salata yapabilseydik. Onları küçük küçük doğrayıp yemek yapabilseydik,"* dedirten.

Neruda, hem ülkesinden kovuldu hem ülkesini temsil etti dünyanın dört yanında. Ölümünden dört yıl önce Paris büyükelçisiyken L'Express dergisinin sorularını cevaplarken, söz dönüp dolaşıp dinlere gelmiş, Hindistan günlerinden söz etmişti Neruda: *"Bir gün Rangoon'da bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Bir tapınağın önünde binlerce kişi toplanmıştı. Çamurlar içinde diz çökmüş duruyorlardı. Tapınağın içindeki rahiplerle aynı dindendiler, fakat içeri giremiyorlardı. Ne haksızlık! Buda, gücünü uygulamaya geçirememişti. Bana Müslümanlığın daha yakın düştüğünü fark ettim."* Gazeteci şaşkınlıkla, *"Nasıl oldu bu?"* diye sordu. Neruda, *"Tuhaf bir şekilde..."* diyerek anlatmaya başladı. Çok sıcak bir günde yürürken karşısına bembeyaz bir cami çıkmış, biraz dinlenmek ve serinlemek üzere camiye girmiş, halının üzerine kıvrılarak düşüncelere dalmıştı. Kimsecikler yoktu içeride. Fakat az sonra birkaç Müslüman gelip sorular sormuştular ona: *"Müslüman mısın?"*, *"Buraya neden geldin?"*, *"Yapmak istediğin nedir?"* Neruda, Müslüman olmadığını, biraz düşünmek için camiye geldiğini söylemiş, bunun üzerine *"Hakkın var, burası fikre dalınacak bir yerdir. Yine gelebilirsin,"* demişlerdi. Sözün burasında iç geçirdi Neruda. Ve o sıcak günün hasadı olan cümleyi sundu derginin sayfalarına: *"Doğu'da geçirdiğim yıllarda beni en çok etkileyen bu olay olmuştur. Bilirsiniz, fillerle yapılan ayinleri, maşlahlarla, ölü kafalarından kolyelerle süslü tanrıça Kali'yi... Üç beş kuruşa takla atacak rahipleri; bunları hiçbir zaman çekici bulmadım ben. Oysa, susuz bir havuz gibi serin, o aydınlık cami beni çok etkiledi."*

Ne çok sorusu vardı şairin, ne güzel cevabı.

Ah! Bakılması gereken yere bakmıyor insan. Bir Zen şairinin kelimeleriyle, "Kendisini değil, başkalarını kesebilen bir kılıç gibi ya da bir göz gibi, kendisini değil başkalarını görüyor." Bu yüzden duvarlarınıza astığım tablolar, Konfüçyüs'ün, Şems'in, Dante'nin, Fuzûli'nin, Descartes'in, Nasreddin Hoca'nın, Nietzsche'nin, Bişr el-Hâfi'nin, Leonardo da Vinci'nin, Hâllac-ı Mansur'un, Kafka'nın, Süfyân es-Sevrî'nin, Pablo Neruda'nın değil, sizin portrelerinizdir.

978-605-4056-02-6